

**BALKANLAR'DA SIRP MİLLİYETÇİLİĞİ VE
SIRBİSTAN DIŞ POLİTİKASINA ETKİLERİ**

**2022
YÜKSEK LİSANS TEZİ
BÖLGE ÇALIŞMALARİ ANABİLİM DALI**

Muhammed Nurullah KETKANLI

**Danışman
Doç. Dr. Umut KEDİKLİ**

**BALKANLAR'DA SIRP MİLLİYETÇİLİĞİ VE SIRBİSTAN DIŞ
POLİTİKASINA ETKİLERİ**

Muhammed Nurullah KETKANLI

Doç. Dr. Umut KEDİKLİ

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Bölge Çalışmaları Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Haziran 2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	2
DOĞRULUK BEYANI	6
ÖNSÖZ	7
ÖZ.....	8
ABSTRACT.....	9
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	10
ARCHIVE RECORD INFORMATION	11
KISALTMALAR	12
ARAŞTIRMANIN KONUSU	14
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	14
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	15
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	15
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	17
GİRİŞ	18
BİRİNCİ BÖLÜM	23
1. MİLLİYETÇİLİK KAVRAMI VE KURAMLARI.....	23
1.1. Olgusal Açıdan Milliyetçiliğin Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Tanımlama Çabaları.....	23
1.1.1. Millet Nedir?	36
1.1.2. Etnisite/Etnik Köken Nedir?.....	42
1.1.3. Ulus Devlet Nedir?	43
1.2. Milliyetçilik İle İlgili Yaklaşım ve Kuramlar	45
1.2.1. İlkçi (Primordialist) Yaklaşım ve Eskilcilik (Perennialism).....	45

1.2.2.	Modernist Kuram	46
1.2.3.	Etno-Sembolizm Yaklaşımı.....	48
İKİNCİ BÖLÜM.....		51
2.	SIRP MİLLİYETÇİLİĞİ VE OLUŞUMUNDAKİ ETMENLER.....	51
2.1.	Balkanlar Coğrafyası ve Sırpların Tarihi.....	53
2.1.1.	Balkanlar Coğrafyasının Özellikleri ve Adlandırılması.....	53
2.1.2.	Sırpların Tarihi	59
2.2.	Sırp Ulusal Kimliğini Oluşturan Temel Unsurlar.....	73
2.2.1.	Kosova Efsanesi: “Azizler ve Kafirler”	73
2.2.2.	Sırp Ortodoks Kilisesi	77
2.2.3.	Millet Sistemi.....	78
2.2.4.	Nacertanije (Taslak)	79
2.2.5.	Panslavizm ve Kadim Dost Rusya	80
2.2.6.	Öteki Slavlar ve Slav Olmayan Arnavutlar	82
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....		92
3.	SIRBİSTAN DIŞ POLİTİKASI VE SIRP MİLLİYETÇİLİĞİ.....	92
3.1.	1990 Sonrası Sırbistan	92
3.2.	Sırbistan’ın Komşuları ile İlişkileri	98
3.2.1.	Bosna – Hersek ve Bosna Savaşı.....	98
3.2.2.	Kosova ile İlişkiler	109
3.2.3.	Arnavutluk ile İlişkiler	114
3.2.4.	Romanya ile İlişkiler.....	116
3.2.5.	Karadağ ile İlişkiler	116
3.2.6.	Kuzey Makedonya ile İlişkiler	119
3.2.7.	Bulgaristan ile İlişkiler	121
3.3.	Bölge Dışı Aktörler ile İlişkiler	122
3.3.1.	Amerika Birleşik Devletleri ile İlişkiler	122
3.3.2.	Avrupa Birliği ile İlişkiler	126
3.3.3.	Türkiye ile İlişkiler	127
3.3.4.	Rusya ile İlişkiler ve Ukrayna Krizi.....	129
SONUÇ		133
KAYNAKÇA.....		138

ÖZGEÇMİŞ 153

TEZ ONAY SAYFASI

Muhammed Nurullah KETKANLI tarafından hazırlanan “BALKANLARDA SIRP MİLLİYETÇİLİĞİ VE SIRBİSTAN DIŞ POLİTİKASINA ETKİLERİ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Umut Kedikli

.....

Tez Danışmanı, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Bölge Çalışmaları Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 22.06.2022

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Doç. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU (KBÜ)

.....

Üye : Doç. Dr. Umut KEDİKLİ (CBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Sanem YAMAK (KBÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans/Doktora tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

**Adı Soyadı: Muhammed Nurullah
KETKANLI**

İmza :

ÖNSÖZ

Tezin konusu lisans eğitimim sürecinde Balkan tarihi ile ilgili aldığım dersler ve izlediğim belgeseller sayesinde şekillendi. İlk olarak Boşnaklar ile ilgili bir tez yazmayı düşünürken merakım giderek daha az bilgi sahibi olduğum Sırp toplumuna yöneldi. Bu şekilde çalışmanın konusunu Sırlar ile ilgili seçmeyi uygun buldum.

Tez yazım sürecinde bana sürekli destek veren öncelikle anne ve babama teşekkür ederim. Bu süreçte her konuda bana destek veren ve sabır gösteren sevgili tez danışmanım ve hocam Doç. Dr. Umut Kedikli'ye çok teşekkür ederim. Eğitimim süresince üzerimde çok fazla emekleri olan sevgili hocalarıma teşekkür ederim. Ayrıca bu süreçte benim yanımda olan, desteklerini eksik etmeyen sevgili dostlarım Eyüp Şentürk, Furkan Atar, Fatih Mehmet Şenatlı, Cavidan Kerimli ve Salih Namlı'ya teşekkür ederim.

ÖZ

Milliyetçilik düşüncesi, günümüz uluslararası sisteminin oluşmasında en etkili unsurlardan biri olmuştur. Milliyetçilik olgusunun esnek bir yapıda olması onun çok farklı şekillerde ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu nedenle üzerinde uzlaşılan bir tanımı bulunmamaktadır. Sırp milliyetçiliği, Balkanlar'daki diğer milliyetçilikler gibi etnik köken temelinde şekillendiği için inanç ve kültür çerçevesinde bazı özgün özelliklere sahip olmuştur. Sırp milliyetçiliği dini inanç, efsaneler, kültür, dil ve düşman imajı temelinde şekillenmiştir. Bu nedenle etnik, kolektivist ve dışlayıcı özellikler göstermektedir. Bu özellikler kadim düşmanlar ve dostlar algısına sebep olmaktadır. Bu da dış politikadaki ilişkileri etkilemektedir. Türkiye, coğrafi yakınlık, tarihsel ve kültürel bağlarından dolayı Balkanlara önem vermektedir. Bu sebeple Balkan milletleri ile farklı seviyelerde ilişkiler kurmaktadır. Sırp lar, Türklerin Balkanlarda ilk temas kurduğu milletlerden olmuştur. Bu sebeple ilişkileri çok eskiye dayanmaktadır. Bu ilişki bazı dönemlerde olumlu olmuş fakat son iki yüzyıl içerisinde olumsuz bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu nedenle çalışmada milliyetçilik düşüncesi, Sırp milliyetçiliğinin unsurları ve Sırp milliyetçi düşüncesinin Sırbistan dış politikasına etkileri incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde milliyetçilik ve millet olgusu üzerinde durulmuştur. Bu konuda kuram ve yaklaşımlar incelenmiştir. İkinci bölümde Sırp milliyetçiliğinin unsurları ve tarihsel gelişimi açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ise Sırbistan dış politikasında milliyetçiliğin etkileri incelenmiştir. Çalışma sonucunda milliyetçilik düşüncesinin hala Sırbistan dış politikasında etkili olduğu ve ilişkileri etkilediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik; Sırp Milliyetçiliği; Balkanlar; Kosova; Rusya; Sırbistan Dış Politikası

ABSTRACT

The idea of nationalism has been one of the most influential elements in the formation of today's international system. The fact that the phenomenon of nationalism has a flexible structure has enabled it to emerge in many different forms. Therefore, there is no agreed definition. Serbian nationalism, like other nationalisms in the Balkans, has some unique features within the framework of belief and culture, as it is shaped based on ethnicity. Serbian nationalism has been shaped based on religious belief, legends, culture, language and enemy image. Therefore, it shows ethnic, collectivist and exclusionary features. These features cause the perception of ancient enemies and friends. This affects the relations in foreign policy. Turkey attaches importance to the Balkans due to its geographical proximity, historical and cultural ties. For this reason, it establishes relations with the Balkan nations at different levels. The Serbs were among the nations with which the Turks first came into contact in the Balkans. For this reason, their relationship dates to ancient times. This relationship has been positive in some periods but has been negative in the last two centuries. For this reason, the idea of nationalism, the elements of Serbian nationalism and the effects of Serbian nationalist thought on Serbian foreign policy were tried to be examined in this study. In the first part of the study, the phenomenon of nationalism and nation was emphasized. Theories and approaches on this subject have been examined. In the second part, the elements of Serbian nationalism and its historical development are explained. In the third part, the effects of nationalism in Serbian foreign policy are examined. As a result of the study, it was concluded that the idea of nationalism is still effective in Serbian foreign policy and affects relations with other states.

Keywords: Nationalism; Serbian Nationalism; Balkans; Kosovo; Russia; Serbian Foreign Policy

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Balkanlar'da Sırp Milliyetçiliği ve Sırbistan Dış Politikasına Etkileri
Tezin Yazarı	Muhammed Nurullah Ketkanlı
Tezin Danışmanı	Doç. Dr. Umut Kedikli
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans Tezi
Tezin Tarihi	22.06.2022
Tezin Alanı	Bölge Çalışmaları Anabilim Dalı
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	153
Anahtar Kelimeler	Milliyetçilik; Sırp Milliyetçiliği; Balkanlar; Kosova; Rusya; Sırbistan Dış Politikası

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Serbian Nationalism in the Balkans and Its Effect on Serbian Foreign Policy
Author of the Thesis	Muhammed Nurullah Ketkanlı
Advisor of the Thesis	Assoc. Prof. Umut Kedikli
Status of the Thesis	Master
Date of the Thesis	22.06.2022
Field of the Thesis	Department of Area Studies
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	153
Keywords	Nationalism; Serbian Nationalism; Balkans; Kosovo; Russia; Serbian Foreign Policy

KISALTMALAR

- AB** : Avrupa Birliği
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- AGİT** : Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı
- AT** : Avrupa Topluluğu
- AVNOJ** : Yugoslavya'nın Bağımsızlığı İçin Anti – Faşist Konseyi
- BDT** : Bağımsız Devletler Topluluğu
- BM** : Birleşmiş Milletler
- BMGK** : Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
- EUFOR** : Avrupa Gücü
- EULEX** : AB Hukukun Üstünlüğu Heyeti (European Union Rule of Law Mission in Kosovo)
- EYUCM** : Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi
- IFOR** : Uygulama Gücü (Implementation Force)
- KFOR** : Kosova Gücü (Kosovo Force)
- NATO** : Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
- OHR** : Yüksek Temsilcilik Ofisi (Office of the High Representative)
- RS** : Sırp Cumhuriyeti (Republika Srpska)
- SFOR** : Stabilizasyon Gücü (Stabilization Force)
- SSCB** : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- UAD** : Uluslararası Adalet Divanı
- UBDA** : Devlet Güvenlik Hizmeti

UÇK : Kosova Kurtuluş Ordusu (Ushtria Çlirimtare Kosoves)

UNMIK : BM Kosova Misyonu (United Nations Mission in Kosovo)

YFHC : Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti

YSFC : Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Sırlar, Balkanlar coğrafyasındaki merkezi konumlarından dolayı diğer tüm Balkan milletleri ile komşudurlar ve bu nedenle tüm komşuları ile belli ölçüde ortak veya karşıt çıkarları olmaktadır. Bu da Sırların Balkanlardaki ilişkilerde önemli bir konuma sahip olmasında etkili olmakta, onların açık bir şekilde anlaşılmasını gerekli kılmaktadır. Bundan dolayı bu çalışma milliyetçilik olgusu bağlamında Sırp Milliyetçiliğini oluşturan temel unsurları açıklama ve onların Sırbistan dış politikasına etkileri bağlamında milliyetçiliği ve temel kuramlarını açıklamış, bu bağlamda tarihte Sırp Milliyetçiliğini şekillendiren unsurları anlatmış ve bunun günümüz Sırbistan Dış Politikasına etkilerini konu edinmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Zamanında tam olarak çözüme kavuşturulamamış, gelecekteki bir tarihte tekrar gün yüzüne çıkmak üzere dondurulmuş olan sorunlar, krizler ve çatışmalar, geçen süre içerisinde bu olayları yaşayan toplumlar arasında ilişkilerin normalleşmesini ve sağlıklı bir zemine oturtulmasını engellemektedir. Bir köşede duran, zaman zaman meydana gelen tartışmalar ile yeniden alevlendirilen bu konular toplumların geçmişte yaşanan düşmanlıklarının sürekli bir şekilde diri tutulmasına sebep olmaktadır. Milliyetçilik çalışmalarında birçok önemli araştırmacı özellikle küreselleşmenin etkisi ve karşılıklı bağımlılığın da artması ile milliyetçi düşüncelerin zamanla gücünü kaybedeceğini öne sürmüşlerdir. Fakat özellikle bu şekilde dondurulmuş sorunların olduğu veya ulus kimliğini yeni inşa etmeye başlayan ülkelerde milliyetçilik çok farklı şekillerde ve özelliklerde yeniden ortaya çıkmakta ya da eski milliyetçilikler tekrar uyanmaktadır.

Balkanlar coğrafyası Kosova ve Bosna – Hersek meseleleri gibi henüz tam olarak çözülememiş, tarafların yapılan anlaşmalardan memnuniyetsizliklerinin devam ettiği birçok soruna ev sahipliği yapmaktadır. Bölgede Sırlar bu önemli meselelere taraf olmaktadır. Sırp milliyetçiliği içerdiği öğeler bakımından yoğun duygu yüklü, inanç ve etnik kimliğe dayanan ve bunu çeşitli mit ve anlatılarla besleyen güçlü bir milliyetçilik olmaktadır. Çalışma, Sırların bu mevcut sorunlara yaklaşımında sahip oldukları milliyetçi düşüncelerin etkilerini açıklamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda

çalışmada Sırp milliyetçiliğini oluşturan unsurların ne ölçüde etkili oldukları, Sırbistan Dış Politikasında karar alıcıların komşuları ile ve bölge dışı aktörler ile ilişkilerinde rasyonel kararlar alıp almadıkları anlaşılmaya çalışılmıştır. Burada Sırbistan Dış Politikasının ne ölçüde eski milliyetçi ve irredentist düşüncelerin etkisinde olduğu, Sırbistan'ın komşuları, Avrupa Birliği (AB), Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) ve Rusya Federasyonu ile ilişkilerinde milliyetçi düşüncelerin hangi seviyede ilişkileri etkilediğinin anlaşılması amaçlanmıştır.

Balkanların Türkiye'ye coğrafi, tarihsel ve kültürel yakınlığından dolayı Balkanlar ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar özellikle tarihsel ve kültürel yakınlıklarından dolayı daha çok Bosna – Hersek ve Kosova'yı merkeze alan çalışmalar olmaktadır. Fakat son yıllarda bu sorunların merkezinde yer alan aktörlerden olan Sırp milleti ile ilgili çalışmaların da sayısı artmaktadır. Özellikle Ukrayna Krizi meselesinde Sırbistan'ın Rusya'ya karşı tutumu ve söylemleri, Balkanlar bölgesinde de bazı endişelere sebep olmuş ve ilişkileri etkilemiştir. Bu da bölgedeki sorunların yeniden yüksek sesle gündeme gelmesine ve tartışılmasına sebep olmuş, bölgeye olan ilgiyi tekrar arttırmıştır. Çalışma bu bağlamda Türkçe literatüre de katkı yaparak Sırp milliyetçiliğinin bölge barışı ve istikrarına etkilerini açıklamayı amaçlamaktadır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada, konu ile ilgili mevcut literatür taranmıştır. Milliyetçilik olgusu, Balkanlar ve Sırlar ile ilgili yazılmış makale ve kitaplardan yararlanılmıştır. Ayrıca bölgede, Sırbistan ve ilişkilerini merkeze alan araştırmalar ve medya, internet kaynakları taranmıştır. Bu bağlamda araştırmada kullanılan yöntem nitel araştırmadır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Bu çalışma Sırp Milliyetçiliğinin Balkanlardaki barışı ve istikrarı tehdit ettiği düşüncesinden hareketle Sırbistan'ın AB, NATO, Rusya ve komşuları ile olan ilişkilerinde hala milliyetçi düşünceler kaynaklı kararlar alarak ve söylemler üreterek

hareket ettiği problemi üzerine yazılmıştır. Bu bağlamda alınan kararların rasyonel bir şekilde Sırp milletinin refahının arttırılması ve bōlgede barışın sŸrdŸrŸlmesi Ÿzerine değil, eski hesapların, uygun fırsatlar yakalandığı anda yeniden gōrŸleceđi ve Sırp milliyetçiliğinin etkin bir şekilde dış politikayı etkilediği dŸřŸnŸlmektedir.

Ayrıca Sırp toplumu ve devlet adamları Sırbistan'a karşı yapılan NATO hava bombardımanını hala unutmamıştır. Bununla birlikte 90'lı yıllardaki çatışmalarda AB Ÿlkelerinin Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlıklarının tanınmasında izledikleri politikaların ve sonrasında alınan kararların NATO ve AB'nin oluşturduğu Batı'ya karşı Sırp toplumunun olumsuz dŸřŸncelere sahip olmasında, Rusya ile ilişkilerini geliştirmesinde etkili olmuştur. Bu da Balkanlarda Sırbistan'ın Rusya politikalarında Batı'ya karşı bir tehdit unsuru olarak kullanılmasının ŸnŸnŸ açmaktadır. Ukrayna Krizi sırasında Sırbistan'ın Rusya'ya uygulanan yaptırımlara katılmaması, Rusya lehine sōylemlerde bulunması, Ÿlkede Rusya lehine destek gōsterileri yapılması bu duruma Ÿrnek teşkil etmektedir. Ayrıca Sırbistan bu Ÿlkelerden Ÿnemli ŸlçŸde silah ithal ederek endişe oluşturmaktadır. Bu doğrultuda ilişkilerde mevcut olan bu gōrŸřler Sırp Milliyetçiliğine hem sebep olmakta hem de onun bir sonucunu teşkil etmektedir.

Sırp efsaneleri, anlatıları ve kilisenin bu konuda oynadığı rol de Sırp'ların bōlgedeki diğer milletler ve bōlge dışı aktōrler ile sorunlu bir ilişkiye sahip olmasına neden olmaktadır. Kilisenin Sırp'ların bağımsızlığında ve ulus inşasında oynadığı merkezi rol Sırp kimliğinin tarihte kaybolmasını engelleyip onun ŸzgŸn unsurlarını korumasının yanında kullandıkları sōylemler Sırp milletine bir paranoya ve diğer kimliklere karşı bir hoşnutsuzluk yŸklenmesine de sebep olmuştur. Bu da bōlgedeki Ÿnemli kriz ve çatışmalara kaynaklık etmiştir. Bu bakımdan çalışmanın temel hipotezleri Sırp Milliyetçiliğinin Balkanlardaki barışı ve istikrarı tehdit etmesi, kararların rasyonel bir şekilde toplum refahı ve bōlge barışını sağlayacak yōnde alınmadığı, geçmişte yaşananların ve anlatıların Sırbistan'ın diğer Ÿlkelere bakışını ve ilişkilerini etkilediği ve dost ve dŸřman algısının bu doğrultuda şekillendiği olmaktadır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Bu çalışma yapılırken konu ile ilgili Türkçe ve İngilizce kaynaklardan yararlanılmıştır. Herhangi bir Sırpça metin dil yetersizliğinden dolayı kullanılmamıştır. Çalışma 2020 başlarında ilk planlandığı dönemde Sırbistan'a gidilmesi ve orada bir süre konu ile ilgili saha araştırması yapılması da düşünülmüştür. Fakat daha sonra Covid – 19 salgını dolayısı ile bu gerçekleştirilememiştir. Ayrıca ilerleyen süreçte ortaya çıkan maddi güçlükler de bunda etkili olmuştur. Bu nedenle çalışma yalnızca literatür taraması ile sınırlı olmuştur. Çalışmanın her bölümü için geçerli olarak, bazı kaynaklara basımları olmadığından dolayı ulaşılmakta zorluk çekilmiştir. Ayrıca milliyetçilik literatüründe yapılan güncel birçok çalışmanın henüz Türkçe baskıları bulunmadığından bu konuda hazırlanan bazı kitaplara ulaşmada zorluklar yaşanmıştır.

Bu çalışma, Sırp Milliyetçiliğinin anlaşılabilmesi için ilk bölümde milliyetçilik kavramı, kuramları ve milliyetçilik tartışmalarının tarihteki gelişimi anlatılmıştır. İkinci bölümde Sırp Milliyetçiliğinin inşasında Sırpların tarihi, I. Kosova Savaşı'na dair anlatılar, Sırp Kilisesi, önemli karakterler, gruplar ve projeleri üzerinde durulmuştur. Son bölümde ise Sırbistan'ın bu bağlamda mevcut ilişkilerinin niteliğinin şekillenmesinde milliyetçiliğin ne ölçüde etkili olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Bu konular bağlamında çalışmanın sınırları şekillenmiştir.

GİRİŞ

Milliyetçilik düşüncesi günümüz ulus devletlerini ve milletler topluluğunu meydana getirmiş, dünyamızı ortaya çıktığı günden bu yana şekillendirmiştir. Bireylerin çevrelerine karşı algılarını önemli seviyede etkileyen, aynı zamanda toplumlar arası ilişkileri de şekillendiren en önemli olgulardan olmuştur. Bu olguyu algılama biçimimiz birey ve toplum karakterine yön vermektedir. İnsanların diğer tüm düşünceleri ile beraber içindeki topluma ve dünyaya bakışında milliyetçi düşüncenin ileri derecede rolü var olmuştur. Çoğu zaman sahip olduğumuz birçok düşüncenin milliyetçilik temelinde şekillendiği bile fark edilememektedir. Çok farklı ideolojilere sahip bireylerde ve toplumlarda dahi milliyetçi düşüncenin özelliklerine rastlanabilmektedir. Bu bakımdan milliyetçilik düşüncesi birçok inanca ve görüşe etki ederek birey ve toplumu etkilemekte, ona farklı bir bilinç kazandırmaktadır. “Milliyetçiliğin büyümesi rastlantıyı yazığa dönüştürmesidir.” (Anderson, 2017)

Her milletin oluşum sürecinde ona karakterini veren bazı özellikler öne çıkmaktadır. Bu özellikler tarihteki bazı sosyo-politik, teknolojik, endüstriyel ve bilimsel değişimlerden olduğu gibi inançlar, kültürler, efsane ve mitler ya da yaşanan acılar ve savaşlardan kaynaklanabilmektedirler. Çoğu zaman ise bunların karması bir yapıda ortaya çıkmaktadırlar. Fakat bunlar bireyler ve toplumların yaşadıkları zamana ve yere göre farklı seviyelerde görülmektedirler. Bir olgunun ilk olarak bir yerde ortaya çıkması ve daha sonradan çevreye yayılması ile geçen süreç, olgunun ilk halinden daha farklı bir şekil almasına neden olabilmektedir. Bu onun ilk sahibinin özelliklerinden kaynaklandığı gibi, onunla ilk temas edenlerin ilişkilerinin özelliklerine ve geçen süreye göre değişebilmektedir.

Milliyetçilik de ilk ortaya çıktığı yer olan İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa’daki biçimiyle dünyanın diğer bölgelerinde görülmemiş, büyük farklılıklar göstermiştir. Zaten bu ülkelerin milliyetçilik algıları da birbirlerinden ayrılmaktadır. Milliyetçi düşüncenin bu merkezlerden yayılması, bu düşünce ile temas edenlerin karakterleri, inançları, kültürleri ve düşüncenin ithal edildiği yer ile olan ilişkisinden dolayı sürekli bir değişim içerisinde olmasına neden olmaktadır. Örneğin Fransa’da gönüllülük esasına dayanan vatandaşlık temelindeki milliyetçilik, onu Fransa’dan ithal eden Almanya’da etnisiteye, dile ve toprağa dayanmıştır (Greenfeld, 2021). Burada

özellikle Alman kültürünün ve Fransız – Alman ilişkilerinin rolü olmuştur. Milliyetçiliğin Rusya ve dünyanın geri kalanına yayılması da o toplumların milliyetçiliğe bakışlarının kendi özelliklerinin ve mevcut ilişkilerinin bir sentezini içermiştir.

Milliyetçiliğin meydana geldiği farklı ortamlara kolayca uyum sağlaması onun birçok farklı düşünceye ve olaylara da etki etmesini sağlamıştır. Liah Greenfeld'in milliyetçi düşüncenin gelişimini incelediği çalışmasında bu olgunun Japon kültürü ve toplumsal yapısına nasıl adapte olduğunu açıkladığı bölüm, bu konuda dikkat çekici olmuştur (Greenfeld, 2021, s. 144-145).

Milliyetçiliğin çok özgün bir şekilde ortaya çıktığı bir başka toplum ise Sırp olmuştur. Onların milliyetçiliği, tarihteki bir savaşın efsaneleştirilmesi ve dini inançla sentezlenmesi ile ortaya çıkmıştır. Bu şekilde Sırp Ortodoks inancı ve milliyetçiliği kendi mitolojisini inşa etmiştir. Bu da Sırp toplumuna komşularından ve diğer Ortodoks topluluklardan çok ayrı bir kimlik kazandırmıştır. Sahip oldukları bu kimlik onların tarihini şekillendiren en büyük unsura dönüşmüştür.

Sırp milliyetçiliği Osmanlı hakimiyeti altında ve Türklerle yaşanan savaşlarda gelişerek ortaya çıkmıştır. Bu yüzden düşüncelerinin sahip olduğu ana öğelerden birisi bir düşman inşası örneği olan Türk unsuru olmaktadır. Fakat buradaki Türk unsuru etnik bir kimlik değil, daha genel anlamda Müslümanlar olmaktadır. Yani Müslüman Slavlar ve Arnavutlar da aynı ölçüde düşman imajı içinde yer almaktadırlar.

Sırp milliyetçiliğini etkileyen bir diğer önemli unsur bir başka Slav toplumu olan Ruslar olmaktadır. Rusların 19. yüzyıldan itibaren diğer Slav halkları ile yakından ilgilenmesi özellikle Sırp ile ilişkilerinde Sırp düşüncesini de etkilemiştir. Bu nedenle günümüzde dahi Sırp milliyetçiliğinin tüm ilişkilerinde Rusya faktörü de ayrıca öne çıkmaktadır. Sırp bağımsızlığı adeta Rusların elinden gelmiş, Sırp tarihini derinden etkileyen birçok tarihi mücadelede Ruslar gönüllüler göndermiş, maddi destek sağlamış hatta kiliselerde özel ayinler düzenlemişlerdir. Bu bağlamda Rusların Sırp milliyetçiliğinin gelişmesinde önemli bir yeri olmakta, Rus bölge stratejisinde de Sırbistan önem arz etmektedir.

Bosna Savaşı sırasında Srebrenitsa'da yapılan soykırım öncesi Sırp birliklerinin komutanı olan General Ratko Mladić kameraların önüne geçip “Bu kasabayı Sırp

ulusuna armağan ediyoruz. Müslümanlardan intikam almanın zamanıdır.” diyerek büyük bir katliam gerçekleştirilmiştir (*Ratko Mladic Trial Told of Srebrenica Chaos*, 2012). Ratko Mladiç’in intikam isteği duyduğu olay ise kendisinin çocuklarının, babasının ya da büyükbabasının yaşadığı bir olay olmamaktadır. Kendisinin intikam hissi duyduğu ve halkı için onu almaya söz verdiği olay yüzyıllar önce gerçekleşmiş, Türkler ile yapılan Kosova Savaşı olmuştur. Yüzyıllar önce, kesin ayrıntıları dahi belli olmayan bir savaşı, kendilerinin yaptıkları bir soykırıma gerekçe göstermiştir. Mladiç’in söylediği bu sözler ve gerçekleştirdiği eylem milliyetçi düşüncenin en uç ve vahşi örneklerinden olmaktadır.

Milliyetçi düşünce dünyanın bir yerinde toplumsal eşitlik ve adaletin kaynağı olabilmiş iken başka bir yerde kendilerinden görülmeyen insanlara karşı en vahşi eylemlerin sebebi olabilmektedir. Bu bakımdan milliyetçilik düşüncesinin çok geniş bir çerçevede ortaya çıkması, onunla ilgili farklı birçok çalışmayı da beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmada Sırp milliyetçilik düşüncesinin tarihsel süreç içerisinde Balkanlar coğrafyasında gelişimi incelenmiştir. Daha sonra bu düşüncenin Sırbistan’ın diğer devletler ile ilişkilerindeki yansımaları ele alınarak ilişkilere etkilerine bakılmıştır. Çalışmanın temel varsayımı, Balkanlar’da Sırp Milliyetçiliğinin bölgedeki barış ve istikrarı olumsuz bir şekilde etkilediği ve tehdit ettiği yönündedir. Bu bağlamda Sırp Milliyetçiliğinin Sırbistan’ın dış politikasını etkileyen temel unsur olduğu üzerinde durulmuştur. Sırbistan, komşuları ve bölge dışı aktörlerle ilişkilerini Sırp Milliyetçiliğini meydana getiren öğeler çerçevesinde, bu düşüncenin hedeflerini gerçekleştirme doğrultusunda yürütmekte olduğu öne sürülmüştür.

Bu nedenle çalışmanın ilk bölümünde milliyetçilik ve millet olgusunun ne oldukları üzerinde durulmuştur. Bu olgular ile ilgili kavramlar, tanımlamalar, kuramlar ve yaklaşımlar açıklanmaya çalışılmıştır. Bölümde ilk olarak milliyetçilik düşüncesi ile ilgili önemli araştırmacıların görüşleri ele alınarak bu olgunun anlaşılması adına bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda ortaya çıkan tartışmalara yer verilmiştir. Daha sonra milliyetçilik düşüncesi ile doğal olarak iç içe olan millet olgusu üzerinde durulmuş ve bu konu ile ilgili önde gelen araştırmacıların tanımlamalarına yer verilmiştir. Bir sonraki adımda konu ile ilgili önemli kavramlar olan ulus devlet ve etnisite/etnik köken kavramları üzerinde durulmuştur. Bu bölümde son olarak ise

milliyetçilik olgusu ile ilgili ortaya çıkan kuramlara ve yaklaşımlara yer verilerek, konu analiz edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümü milliyetçilik düşüncesi bağlamında Sırp milliyetçiliğini oluşturan unsular ele alınmıştır. İlk olarak Sırpların yaşadığı Balkanlar incelenmiş ve coğrafya açıklanmaya çalışılmıştır. Daha sonra 1918 yılına kadar Sırp tarihinde milliyetçi düşüncenin gelişimi incelenmiştir. 1918 sonrası gelişmeler ise bölümün diğer başlıklarında anlatılmıştır. Sırp tarihi verildikten sonra Sırp milliyetçiliğini oluşturan unsurlar açıklanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda ilk olarak Sırp Milliyetçiliğini oluşturan en temel unsurlardan Kosova Efsanesi üzerinde durulmuş ve onun Sırp kimliğine etkilerine değinilmiştir. Daha sonra Sırp kimliğini tarihsel süreç içerisinde koruyan, onu oluşturan inanç ve mitlerin taşıyıcılığını yapan Sırp Ortodoks Kilisesi'ne yer verilmiştir. Bir sonraki adımda Sırp Ortodoks Kilisesi'nin Sırp kimliği ve kültürel öğelerini korumasında başat rol oynayan Osmanlı Devleti'nin uyguladığı millet sistemi üzerinde durulmuştur. Sonra Sırp Milliyetçiliğinin 19. Yüzyılda önemli isimlerinden olan, Sırp milliyetçiliğinin hedeflerini bir politika haline getiren İliya Garaşanin'in hazırladığı "Nacertanije" (Taslak) planına değinilmiştir. Daha sonra milliyetçilik düşüncesinin inşasında bazı toplumlarda önemli yer edinmiş olan kadim dostlar ve düşmanların inşası üzerinde durularak "Panslavizm" kavramı, tarihte Sırp – Rus dostluğu ve Sırpların Hırvatlar, Türkler ve Arnavutlar ile düşmanlıklarının temeli üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda ikinci bölümde Sırp milliyetçiliğinin temel unsurları açıklanmıştır.

Son bölümde Sırp milliyetçiliği bağlamında Sırbistan'ın diğer devletler ile ilişkileri incelenmiştir. Burada hem bölgesel hem de bölge dışı aktörler ile ilişkiler ele alınmış ve milliyetçiliğin etkileri üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ilk olarak Josip Broz Tito'nun ölümü sonrası YSFC'de milliyetçi hareketlerin yükselişi ve ülkenin parçalanmaya giden süreci üzerinde durulmuştur. Bu süreç sonrası ülkenin parçalanması sırasında meydana gelen Bosna Savaşı'na değinilmiştir. Daha sonra ise Kosova Sorunu üzerinde durulmuş ve bu sorunun Sırbistan'ın dış ilişkilerindeki etkileri açıklanmıştır. 1990 sonrası dönemde Sırbistan dış politikasını en fazla etkileyen Bosna ve Kosova sorunlarının da etkileri üzerinde durularak ülkenin komşuları, AB, ABD, Rusya ve Türkiye ile ilişkilerini şekillendiren ana unsurlara

değinilmiştir. Bu bağlamda Sırp milliyetçiliğinin bu ilişkilerdeki rolü analiz edilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MİLLİYETÇİLİK KAVRAMI VE KURAMLARI

1.1. Olgusal Açıdan Milliyetçiliğin Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Tanımlama Çabaları

Milliyetçilik olgusunun tam olarak ne olduğunun, içeriğinin neleri kapsadığının üzerinde konu ile ilgili çalışmalar yapan araştırmacıların ortak düşünceleri, net bir tanımının olmadığı yönündedir (Özkırımlı, 2017, s. 70). Yaygın görüş milliyetçilik olgusunun ortaya çıkışının Avrupa'da Aydınlanma Düşüncesinin de etkisi ile beraber Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali sonrası köklü bir şekilde değişen toplumsal yapı ve onunla beraber paralel olarak değişime uğrayan devlet anlayışı ve yapısının bir sonucu ya da nedeni olduğu olmaktadır. Şüphesiz tarihteki her olgu gibi milliyetçilik düşüncesinin de bu dönemde ortaya çıkışının öncesinde bir gelişim süreci mevcut olmuştur. Fakat söz konusu düşüncenin olgunlaşarak kendini göstermesi 18. Yüzyılın sonu ve 19. Yüzyıl ile başlayan yeni çağ olmaktadır.

Milliyetçiliğin kesin bir tanımının yapılmasında bir diğer güçlük onun bir araç olarak kullanılmasındaki amaca ve içinde bulunulan döneme göre farklı anlamlar yüklenmesi, bu anlamda oldukça işlevsel bir nitelik taşıması olmuştur. Milliyetçilik kavramı, farklı dönemlerde ve mekanlarda hedef kitlelerin belli bir amaç doğrultusunda aynı hedefe yönlendirilebilmesi için onu kullananlar tarafından kavrama uygun atıflar yapılarak bir ideoloji gibi kullanılabilmiştir (Ertan, 2018). Eagleton'a göre ideoloji tek bir tanımla sınırlandırılmayan, kullananın amacına göre oldukça işlevsel, bulunduğu kabın şeklini alan bir olgu olmuştur. Milliyetçilik de onun ideoloji ile ilgili bu görüşüne atıfla tek bir tanımla sınırlandırılmayacak kadar işlevsel olmaktadır (Eagleton, 1993, s. 44).

Milliyetçilik düşüncesi, bazı görüşlere göre Avrupa'da seküler düşünce yapısının gelişip dinsel bağlılıkların zayıflaması ile toplumda oluşan aidiyet boşluğunun tekrar tasarlanarak önceden kral ve kiliseye duyulan bağlılığın yerine milletin koyulması olmaktadır. Bu şekilde devlet hâkim olduğu sınırlar içerisinde düzenini koruyabilecektir. Bu durum, devletin sınırları içerisindeki tüm insanların

benzer düşünce yapılarına ve aynı idealler çevresinde toplanılmasını gerekli kılmıştır. Ayrıca sanayileşme süreci ile beraber teknolojinin ve ulaşımın gelişmesi, bu dönemde sömürge faaliyetlerinin de yaygınlaşması devletin eğitilmiş, gerektiğinde belirli uzmanlıklara da kolayca sahip olabilecek bir bürokrat topluluğu ve insan kitlesine sahip olmasını gerektirmiştir (Yıldırım, 2016, s. 128). Bu nedenle devlet yapısı, önceki dönemlerde büyük oranda birbirinden kopuk bir şekilde yaşayan insan topluluklarının bu yeni dönemde kazandığı hareket imkânı gelişen iletişimi ile ihtiyaç duyduğu belirli standartlara sahip kitleyi eğitim politikaları ve dilin standartlaştırılması sayesinde elde etmiştir. Bu aynı zamanda devlete karşı olabilecek olası tehditleri en aza indirmektedir. Bu görüşlere göre milliyetçilik ve millet tamamen modern dönemde ortaya çıkmış olgular olmaktadır. Devletin uyguladığı bu projeler ile toplum ortak idealler, aidiyetler ve inançlar çevresinde bir araya getirilmiş standardize edilmiştir. Bu açıdan Eric J. Hobsbawm “Modern millet ve onunla bağlantılı her şeyin temel karakteristiği modernliğidir.” demiştir (Hobsbawm, 2020, s. 25).

Bu bağlamda devletin bir projesi olarak ortaya çıkan milliyetçilik düşüncesi teknolojik gelişmeler ile savaşların giderek daha kitlesel bir şekle bürünmesinden dolayı alt tabakaların harekete geçirilmesinde kullanılabilecek araç olmuştur. Ayrıca Hobsbawm, eski sosyal yapı ve düşüncelerin zayıflaması ve birçoğunun yok olmaları ile insanlarda meydana gelen şok ve saldırganlığın, milliyetçilik veya etnik aidiyet düşüncesi ile toplumda eskiden bütünleşmeyi sağlayan öğelerin yerini aldığını belirtmiştir. Bu sayede yeni kurulan ya da mevcudiyetini sürdüren devlet yapısı, bütünlüğünü koruyabilmiştir. Devlet bu bütünlüğünü koruyabilmek ve toplumun birliğini ve ortak idealleri sürekli bir şekilde diri tutabilmek için eski sosyal yapı ve inanç sistemleri ile beraber yıpranan ve bağlarını kaybeden gelenek ve ritüellerin yerine yenilerini icat etmiş ya da bazı eski gelenekleri tekrar canlandırmıştır (Hobsbawm, 2020, s.223).

Benedict Anderson da milliyetçilik olgusunun modern dönemin bir ürünü olduğunu düşünmekle beraber bu olgunun ortaya çıkmasına uzun bir sürecin öncülük ettiğini düşünmüştür. Bu süreç matbaanın yayılarak yerel halk dillerinde yayımlar yapması ile başlamıştır. Önceleri büyük oranda ruhbanlar ve aristokratların bir ayrıcalığı olan okuryazarlığın giderek toplum tabanına onların dillerinde yayımlar yapılarak ulaşmaya başlaması ile topluluklar arasındaki dil giderek standartlaşmaya

başlamıştır. Böylelikle birbirlerinden uzak konumlardaki, birbirlerini hiç görmeyen insanların ilerleyen süreçte birbirlerinin varlığından daha fazla haberdar olmaları ve bir yakınlık hissetmeleri meydana gelmiştir. Avrupa'nın neredeyse tamamına yayılan ruhbanlar ve aristokrasinin kullandığı ortak dil nasıl onların hemen hemen aynı anlayış ve bağlılıklara sahip olmalarına, birbirlerini anlamalarına ve iletişim kurmalarına yaramışsa, yerel dillerinde yayımlara ulaşan toplum da başka bir mekânda kendileri gibi başka toplulukları hayal etmeye başlamışlardır. Bu gelişmeler, uzun bir zaman dilimine yayılmış ve Avrupa'da modern ulus düşüncesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yayıncı topluluğun yüksek maliyetlere ile karşılaşmamak ve kar edebilmek için yayım yapacağı eserlerde belirli, standart dillere ihtiyaç duyması, ya da daha sonraki süreçte bu standart dilin yöneticiler tarafından seçilmesi dillerin giderek standartlaşmasına sebep olarak yerel bölgede ortak bir iletişim imkânı sağlamıştır. Bundan dolayı eski, geniş bir coğrafyaya yayılan kutsal cemaatler dağılmaya başlayarak yerelleşmiştir. Fakat daha küçük yerel bölgedeki topluluk artık ortak dil ve yazı aracılığı ile birbirlerini hayal etmeye başlamış ve millet olgusunun oluşmasının önünü açmıştır. Karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisinde olduğu feodal beyleri ve iktidarın kaynağını kendinde görerek monarşi üzerinde sürekli bir tahakküm sürdüren, Orta Çağ'ın en büyük toprak sahibi Vatikan Kilisesi'ni saf dışı bırakarak kendi mutlak hakimiyetini sağlamak isteyen krallar da araç olarak yerel halk dillerinin gücünden faydalanmışlardır (Anderson, 2017, s. 52-62).

Ernest Gellner, milliyetçilik düşüncesinin ön koşulu olarak devletin siyasal birimi ile ulusal biriminin uyumlu olması gerektiğini belirtmiştir. Milliyetçi düşünce, sanayileşme ile beraber değişen toplum yapısı ve devlet anlayışı ile ortaya çıkmıştır ve bu düzende öncelikli olan toplumu yönetenlerin kaynağının o toplumun kendisi olması gerekmektedir. Burada devletin hükmettiği sınırlar ile milletin kültürel sınırının birbiri ile örtüşmesi gerekmektedir (Gellner, 2018, s. 71). Ayrıca sanayileşme ile ortaya çıkan modern toplum standart bir eğitimden geçmiş ve uzmanlaşmanın önünü açmıştır. Bu toplumda roller bireylerin seçimleri ile şekillenmiş ve araçsal hale gelmiştir. Bundan dolayı milliyetçilik, sanayi toplumunun özgün yapısının ihtiyacı doğrultusunda ortaya çıkmış, onun ürünü bir olgu olmuştur. Bu nedenle milliyetçilik insan doğasının bir ürünü değil, giderek yaygınlaşan sanayi toplumu düzeninin kaynağından doğmuştur.

Sanayi toplumunun kültürü ile siyasal birimin ilişkilerinin birbirlerine uyumlu hale getirilmesinin bir ürünü olmuştur (Gellner, 2018, s.102-103).

Milliyetçilik ve millet olgularının modern dönemin bir ürünü olduğunun aksine onların çok daha öncesinde oluştuğuna dair düşünceler de öne sürülmüştür. Liah Greenfeld, milliyetçilik ve millet olgularının temelini 15. Yüzyılda İngiltere’de meydana gelen Güller Savaşı adlı iç savaşa kadar dayandırmıştır. Güller Savaşı (1455 – 1487), her ikisi de soyları 1377 yılında ölen Kral III. Edward’a dayanan Lancaster ve York hanedanlarının 30 yılı aşan veraset savaşı olmuştur. Savaşın ismi, Lancaster ve York hanedanlarının armasında yer alan beyaz gül (York Hanedanı) ve kırmızı gül (Lancaster Hanedanı) nişanlarından gelmektedir. Savaş sonucunda Lancaster Hanedanı’ndan Henry Tudor kral olmuş ve York Hanedanı’ndan Elizabeth ile evlenmiştir. Savaş sırasında birçok soylunun hayatını kaybetmesi onların yerine geçecek yeni soylulara ihtiyaç duyulmasına yol açmıştır (Cartwright, 2020). Bu nedenle Henry Tudor, yeni soyluları alt tabakalardan devşirme kararı almıştır. Modern öncesi dönemde birbirinden net çizgiler ile ayrılmış olan sosyal sınıflar bu savaş sonucunda geçirgenlik kazanmıştır. Savaş sırasında hayatını kaybeden birçok soylunun yerini Kral VII. Henry aşağı sosyal sınıflardan devşirerek doldurmuştur. Bu durum hâkim feodal düzen ve zihniyet açısından olağanüstü bir olay olmuş ve sosyal sınıflar arasında büyük bir hareketliliğin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Feodal düzende birbirinden kesin sınırlar ile ayrılan zümrelerin bu gibi bir hareketlilik sonucu geçirgenlik kazanması ve farklı sınıflardan insanların birbirleri yerine geçebilmeleri İngiliz aristokratlarının oluşan bu yeni durum karşısında farklı bir meşruiyet tasarımlarına yol açmıştır. Greenfeld aristokrasinin bu meşruiyet tasarısını “Onlar yeni aristokrasininin, her bireyinin ölü prenseslerin kayıp çocukları olduklarını iddia etmek yerine, İngiliz halkının bir millet olduğunu ilan ettiler.” diyerek açıklamaktadır. Bu da sınıflar arasındaki geçişi normal bir şeye dönüştürmüş ve milletin ortaya çıkmasında eşitlik temelinde bir toplum yapısının oluşmasını sağlamıştır (Greenfeld, 2021, s. 23).

Bu bağlamda milliyetçilik ve millet olgularının ortaya çıkmalarındaki görüşler birçok farklı biçimde yorumlanmıştır. Bu tür birçok farklı düşünceden ötürü milliyetçilik olgusunun tanımının net bir şekilde ortaya konması güçleşmiştir. Umut Özkırımlı, milliyetçiliğin tanımının güçleşmesinde öncelikli olarak konu ile ilgili

terimlerin net olmaması, birbirlerinin yerine kullanılabilmesi ve karıştırılabilmelerine değinerek bunun konunun anlaşılmasını çok zorlaştırdığını belirtmiştir. Tanımlama güçlüğüne bir diğer noktası milleti oluşturan dil, sınıf, inanç gibi öğelerin rollerinin ne ölçüde olduğunun tartışmalı olması olmuştur. Aynı şekilde milliyetçiliğin bir duygular bütünü mü, düşünce mi yoksa siyasi bir hareket mi olduğu tartışması bir başka güçlüğü teşkil etmektedir (Özkırmı, 2017, s. 252-271). Bununla birlikte milliyetçi düşüncenin yayılımı ve milletlerin zaman içerisinde farklı dönemlerde ortaya çıkmaya başlamaları onlara özgün birtakım özellikler yüklemek ile birlikte milliyetçi düşüncenin ve milletin temel bazı kriterleri de olduğundan tüm bu nesnel ve öznel özelliklerin hangi seviyede tanıma dahil edileceği meselesi bir diğer güçlük olmuştur. Yaygın kanaat nesnel ve öznel öğelerin karması şeklinde bir tanımın yapılması olmuştur (E. Yıldırım, 2016, s. 127).

Özkırmı, tanımlamanın yapılmasındaki güçlüğüne nedenini son olarak iki duruma bağlamıştır. İlki, milliyetçilik düşüncesinin ilk dönemlerinde millet olgusunun sorgulanmaması, onun tarihin en başından beri var olarak kabul edilmesi olmuştur. Bu nedenle uzun bir süre milliyetçilik ve millet kavramı ile ilgili kapsamlı çalışmalar ortaya konmamıştır. Tabii milliyetçiliğin ilk dönemlerinde ulus devletlerin ve milletlerin de genç olmaları, onların çok yakın bir zamana kadar aslında birlik olmadıklarının açıklanmaması da bu yapıların o dönemlerde yararına olabilmektedir. Sonuçta bu ulus devletler yeni oluşumlardır ve varlıklarını uzun mücadeleler sonucu kazanmışlardır. İkincisi bu kavramların siyaset ile yakın bir temas içerisinde olmaları olmuştur. Siyasette amaç kendi argümanlarını meşrulaştırırken karşı argümanın meşruluğunu çürütmek üzerine olmaktadır. Milliyetçilik ve millet tanımlamalarında siyasetin etkisi bu nedenle hiç şüphesiz ileri bir düzeyde olmuştur. Konu ile ilgili ileri sürülen düşüncelerde ortaya atılan her argüman birilerinin haklılığını ortaya koyarken bir diğerini haksız çıkarmakta, bu da konu ile ilgili birçok farklı söylemin ve tanımın ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Özkırmı, 2017, s. 276). Örneğin bu çalışmanın konusu olan Sırp milliyetçiliğinin Boşnaklar ve Hırvatlarla yönelik iddiaları, konunun anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Sırlara göre her iki millet de Sırp olmakta, fakat Boşnaklar İslam'ı seçerek kafir olarak görülmekte, Hırvatlar ise Katolik olarak mürtet ilan edilmektedirler. Her ikisi de tekrar Sırp kimliği ve inancını benimsemelidirler. Sırların Kosovalı Arnavutlara yönelik tutumları da benzer olmuş,

Kosova topraklarını Sırp milli kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak görmüş ve Arnavutları da bu nedenle işgalci ve Müslümanlar ile ortaklık eden iş birlikçileri olarak görmüşlerdir.

Bu bağlamda çeşitli milliyetçilik ve millet tanımlamaları hakkında bilgi verilecektir. Çeşitli tanımlar arasındaki farklar incelenecek ve özgün yönleri, ortaya koydukları farklı perspektifler ele alınacaktır. Yukarıda bahsedildiği üzere milliyetçilik ve millet tanımlamaları farklı mekân ve zamanlarda, toplumun niteliğine ve amaca göre şekillenmiş olmalarından dolayı çeşitlilik göstermektedir. Bu olguların ilk ortaya çıktıkları yerler farklı zamanlarda İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa olmuştur. Buralardan diğer toplumlara yayılmaları farklı dönem ve koşullarda olduğundan ve ulaştığı toplumun sahip olduğu bazı niteliklerden ötürü tanımlamalar farklı görüşlerle şekillenmiştir. Milliyetçilik ve millet olgularının ilk ortaya çıktıkları bu üç örnek de zaten birbirlerinden farklılaşmakta, farklı nitelikleri bünyelerinde barındırmaktadır.

Milliyetçilik olgusu, konu ile ilgili çalışmalar yapan araştırmacıların bu olgu ile ilgili kişisel düşüncüleri, baktıkları perspektifler ve araştırmacıların uzmanlık alanlarına göre çeşitli tanımlamalara uğramıştır. Konunun kapsamının genişliği, onun sirayet ettiği olgu, olay ve durumların çok farklı disiplinleri ilgilendiren alanlara yayılmasından dolayı üzerinde herkesin görüş birliği ile kabul edebileceği bir tanımın yapılması, sadece bir araştırmacının bunu başarabilmesi neredeyse imkânsız olmaktadır (Erdem, 2020, s. 28). Böyle bir tanımın yapılabilmesi için araştırmacının birçok alana vakıf olması, birçok disiplinde uzmanlaşmış olması gerekmektedir. Bu da herhangi bir kişinin yeterli bir zamanda bunu yapabilmesini mümkün kılmamaktadır. Bu nedenle ayrı uzmanlıkları olan birçok araştırmacının farklı perspektiflerden ele aldığı çok çeşitli milliyetçilik çalışmalarının her biri, konunun tam anlamı ile anlaşılabilmesi açısından ayrı ayrı değerli ve gerekli olmaktadır. Umut Özkırımlı, milliyetçilik ile ilgili tek, kapsayıcı bir tanım ve kuram üretilememesini olgunun oldukça değişken ve bulunduğu ortamın koşullarına uyum sağlayabilen esnek yapısını belirterek ortaya koymuştur. Bu durum milliyetçiliğin kullanılan koşullar ve amaçlar çerçevesinde istenilen şeklin ona verilmesini ve toplumlar için birçok farklı anlamda algılanabildiğini göstermektedir. Yani Özkırımlı'nın dediği gibi "Tek bir milliyetçilik yoktur; milliyetçilikler vardır." (Özkırımlı, 2017, s. 274).

Elie Kedourie milliyetçilik olgusunu özellikle bazı Aydınlanma Dönemi düşünürlerinin görüşlerine bağlamıştır. Bunlardan Immanuel Kant, Johann Gottfried Herder ve Johann Gottlieb Fichte'in görüşleri büyük önem arz etmiştir. Immanuel Kant'ın bireyin kendi kaderini kendisi belirleyebilmesi hakkı ve doğuştan sahip olduğu diğer haklar, buradan hareketle dünya üzerinde var olduğuna inanılan, kendine has özellikleri ile varlığını sürdüren birçok milletin kaderlerini tayin etme özgürlüğü hakkına uyarlanmıştır. Kedourie, tabii bu görüşler ile ilgili olarak Immanuel Kant'ın kendi kaderini tayin hakkının bu yorumunda bir pay sahibi olmadığını, onun ilerleyen süreçte milletlerin özgürlükleri ve bunun için meydana gelen çatışma ve yıkımda payı olamayacağını belirtmiştir (Kedourie, 2017, s. 44). Johann Gottfried Herder'in rasyonel düşünceye karşı çıkararak her milletin kendi döneminde ve mekânında anlaşılabilirliği, her birinin kendilerine özgü yapıları ve kültürleri ile beraber özgür olmaları fikri milliyetçi düşünceyi önemli ölçüde etkilemiştir. Dünya farklı milletten oluşmuştur ve bunların özgür olmaları gerekmektedir (İplikçi, 2017, s. 130). Johann Gottlieb Fichte, özellikle dilin bir milletin en önemli özelliği olduğunu, onun bir milletin kişiliğini oluşturan en önemli öğelerden biri olduğundan hareket ile bu düşünceleri geliştirmiştir (Kedourie, 2017, 83). Alman topraklarında Napolyon ile birlikte yaşanan Fransız işgali, başta Fichte olmak üzere birçok Alman romantik düşünürünün görüşlerini etkilemiş, onların fikirlerini milliyetçilik olgusu bağlamında giderek sertleştirmiştir (Greenfeld, 2021, s. 109). Bu noktalardan hareket ile Elie Kedourie, milliyetçilik düşüncesi ile ilgili olarak şu şekilde bir tanımlamada bulunmuştur. İnsanlar, tarihsel süreç içerisinde birbirlerinden giderek farklılaşarak özgün birçok millete bölünmüştür. Bu milletlerin özgür olmaları gerekmektedir ve bunların yönetilmesinde meşru tek yönetim kendi kendilerini yönetmeleri olmaktadır. Bu bakımdan Kedourie'nin milliyetçilik düşüncesi, Immanuel Kant'ın self determinasyon düşüncesi ve kendinden sonra gelen düşünürlerin bu fikri geliştirerek milliyetçi düşünceye kazandırılmış hali temelinde şekillenmiştir (Kedourie, 2017, s. 155).

Ernest Gellner, Uluslar ve Ulusçuluk eserinde milliyetçilik olgusunun ve onun bir sonucu olan milletin tamamen sanayileşme ile ortaya çıkan modern toplumun ürünü olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre sanayileşme ve modern toplum öncesi milliyetçi düşünceden ve millettten söz edilememektedir. Milliyetçilik olgusu, modern

toplum yapısı ve devletin ihtiyaç duyduğu standart toplumun oluşturulmasında bir araç olmuştur ve millet, yukarıdan aşağıya doğru bir kültür aktarımı ile oluşturulmuştur. Ona göre milliyetçilik düşüncesi, toplumu bir arada tutan insanların sahip olduğu kültür ve düşüncelerin, yani yüksek kültürün, daha alt toplum katmanlarına aktararak bir millet oluşturulması süreci olmuştur. Bu da sanayileşme öncesi geleneksel tarım toplumunda mümkün olmamış, ancak sanayi toplumunun bir ürünü olarak ortaya çıkmış bir olgu olmuştur (Gellner, 2018, s. 74). Gellner, öne sürdüğü kuramında milliyetçilik ile millet oluşum kurgusunu hayali bir toplum örneği oluşturarak açıklamaya çalışmıştır. Sonuç olarak milliyetçilik düşüncesi Gellner'e göre ihtiyaç duyulan, düzenli, uzmanlaşmış ve standart bir toplum yapısının, elitin sahip olduğu yüksek kültürün toplumun geneline nüfuz ettirilerek ortak aidiyetin ve birliğin sağlanması olmaktadır (Gellner, 2018, s. 112).

Eric J. Hobsbawm'ın milliyetçilik olgusunun ne olduğuna dair olan düşünceleri de Ernest Gellner gibi sanayileşme ve modern topluma bağlanmıştır. Hobsbawm da milliyetçilik olgusunun ve milletin sanayileşme öncesi toplumlarda aranmayacağını belirtmiştir. Ona göre devletleri ortaya çıkaranlar milletler olmamakta, tam aksine milletleri meydana getirmiş olanlar milliyetçilik olgusu kullanılarak devletler olmuşlardır. Devletler bunu yaparken, toplumun geçmişini yeniden tasarlayıp öne sürmüş, ona yeni bir tarih ve gelenekler sistemi inşa etmiştir. Bu sırada eski düşünce kalıpları ve gelenekler yok edilmiştir. Yeni bir tarihsel süreklilik topluma kazandırılmış ve yeni devletler ve milletler meydana getirilmiştir. Bu nedenle milliyetçilik düşüncesi devletin ve bazı toplulukların bu projelerini başarıya ulaştırabilmesi için kullandıkları ideolojik bir icat, icat edilmiş gelenekler toplamı olmuştur (Hobsbawm, 2020, s. 108-132).

Milliyetçilik olgusunun Benedict Anderson tarafından öne sürülen şekli onun 15. Yüzyılda gelişmeye başlayan kapitalist yayıncılık ve standartlaşan dil ile birlikte ortak kültürün oluşması temelinde olmuştur. Kapitalist yayıncılık ile birlikte zamanla yerel dillerde yayımlar yapılmaya başlanmıştır. Bu birbirlerini anlamakta zorlanan fakat aynı kökenlerden gelen toplumların, dillerinin standartlaştırılarak onların birbirleri ile iletişimlerini güçlendirmiştir. Bu bağlamda gelişen merkezi devletler ile birlikte meydana gelen gelişmeler insanların farklı konumlar arasında değişik amaçlar ile seyahat yapmalarını sağlamıştır (Anderson, 2017, s. 62). Anderson bu seyahatlerin

devletin bürokratlarının belirli görevler ile ülke içinde yer değiştirmelerini ve eğitim alma amacı ile belirli konumlara seyahat edilmesine ve bu toplanmalara “hac yolculuğu” adını vermiştir. Bu sayede topluluklar birbirlerinden haberdar olmaya, benzer idealleri ve kültürü paylaşmaya ya da aynı düşünceleri, dili ve kültürü paylaştıklarını fark etmeye başlamışlardır. Bu durum milliyetçilik olgusunun hayal edilmiş bir cemaat vasıtası ile meydana getirilen özel bir kültürel inşası olmuştur. Milliyetçilik, ortak kültürü paylaşan toplumun birbirleri ile hiç karşılaşmayan bireylerinin ortak kültür ve düşünceler temelinde birbirlerinden haberdar olması, büyük bir milletin hayal edilmesi fikri olmuştur (Anderson, 2017, s. 72-74).

Milliyetçilik düşüncesi ile ilgili bir diğer tanım, Avrupa’da statü kaygısı yaşayan yeni seçkinler sınıfının farklarını ortaya koyarak meşruluklarını sağlamaya yardımcı olan, onların ötekilere duydukları öfke ve iddialarının meydana geldiği şekil olmuştur. Liah Greenfeld’a göre Fransa’daki aristokrasinin sosyal konumundaki güvensizlik ve belirsizlik, Alman topraklarındaki entelektüel kişilerin ve seçkinlerin hak ettikleri konumda olmadıkları düşünceleri ve benzer biçimde Rusya’daki seçkinlerin sosyal konumlarında yaşadıkları belirsizlikler onların milliyetçi düşünce ile konumlarını yeniden tanımladıkları bir düşünce yapısı olmuştur (Greenfeld, 2021, s. 51). Özellikle Almanya ve Rusya’daki milliyetçi düşünce ile içerideki ve dışarıdaki ötekine bir “hınç” ve aşağılanma duygusu beslenmiştir. Bu bakımdan buradaki milliyetçilik düşüncesinde sosyal konumun yeniden belirlenmesi ve yeni seçkinler sınıfının faaliyetleri belirleyici olmuş, bir öteki inşa edilerek ve ona karşı bir öfke duyularak da milliyetçi düşüncenin farklı tipleri meydana getirilmiştir (Greenfeld, 2021, s. 93).

Bir başka görüşe göre milliyetçilik, toplumu millet ve ulusal kimlik bağlamında sürekli olarak düşünmeye iten, kendilerini bu milletin idealleri sınırları içinde konumlandıran, belli kültür ve zihniyet yapısının aşılmasını sağlayan bir retorik olmuştur. Bu retorik sürekli olarak belli ortam ve gelenekleri, milliyetçi düşünce yapılarını üretmekte ve topluma aktarmaktadır. Burada Hobsbawm ve Gellner’in de görüşlerine benzer şekilde toplum belli bir standarda getirilmekte, yeni gelenekler ve düşünce yapıları inşa edilmektedir. Bu görüşün sahibi Craig Calhoun bu doğrultuda milliyetçiliği üretilen bir retorik, bir güzelleme olarak tanımlamakta ve toplumun bu şekilde belli doğrultuda kanalize edildiğini savunmaktadır (Calhoun, 2012, s. 30).

Anthony Smith'e göre milliyetçilik düşüncesi, merkeze alınan bir etnik topluluğun, ileride kurulacak millete bir merkezi çekirdek görevi göreceği varsayımı ile onun bir millet oluşturma sürecinde kimlik edinmesi, özerklik mücadelesi ve birliğin sağlanması üzerine faaliyete geçtiği mücadele olmaktadır. Bu bakımdan, verilen mücadele sonrası kazanılan özgürlüğün de sürdürülebilmesi, milliyetçilik düşüncesinin bir diğer önemli yanını temsil etmektedir. Bundan dolayı Anthony Smith milliyetçilik düşüncesini bunların sağlanmasına yönelik oluşturulan bir düşünceler bütünü, bir ideoloji olduğunu öne sürmüştür (Smith, 2017, s. 41-44).

Michael Bilig, milliyetçilik düşüncesini açıkladığı “Banal Milliyetçilik” adlı çalışmasında, devletin birliğini sağlaması ve belli bir kalıpta yurttaşlar oluşturmaya adına onlara yönelttiği araçların milliyetçi düşünceye etkilerini açıklamıştır. Ona göre yazılı ve görsel medya, devlet dairelerinde ve kamusal alanlardaki bayrak, kurucu liderin resmi ve dile getirilen milliyetçi söylemler ile insanlara farkında olmadan bir birlik duygusu aşılanmaktadır. Bu sürekli bir şekilde yapılarak diri tutulmakta ve toplumun ortak bir noktada bir araya gelmesi sağlanmaktadır. Bu şekilde toplumdaki bireylerde “ben” düşüncesinden “biz” düşüncesine bir değişim amaçlanmaktadır. Bu minvalde Michael Bilig'in Banal Milliyetçilik düşüncesi Craig Calhoun'un milliyetçilik düşüncesindeki milliyetçi retorik ile yakınlık göstermektedir (Billig, 2002, s. 19).

Charles Tilly de milliyetçilik düşüncesini, merkezi ulus devletin inşa sürecinde ve sonrasında birliğin sağlanması adına kullanılan bir araç olarak belirtmiştir. Gerek millet ve milliyetçilik kavramlarını sanayileşme ve modern topluma dayandıran düşünceler gerekse bu olguların oluşumunu sanayileşmeden öncesinde arayan düşünceler de kendini hissettiren bir milliyetçilik düşüncesi biçimi olarak bu amaçları sağlayan araç olarak milliyetçiliğin görülmesi dikkate değer bir benzerlik olmuştur. Geleneksel tarım toplumlarında sosyal yapı ve devletin örgütlenişi ve yönetim şekli böyle bir homojenliğe ihtiyaç duymamıştır. Fakat modern toplumun yapısı ve içinde bulunduğu dönemin genel özellikleri, ulus devletin ya da ona benzer yapıda örgütlenen bir devletin inşasında ve sürekliliğinin sağlanmasında milliyetçilik olgusunun sağladığı imkanlara ihtiyaç duymuş ve onu kullanmıştır (Tilly, 2001, s. 176).

Sosyalizm perspektifinden bir bakış açısıyla milliyetçilik olgusunu tanımlayan Tom Nairn, milliyetçi düşüncenin Karl Marx'ın merkez – çevre teorisinden hareketle

çevre ülkelerde merkezin dengesiz bir şekilde üstünlüğüne ve tahakkümüne karşı ortaya çıkan bir düşünce, bir mücadele fikri olduğunu öne sürmüştür. Çevre ülkeler, birçoğu gelişmiş ülkelerin eski kolonileri olan, post-kolonyal dönemde bağımsızlıklarını kazanmış az gelişmiş ve merkezin hammadde ve pazar ihtiyacını sağlayan ülkeler olmuştur. Merkez ve çevre ülkeler arasındaki bu derin eşitsizlik merkeze karşı bir mücadeleyi tetiklemiş ve milliyetçi düşünce de bunun önemli bir argümanı olmuştur. Bu milliyetçilik düşüncesi tepkisel bir düşünce ve hareket olarak ortaya çıkmıştır (Nairn, 1981, s. 97).

Milliyetçi düşünce ve milletin oluşumu, bununla birlikte meydana gelen ulus devlet, derin bir düşünce ve inanç sisteminin değişimi ile birlikte meydana gelmiştir. Geleneksel tarım toplumunda bağlılıklar kutsal bir dini cemaate ve inanca, yönetme hakkını da bu inanç ve onun temsilcilerinden alan yönetici elite olmuştur. Fakat tarihsel süreçte bu düşünce kalıplarının birçok sebepten ötürü değişime uğraması sosyal yapıda ve devletin kurumsal yapısı ve meşruiyetinde yeniden yapılanmayı gerekli kılmıştır. Bu yeniden tanımlama ve yapılanmanın sonucu olarak milliyetçilik düşüncesini tanımlayan Hans Kohn, insanların sadakatinin ulusa ve ulus devlete yönelmesini sağlayan bir bilinç, bir düşünce hali olduğunu belirtmiştir (Kohn, 1982 s. 30-53). Hans Kohn ayrıca milliyetçiliği batı ve doğu milliyetçiliği diye ayırarak, bu iki farklı milliyetçiliğin içerdiği farklı özelliklere değinmiştir. Ona göre Batı'da milliyetçilik anlayışı ortak yasalar ve ülke toprakları ile birbirine bağlı, rasyonel, gönüllülük esaslı yumuşak bir milliyetçilik olmaktadır. Fakat Doğu'da milliyetçiliğe atfedilen değerler, ortak kültür ve etnik unsurlar gibi topluluğun biricik karakteristiği olduğu düşünülen öğeler ile şekillenerek daha dışlayıcı, düşmanca bir milliyetçiliğin oluşmasına neden olmuştur (Kohn, 1982, s. 81-90).

Bu bağlamda Tevfik Erdem'in belirttiği üzere milliyetçilik düşüncesi Hans Kohn'a göre bireylerin bir şuur hali, Elie Kedouri'ye göre bir doktrin, Ernest Gellner'e göre bir yüksek kültür aktarımı ve yayılımı, Eric J. Hobsbawm'a göre icat edilmiş gelenekler toplamı ve onun topluma kabul ettirilmesi, Benedict Anderson'a göre hayal edilmiş, ona aidiyet hissedilen hayal edilmiş bir cemaat düşüncesi, Anthony Smith'e göre bir ideolojik hareket, Tom Nairn'e göre az gelişmiş ülkelerin ortaya çıkardığı bir tepki, Liah Greenfeld'e göre seçkinlerin statü kaygısı ve öfke duygularından doğmuş bir düşünce, Charles Tilly'e göre merkezileşmede önemli bir argüman, Craig

Calhoun'a göre bir retorik söylem, Michael Bilig'e göre standart bir toplumu oluşturan fikirler ve eylemler bütünü olmaktadır (Erdem, 2020, s. 47).

Miroslav Hroch'un milliyetçilik ile ilgili çalışmasında millet inşa süreci üç aşamaya ayrılmıştır. Bu aşamalara Hroch, birinci aşama A evresi olarak "akademik ilgi dönemi", ikinci aşama B evresi olarak "yurtseverlik ajitasyonu dönemi", üçüncü aşama C evresi olarak "milli hareketin kitleselleşmesi" olarak adlandırmıştır (Hroch, 2011, s. 51). A evresinde toplumdaki aydınlar, Hroch tarafından ezilen millet olarak adlandırılan toplumun dili, kültürü ve tarihine ilgi duyarak onu araştırır ve ona tutku ile bağlılık duymaya başlar. B evresinde ise aydınlar, ellerindeki millete dair bulgular ile milliyetçiliğin propagandasını yapmaya başlarlar. C evresi ise yapılan bu propaganda sonucu milliyetçi hareketin kitleselleştiği dönemi kapsamaktadır (Hroch, 2011, s. 50). Bu aşamalardan en önemlisi ve çalışmasının merkezinde bulunanı "milli ajitasyon (kışkırtma, tetikleme)" olmaktadır ve aşamaların ikinci evresini oluşturur. Milli ajitasyon, milli bilincin yeterli sayıda insana nüfuz etmesiyle aslında hala azınlık durumunda olan bu bireylerin toplumun geri kalanını milliyetçi hareket doğrultusunda kışkırtması, onları teşvik etmesi olmaktadır. Bu bakımdan Miroslav Hroch'a göre milliyetçilik milli bir ajitasyon olmuştur (Hroch, 2011, s. 37).

Tevfik Erdem'e göre milliyetçilik düşüncesi, bireylerin bir millete aidiyet hissetmesi onun ifade ettiği değerlere karşı duyarlı olması hali olmaktadır. Bu aidiyetin gücü ya da zayıflığı milletin de gücünü belirlemekte, varlığını sürdürebilmesinde en etkin rolü üstlenmektedir. Erdem, yukarıda değindiğimiz, Herder'in düşüncelerine de atıf yaparak dil olgusunun milliyetçilik düşüncesindeki önemli konumuna değinmiş, dilin milletin kültürünün muhafaza edilmesinde oldukça etkin bir rolü olduğuna dikkat çekmiştir. Bu açıdan dil, milliyetçi düşüncelerin edebi eserler ile toplumlara yayılmasında en önemli araçlardan olmuştur. Ayrıca Erdem, dile atfedilen önemin etnik milliyetçi hareketlerdeki önemine dikkat çekmiştir (Erdem, 2020, s. 28).

Bir diğer görüş, milliyetçiliğin ortaya çıkışında ve olgunlaşmasında Aydınlanma Dönemi'nin en önemli düşünürlerinden Immanuel Kant'ın, bireylerin doğuştan haklara sahip olduğu ve kendi kaderlerini seçme hakları (self determinasyon) olduğu görüşünden hareketle önemli Alman düşünürler tarafından 18. ve 19. Yüzyıllarda ortaya konan düşünceler olmuştur (Kedourie, 2017, s.45). Bu düşünürlerden Johann Gottfried Herder ve Johann Gottlieb Fichte öne çıkmaktadırlar.

Onlara göre dünya üzerinde birbirlerinden farklı, kendi özgün özelliklerine sahip ve bu özelliklerini korumaları gereken bir milletler topluluğu var olmaktadır (İplikçi, 2017, s. 130). Bir bireyin en onurlu davranış şeklinin kendi hayatı ve ailesi için olduğu kadar milleti için de fedakârlık yapmasının önemini belirtmişler ve böyle bir birey vahşi olsa bile “tembel bir kozmopolitten” daha iyi olacağını öne sürmüşlerdir (Kedourie, 2017, s. 75). Çünkü bu “kozmpolit” ulusal özelliklerini yitirmiş ve kalplerinde başka hiç kimselere yer olmamaktadır. Herder ve Fichte’e göre “kozmpolit” birey kendi toplumunun değerlerini önde tutmayarak, diğer toplumların değerlerinden etkilenmiş, aidiyet duygusu olmayan kimliksiz bir birey haline gelmiştir. Bu düşünürlere göre milliyetçi düşüncede en önemli temel unsur dildir ve tüm dış etkilerden korunması gerekmektedir. Dil ulusal kimliği ve zihniyeti belirleyen en temel öge olmakta, doğada aynı dili konuşan insanları görünmez bir bağ ile birbirlerine bağlamaktadır. Bu nedenle ulusal dilin başka dillerin etkisine girmesi kabul edilemez, özgün kimliğe zarar veren aşâğılık bir durum olmaktadır. Dil, bir milletin varlığının en büyük kanıtı ve devlet kurma hakkının ölçütünü belirlemektedir. Alman düşünürlerinin ortaya koyduğu bu milliyetçi anlayış özellikle Napolyon’un 1806 yılında Alman topraklarını işgali ile daha sert, ötekileştirici, militarist bir şekle bürünmüştür. Burada artık milletin kendi özgün niteliklerinin farkında olması kadar bir düşman imgesinin de oluşmaya başladığı görülmektedir. Özellikle Fichte’nin düşüncelerinde Fransızlara karşı bu düşmanca tavır görülmektedir. Alman milliyetçi düşünceleri dünyada en yaygın olan milliyetçilik modelini oluşturmuş ve onun sahip olduğu bu özelliklerin farklı milletlere ihracı günümüz birçok ulus devletinin kuruluşunda önemli bir yer edinmiş ve o milletlerin komşuları ile ilişkilerini de etkilemiştir. Alman düşüncesi, günümüzde milliyetçilik olgusunun dil, vatan, ırk gibi nesnel unsurlarının ortaya çıkmasında en etkili olan düşünce yapısını teşkil etmektedir (Kedourie, 2017, s. 83).

Umut Özkırımlı, bazı düşünürlerin milliyetçi düşünceyi, bireyin bilincini şekillendirerek çevresine anlam yüklemesini sağlayan bir söylem olarak tanımlandığını, onun sosyal kimlikleri belirlediğini, bireylerin konuşmaları, tutumları ve davranışlarını yönlendirdiğini, kişinin çevresine karşı algısının yönünü tayin ettiğini öne sürdüklerini belirtmiştir. Tanımın genişliği onu muğlaklaştırmıştır. Bu tanım içerisinde, yukarıda değindiğimiz birçok tanımın özelliklerini barındırmasının yanında

tam olarak milliyetçi düşüncenin kaynağı, hedefleri ve sağladıklarını belirtememekte, sınırları belirli olmamaktadır (Özkırmılı, 2017, s. 14).

Çalışmanın devamında milliyetçilik olgusunu oluşturan temel öğelere yer verilecektir. Bu bakımdan milletin, etnik kökenin, ulus devletin ne olduklarına bakılacak ve açıklamalar sunulmaya çalışılacaktır.

1.1.1. Millet Nedir?

Millet olgusu da milliyetçilik gibi kesin bir tanıma sahip olmamaktadır. Millet kavramının milliyetçilik ile iç içe olan ilişkisi milliyetçilik kavramına farklı disiplinlerden araştırmacıların yaptığı çok çeşitli tanımlar gibi onun da tanımını zorlaştırmaktadır. Bunun en önemli sebeplerinden biri her iki kavramın da sahip olduğu ve neleri kapsadığı tam olarak belli olmayan tanımlardan kaynaklı terminolojik enflasyon olmaktadır. Millet kavramı ile ilişkili olan milliyet, etnisite, kavim, etnik kategori vs. kavramların da çok farklı şekillerde ele alınışları ve birbirine karıştırılmaları durumu da tanım zorluğunun bir diğer sebebi olarak meydana çıkmaktadır (Özkırmılı, 2017, s. 70). Yukarıda değindiğimiz milliyetçilik olgusuna dair birçok araştırmacının öne sürdüğü düşünceler bu kavramın sınırlarını belirsizleştirdiği gibi millet kavramının da bu yönde bir şekil almasına neden olmuştur. Millet de onu gözlemleyen düşüncelerinden ve amaçlarından etkilenen, bu doğrultuda ona belli özellikler atfedilen bir olgu olduğu üzerinde görüş birliği sağlanmış bir tanıma sahip olamamıştır. Bir görüşe göre millet kavramının bu çeşitli tanımlara sahip olmasında, kesin bir tanımının yapılamamasında, onunla ilgili ilk çalışmaları yapanların genel bir toplum bilgisine sahip olmaya çalışan felsefeciler ve antropologlar olması, hukukçular ve tarihçiler gibi diğer disiplinlerden araştırmacıların daha sonradan bu alana yönelmesi etkili olmuştur. Hiç şüphesiz ki millet olgusu da farklı mekanlara ve zamana bağlı olarak ona belirli değerler atfeden farklı toplulukların düşünce ve inançlarından etkilenmiş, bu sebeple çeşitli şekillerde insanların onu algılamalarına maruz kalmıştır. Bu nedenle birçok farklı millet tanımı literatürde mevcut olmuştur (Saygılı, 2020, s. 13).

Millet olgusu, Avrupa'da feodal düzenin giderek zayıflayarak merkezi devletlerin kurulmasına doğru giden sürece paralel bir şekilde oluşmaya başlamıştır. Bu süreçte Otuz Yıl Savaşları'nı bitiren 1648 Westphalia Anlaşması ile devletlerin

ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi ve dini imtiyazların sonlandırılması önemli bir kilometre taşı olmuştur. Bu anlaşma birçok araştırmacıya, günümüzde millet olgusu ile ilgili çok yakın bir olgu olan ulus devletlerin kurulmasına giden süreci temsil etmiştir. Daha sonra Aydınlanma Dönemi düşünceleri ve sanayileşme ile birlikte değişmeye başlayan sosyal, ekonomik ve siyasal düzen ile millet olgusu şekillenmeye ve ortaya çıkmaya başlamıştır (Saygılı, 2020, s. 13-14).

Avrupa’da millet/ulus anlamına gelen *nation* kavramı köken olarak Roma döneminde kullanılan *natio* kelimesine dayandırılmış, tüm grupların önemli bir özelliğine atıfta bulunarak “doğum” ya da “soya” dayanan bir anlama gelmiştir (Saygılı, 2020, s. 15). Liah Greenfeld, Roma’da kullanılan bu kelimenin Roma halkı arasında ikamet eden fakat onlardan olmayan yabancılar için aşağılayıcı bir anlamda kullanıldığını, kelimenin anlamının Latince’de ahırlarda sığırların altlarına serilen saman ya da talaş anlamına geldiğini, aynı zamanda hayvanın doğurduğu döl anlamına geldiğini belirtmiştir. Romalılar bu kelimeyi kendilerinden olmayan yabancılar için kullanmışlardır (Greenfeld, 2021, s. 12).

Daha sonra bu kelime tarihsel süreç içerisinde gelişerek farklı toplulukların ifade edilmesinde kullanıla gelmiştir. Bir dönem kavram yine kötü anlamlarda Avrupa toplumlarının kendilerinden olmayan barbarları ve keşfedilen yeni topraklardaki yerlileri nitelimesinde kullanılmıştır. İlerleyen süreçte ise ortak dillere ve zümrelere sahip olan aristokratlar, ruhbanlar ve bir dönem üniversite öğrencileri için de *nation* kelimesi Avrupa’da kullanılmıştır (Greenfeld, 2021, s. 18-19).

Doğuda ise millet kavramı, Avrupa’daki kullanımının aksine belirli zümre ya da soy bağlarını belirtmek üzere değil, uzun bir süre dini inanç topluluklarını ifade etmek için kullanılmıştır. Osmanlı Devleti’nde millet kavramı hakimiyet altındaki farklı inanç ve mezheplere mensup toplulukları nitelirmede kullanılmıştır. Bu kullanım hem Müslüman hem de gayrimüslim tebaa için geçerli olmuş, günümüzde kullanılan anlamına evrilmesi 19. Yüzyıl ile başlamıştır ve son şeklini almıştır (Saygılı, 2020, s. 14). Özellikle Cumhuriyet Dönemi’nde millet kavramı yerine ulus da kullanılmaya başlanmış, bu kullanım farkı daha sonra ideolojik bazı görüşlerin temsili noktasına da gelmiştir. Millet daha çok muhafazakâr kesimler tarafından kullanılan bir kelime, ulus ise kendisini daha modern bir kesimde niteleyenler tarafından kullanılan bir kelime olmuştur (Kökce, 2021, s. 2787).

Literatürde millet tanımları milletlere, tarihe, araştırmacının konu ile ilgili görüşüne ve uzmanlığına göre şekillenmiştir. Bu nedenle birbirinden farklı birçok millet tanımı var olmuştur.

Genel olarak millet kavramı “Aralarında dil, din, etnik köken, tarihsel geçmiş gibi bir dizi özellikle kendilerini yabancılardan ayıran ve bu özelliklere dayanan bir sosyal topluluk.” olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte bir topluluğun millet olarak tanımlanabilmesi için onun genelinde devlet kurmaya ve bağımsızlığa yönelik politik bir hedefe sahip olması gerekmektedir. Bu kitlesel politik hedeften yoksun topluluklar bir millet olarak değil, daha çok etnik topluluklar ya da azınlıklar olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca buna ek olarak bir milletin üzerinde yaşadığı ve sınırları belli olan bir vatanı olması gerekmiştir (Dağ, 2016, s. 265). Millet kavramının tanımını perennialistler (eskilciler) “ortak bir kültürü, tarihi, dili ve toprağı paylaşan insanların oluşturduğu bir topluluk” olarak öne sürmektedirler (Saygılı, 2020, s. 17).

Ernest Gellner, bir topluluğun millet olabilmesi için onun aynı kültürü paylaşan insanlardan oluşması gerektiğini belirtmiştir. Bunun sebebi insanların aynı iletişim kalıpları kullanması, aynı sembolleri ve anıları paylaşarak birliklerini sağlamaları sayesinde ortaya milletin çıkması olmuştur. Bununla birlikte birbirlerinin aynı millettten oldukları inancına sahip olmaları, ona sadakat beslemeleri ve bu doğrultuda dayanışma içinde olmaları gerekmiştir (Gellner, 2018, s. 78).

Anthony Smith’e göre millet şu olmaktadır:

...üyelerinin paylaşılan hatıra, sembol, mit, gelenek ve değerler geliştirdiği, bir tarihi bölgeye ya da anavatana bağlı olduğu ve buralarda yaşadığı, belirgin bir toplumsal kültürü oluşturduğu ve yaydığı, paylaşılan adetleri ve standartlaşmış yasaları gözettiği, isimlendirilmiş ve tanımlanmış insan topluluğu... (Smith, 2017, s. 45)

Tevfik Erdem’in millet tanımı ise dil, din, kültür, ortak geçmiş ve geleceğe duyulan inanç ve bununla birlikte topluluğun siyasi bağlamına vurgu yaparak şekillenmiştir. Erdem’e göre millet:

Ortak dil, din ve kültür mirasına sahip olan, geçmişte bir arada yaşamış, gelecekte de bir arada yaşama arzusu ve ümidi barındıran ve kendilerini bu siyasi topluluğun parçası gören ve bağlı olduğu topluluğa sevgi, sadakat duygusu geliştiren insan topluluğudur. (Erdem, 2020, s. 28)

Ernest Renan ise millet için şu tabirleri kullanmıştır:

Demek oluyor ki bir millet, birlikte katlanılan ve katlanılmaya hazır bulunulan fedakarlıklar duygusunun yarattığı büyük bir karşılıklı bağlılıktır. Bu bağlılığın bir mazisi olması lazımdır. Bununla beraber millet, halde elle tutulabilir bir olayda hülasa (özet)

edilebilir: müşterek hayata devam etme hususunda ifade edilen rıza ve istek (Renan, 1946, s. 121).

Yapılan çeşitli tanımların gösterdiği üzere milletin tanımı, içerdiği öğeler bakımından çeşitlilik göstermekte ve farklılaşmaktadır. Fakat yapılan tanımlarda birçok araştırmacının ortak öğelere yer verdiği gibi tanımlarını farklılaştıran belli bazı öğelere de yer vermişlerdir. Bu bakımdan araştırmacıların milletin ne olduğuna dair tanımlamalarında üzerinde çoğunlukla durdukları, görüş birliğine vardıkları belirli objektif, nesnel öğeler bulunduğu gibi öznel öğeler de bulunmaktadır.

Milletin ne olduğuna dair öne sürülen görüşlerde dil, milliyetçilik çalışmalarında ve millet inşa sürecinde bir dönem merkezde olmuştur. Özellikle Alman milliyetçi düşüncesinde dile büyük önem verilmiştir (Kedourie, 2017, s. 80). Benedict Anderson millet olgusu için dil ile ilgili olarak “Büyük, dev bir topluluk ancak kutsal bir dil ile ve yazı aracılığı ile hayal edilebilir.” ifadesini belirtmiştir (Anderson, 2017, s. 52-62). Eric J. Hobsbawm ise dil için “Dil, grupları ve toplulukları iletişim engeli oluşturduğundan dolayı birbirinden ayıran en temel sınırlardandır.” şeklinde fikrini ortaya koymuştur (Hobsbawm, 2020, s. 84-85). Elie Kedouri, milliyetçilik ile ilgili çalışmasında Alman şair Arndt’ın şiirinden alıntı yaparak Alman milliyetçi düşüncesinde dilin önemine vurgu yapmaktadır. Alman milliyetçilik düşüncesinin diğer milletlere yaptığı etkiler düşünüldüğünde bu önem arz etmektedir. Şiirde “Almanların vatanı nedir? Bana bu büyük ülkeyi söyleyiniz! Alman dilinin ses verdiği yer ve Tanrı bile cennette liedler (Almanca şarkılar) terennüm eder; işte vatan bu olmalı!” denerek dile verilen önemin derecesi anlatılmıştır (Kedourie, 2017, s. 87). Dil ile birlikte tabi olarak alfabe de aynı şekilde önemli olmuştur. Arapların dil ve kültürlerinin ve Slav toplumların dil ve kültürlerinin yansımaları nasıl Arap alfabesi ve Kiril alfabelerinde görülüyorsa, alfabenin de milletin özgünlüğüne katkıları o derecede büyük olmuştur ve onları temsil etmiştir (Saygılı, 2020, s. 19).

Din olgusu da milletin oluşumunda önemli bir etmen olmuştur. Aslında dinler bir milletin temsil ettiği sınırlardan çok daha kapsayıcı ve evrensel değerler barındırmaktadır. Fakat dinler ile ilgili farklı yorum ve anlatılar, zamanla oluşan farklı ritüeller millet inşa sürecinde dinin, milletin kültür ve mitlerinin koruyucuları ve taşıyıcısı olmuş, bazı yerlerde milletin inşasında merkezi rol oynamıştır (Kökce, 2021, s. 2791). Örneğin Güney Slav halkları aynı kökenden olmalarına ve aynı dili konuşmalarına rağmen farklı inanç ve mezheplerden olmaları onları birbirlerinden

ayıran en önemli etmen olmaktadır. Sırlar Hristiyanlık dininin Ortodoks mezhebine, Hırvatlar ise Katolik mezhebine mensup olmaktadır. Boşnaklar ise İslam'a inanmaktadır. Aralarındaki bu farklı inanışlar onların birbirlerine bakışlarındaki en temel unsur olmuş, kimliklerinin de oluşumunda merkezde yer almıştır.

Ortak soy ve ırka mensubiyet de özellikle tarihte milletlerin ilk inşa edilmeye başlandıkları süreçte önemli bir kriter olmuştur. Milliyetçi düşüncenin Almanya ve Rusya versiyonlarında toprağa bağlı ırk ve soy ortaklığı, onlara benzer diğer milletlerdeki gibi önemli olmaktadır. Fakat İngiltere ve Fransa gibi Batı Avrupa ülkelerinde bu durum daha rasyonel, seçime bağlı vatandaşlık şeklinde olmuştur (Greenfeld, 2021, s. 21-72). Millet inşa sürecinin tamamlanması ile ilk başlarda soy ve ırk bağlarına bağlı olan millete aidiyet zamanla vatandaşlığa da evrilebilmiştir. Bazı hukuksal metinlerde ise soya ait olmaya iten kısmi bir zorlama da mevcut olabilmektedir. Bu ulusal birliklerini yakın bir tarihte tamamlamış devletlerde görülebilmektedir. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 65. Maddesinde "Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür." ifadesi yer almaktadır (Saygılı, 2020, s. 22).

Milletin üzerinde yaşadığı toprak parçası yani vatanın da millet oluşumunda önemli yeri olmaktadır. Millet bu toprak parçasına siyasi ve duygusal yönden bağlı olmakta, burada bir geçmişleri, hatıraları ve önemli kahramanlık ve acı hikayeleri ile birlik duygularını hissetmektedirler. Söz konusu millet adına tarihte önemli olaylar ve mücadeleler burada gerçekleşmiştir ve atalarının mezarları burada yer almaktadır (Smith, 1994, s. 124).

Tarih ise bir milletin geçmişini, onun hafızasını oluşturmuştur. Millet inşasında ve devletlerin bir bölgedeki hak iddialarında tarih önemli bir referans kaynağı olmuştur. Öncelikle tarih, bir milletin bulunduğu coğrafyadaki varlığının ve haklarının ispatı olmaktadır. Geçmişte yaşanmış önemli olaylar, birlikte başarılmış kahramanlık ve yaşanılmış acılar ulusun birliğini sağlayan önemli unsurlardan olmuştur. Millet inşa sürecinde tarih aynı zamanda o millete istenilen şekil verme aracı olarak da kullanılmaktadır. Ulusal tarih yazımı, bazı olayların ve durumların gizlenmesi, bazılarının çok abartılması ya da öne çıkarılması ile oluşturulmak istenen milleti ve ideallerini ortaya çıkarmıştır (Saygılı, 2020, s. 23). Bu aynı zamanda kültürü de bir yandan şekillendirmiş, maddi ve manevi öğeler, tutum ve davranışlar, semboller ve

geçmişe ait bilgiyi oluşturmuştur. Sırpların Kosova Savaşı ile ilgili anlatıları ve mitleri, tarih yazımı ve efsanelerin bir millete şeklini vermesindeki en çarpıcı örneklerden olmuştur.

Millet inşasında bir öteki oluşturmak, bir düşman imajı yaratmak ve ona atfedilen tehdit algısı ile milletin birlik duygusunun meydana getirilmesi de yaygın bir araç olarak kullanılmıştır. Geçmişte bu düşmanla yapılan mücadele millete kimliğini kazandıran önemli bir öge olmuş, kazanılan zaferler ya da yaşanan kayıplar birlik duygularını güçlendirmiştir. Bu doğrultuda vatan bilincinin inşasında zorunlu askerlik uygulaması gibi programlar önem kazanmış, bu sayede millet birbirini tanımış ve ortak hareket etme yeteneği kazanmıştır. Ayrıca bu düşmanla yaşanan zafer veya acılara adanan özel günlerde anma törenleri önemli olmuş ve millet olma bilincini diri tutmuştur (Smith, 1994, s. 212). Örneğin Sırpların Kosova Savaşı'nın yıl dönümlerini anmaları ve yaşanan acıların ve ortak hatıraların anılmasının Sırp ulusal kimliğindeki önemi dikkate değer olmuştur.

Yukarıda bahsedilen dil, din, ırk ve soy bağları, vatan toprakları, ortak tarih ve kültür ve bununla beraber düşman oluşturma birçok araştırmacı tarafından milletin inşasında ortak öğeler olarak kabul edilmektedir. Fakat bununla beraber bazı düşünürler daha farklı öğelere de yer vermiş, kendi sübjektif düşüncelerini de öne sürmüşlerdir (Saygılı, 2020, s. 25).

Ernest Renan'a göre milletin oluşumunda maddi unsurlar ve manevi öğeler bir arada olmaktadır. Bu durum milletlerin özgün tarihsel süreçleri, kültürleri, inanışları ve yapıları ilgili olmuştur. Milletler farklı dönemlerde ve şekillerde birçok siyasal ve toplumsal devrim yaşamıştır. Özellikle Avrupa'da kapitalist ekonominin oluşması, burjuva sınıfının yükselmesi ve Aydınlanma Düşüncesi, millet oluşum sürecinde temel dinamikleri oluşturmuştur. Bu süreçte meşruiyetin kaynağı kutsal olandan dünyevi olana aktarılmıştır (Renan, 1946, s. 99-120).

Görüldüğü üzere milliyetçilik düşüncesinin tanımlanmasında karşılaşılan zorluk gibi milletin tanımının da yapılabilmesi aynı nedenler ile zorlaşmaktadır. Konu ile ilgili birçok farklı disiplinden uzmanlar araştırmalar yapmakta ve birçok farklı sonuca ulaşabilmektedir. Bu da sabit bir millet tanımı yapılmasını engellemekte, mümkün kılmamaktadır.

1.1.2. Etnisite/Etnik Köken Nedir?

Etnisite kavramının kökü Antik Yunan diline dayandırılmaktadır. Ethnos ya da ethnicus denilen kavram Antik Yunan'da siyasi bir anlam içermemekte, ortak kökenler ve benzer kültürel ve biyolojik özelliklere sahip olan ve birbirleri ile uyum içerisinde yaşayan yabancılar ve hayvanlar için kullanılmıştır. 4. Yüzyılda ise bu kavram pagan topluluklar, barbarlar ya da batıl inançlı insanlar için kullanılan bir söze dönüşmüştür. Burada yine kendinden olmayan bir yabancı söz konusu olmaktadır (Yıldırım, 2016, s. 126).

Kavram ilk defa 1953 yılında, sosyolojik olarak Riesman tarafından kullanılmıştır. Yine bu dönemde kavramın kullanım şekli farklı kültürlerin ve toplulukların nitelemesi üzerine olmuştur. Anglosakson dünyada kavramın kullanım şekli zamanla ulus devletlerde yaşayan azınlık grupları için kullanılmıştır. Avrupa'da ise kavramın tanımlanış şekli soy ve toprak çerçevesinde ele alınan ve tanımlanan milliyet olmaktadır (Poyraz, 2020, s. 53).

Etnisite kavramında kültürel farklılıklar ve pratikler, paylaşılan kültürel miras önemli bir unsur olmuştur. Etnik köken ya da etnisite de önemli olan insanların ortak kökenlere olan inancı ve paylaştıklarını farz ettikleri ortak kimlikleri olmaktadır. Burada geçmişte göçler, acılar, paylaşılan fiziksel özellikler, ortak atalar, gelenekler merkezi konumda olmaktadır. Fakat etnik kökende dikkat edilirse siyasi bir öge ya da amaç olmamaktadır. Bu etnisiteyi milletten ayıran en önemli unsur olmuştur. Anthony Smith'in belirttiği üzere bir etnisitenin etrafında daha sonra bir millet oluşabilmekte, böyle bir sürece girilebilmektedir. Fakat bu hali ile etnisite bir millet olmamaktadır (Smith, 2017, s. 37-39).

Anthony Smith'e göre etnisite şu olmaktadır:

...üyelerinin bir soydaşlık mitine, paylaşılan hatıralara, bir bölge ile olan bağ ve en azından üst sınıfında bir dereceye kadar birlik anlayışı dahil olmak üzere ortak kültürün bir ya da daha fazla unsuruna sahip olduğu, adlandırılmış ve kendi kendini tanımlamış insan topluluğu... (Smith, 2017, s. 42)

Bazı görüşlere göre etnisite, önceden beri var olan, kapsam ve sınırları belirli bir olgu olmamaktadır. Buna göre etnisite, bazı kişilerin amaçları ve çıkarları

doğrultusunda bir baskı aracı olarak tasarladıkları bir topluluk olmaktadır (Akıncı, 2019).

Bu bağlamda etnisite, amaç ve çıkarlara göre gelişebilen, aynı zamanda sosyal etkileşim ile oluşabilme yeteneğine de sahip olarak önceden oluşmuş, kapsam ve sınırları belirlenebilen, bununla beraber sürekli bir değişime de uğrayan bir olgu olmaktadır (Poyraz, 2020, s. 57).

1.1.3. Ulus Devlet Nedir?

Ulus devlet kavramı, millet gibi milliyetçilik çalışmalarının merkezinde yer almaktadır. Millet mi ulus devleti oluşturduğu yoksa ulus devletin mi milleti oluşturduğu, milliyetçilik tartışmalarının ana temalarından biri olmaktadır. Ulus devlet, üyelerinin paylaştığı ortak kültür ile birlikte bu kültürden doğan ortak bilincin oluşturduğu bir yapı olmaktadır. Burada dikkat edilmelidir ki milletin ulus devleti oluşturduğu iddia edilmemektedir (Heywood, 2018, s. 226). Fakat ulus devlet ve millet oluşturulduktan sonra onu ayakta tutan, sürdüren bu ortak kültür ve bilince sahip insan topluluğu olmaktadır. Bu şekilde ulus devlet tarihte milletin belleğinde oluşturulmuş bir birlik, bir örgütlenme şekli olmaktadır (Yazgan, 2020, s. 83).

Ulus devletin inşasında milletin özdeş hale getirilmesi ve dayanışması önem arz etmektedir. Birçok milliyetçilik kuram ve yaklaşımında görüldüğü üzere ulus devlet, benzer özellikleri olsa da birbirinden farklı toplulukları bir araya getirerek, onları merkezi bir tedrisattan geçirmiş, standart bir dil kullanmalarını sağlamış ve birlik bilinci aşılamaştır. Burada ulus devlet özdeşleşme aşamasında ortak kültür, gelenekler, semboller ve anlatılar kullanarak bir vatan bilinci yaratmış ve milletin dayanışmasını sağlamıştır. Ulus devlet merkezileşme, bürokrasi ve ortak ekonominin sağlanması ve nüfusun kontrolünün yanı sıra sosyal, kültürel ve hukuki olarak toplumun ortak algısında şekillenmiş bir yapı olmuştur (Yazgan, 2020, s. 83).

Modern dönemde meşruiyetin kaynağı olan ulustan yetkiyi alarak var olan bir yapı olarak varlığını sürdüren ulus devlet, politik ya da ırksal ve kültürel bir birleşmenin ürünü olmaktadır. Ulus devlet toplumun güvenliğini garantörü olmakta veya onun bunu sağlaması beklenmektedir (Yazgan, 2020, s.84). Ulus devletin doğuşu ile insanlar, modern öncesi devletin tebaaları ya da serfleri olmaktan çıkarak, eşitlik temeline dayanan vatandaşa dönüşmüşlerdir. Bu süreç Greenfeld'e göre her ne kadar

İngiltere’de ilk olarak başlasa da Fransa’nın yaşadığı devrim ve ortaya çıkardığı kavram ve fikirler diğer milletlere örnek teşkil etmiş, ulus devletin ve milletleşmenin önünü açmıştır (Greenfeld, 2021, s. 64).

Fransa -Grande Nation (Büyük Ulus)- dünyanın önüne eski rejimini parçalamada takip edilecek bir örnek koydu ve özgürlük, eşitlik ve kardeşlik değerlerinin somutlaşmış ifadesi haline geldi. Fransa tıpkı Haçlılar zamanında Hristiyan dünyanın lideri olduğu gibi demokratik dünyanın da lideri olmuştu. (Greenfeld, 2021, s. 67)

Ulus devletin oluşmaya başlama süreci yukarıda daha önce belirttiğimiz gibi Westphalia Anlaşması ile ivme kazanmıştır. Bu anlaşma bir dönüm noktasını temsil etmektedir çünkü Kilise önemli bir yara almış, devletlerin iç işlerine karışmama ilkesi benimsenmeye başlamıştır (Yazgan, 2020, s. 86).

Bu bağlamda ulus devlet içeride ve dışarıda kuvvet kullanma tekeline yani egemenliğe sahip, sınırları belirli bir araziye sahip olan ve bu arazi üzerinde yaşayan insanların oluşturduğu, yasal olarak sınırları mevcut olan bir yapı olarak tanımlanmaktadır (Karaköse, 2020, s. 509).

Ulus devletin kapsamına ve geleceğine dair tartışmalar mevcut olmaktadır. Burada ulus devletin en önemli sorunlarında biri devleti olmayan ulusların bağımsızlık iddiaları ve hareketleri olmuştur (Yazgan, 2020, s. 88-89). Dünyada bu duruma örnek olarak Basklar ve Katalanlar örnek olarak verilebilmektedir.

Bununla birlikte küreselleşme olgusu ile beraber ulus devlete yönelik bazı tehditlerin oluştuğu da belirtilmektedir. Ulaşım ve iletişim imkanlarının gelişmesi ile artan ticaret, sermaye akışı ve çok uluslu şirketlerin ortaya çıkması ulus devleti oluşturan insanların dönüşümüne sebep olmanın yanında devletin sınırlarına da baskı yapmaktadır. Ayrıca küreselleşmenin sebep olduğu bu gelişmeler bazı alt milliyetçilikleri de harekete geçirebilmektedir. Fakat aynı imkanlar ulus devletin daha da merkezleşmesine de fırsatlar sağlamaktadır. Bu nedenle küreselleşmenin ulus devlete etkilerinin çift yönlü olduğu söylenebilmektedir. Her ne kadar ulus devlet birçok yönden baskı altında olsa da insanlar tarafından hala güvenlik, kamu düzeni ve toplumsal refahın sağlanabilmesi noktasında vazgeçilmez görünmektedir. Yalnız eskisi kadar özerk hareket edebilen bir ulus devletten söz edebilmek de zor olmaktadır. Günümüz dünya düzeninde birçok ulus üstü yapının yanı sıra karşılıklı bağımlılığın artışı bu özerkliğe kısmen engel olmuştur (Karaköse, 2020, s. 517).

1.2. Milliyetçilik İle İlgili Yaklaşım ve Kuramlar

Milliyetçilik literatüründe düşüncenin özü ve milletin ne olduğuna dair birçok farklı görüşten araştırmacının çalışmaları bulunmaktadır. Bu çalışmaların çok çeşitli olmaları, bu kavramların rahat anlaşılabilirliği ve onunla ilgilenenlere bir yol göstermesi bakımından sınıflandırılmaları önemli olmaktadır. Bu bakımdan milliyetçilik ile ilgili kuramlar ilkçi (primordialist) ve eskilci (perennialist), modernist ve etno-sembolizm olarak sınıflandırılmıştır. Aslında burada ilkçi ve eskilcilik kuram olarak değil yaklaşım olarak ele alınmaktadır. Etno-sembolizm de bir kuram olarak değil yaklaşım olarak ele alınmaktadır. Kuram olacak kadar kapsamlı çalışmalar genel olarak modernist milliyetçi çalışmaların ürünü olmaktadır (Özkırımlı, 2017, s. 70).

1.2.1. İlkçi (Primordialist) Yaklaşım ve Eskilcilik (Perennialism)

İlkçi (primordialist) yaklaşıma göre millet olgusu doğal bir yapı olmakta, insanlığın en başından beri var olmaktadır. Millet tarihin ileri bir sürecinde oluşmuş veya oluşturulmuş bir yapı olmamaktadır. Milliyetçilik düşüncesi kapsamında yapılan ilk çalışmaların merkezinde de bu yaklaşım hâkim olmuştur (Ünal, 2019, s. 7). Bunun sebebi yeni inşa edilen ulus devlet ve oluşturulan milletin birlik bilincini ve doğal olduğunu belirtmek, belli bir proje ya da amaç doğrultusunda inşa edilmiş bir yapı olmadıklarını göstermek için olmuştur. Birliğin yeni oluşturulduğu bir devlet ve toplumda onun birçok parçanın birleştirilmesinden meydana getirildiğini anlatmak şüphesiz tehlikeli olarak görülmüştür. Bir araya getirilen parçaların tekrar dağıtılabilmektedir.

Anthony Smith, yaptığı çalışmalarda primordialist yaklaşım içerisinde farklı bir görüşü tespit etmiş ve buna eskilci (perennialism) adını vermiştir. Eskilci yaklaşımı savunanların ilkçilerden farkı, onların da milletin varlığını eski çağlardan beri kabul etmeleri ile birlikte en baştan beri var olduğunu savunmalarının olmasıdır. Tarihin bir döneminde oluşmuş bir yapı olmaktadır. Yaklaşımına göre millet, ortak geçmiş, dil, toprak ve kültürü paylaşan toplulukların bir araya gelmesiyle belirli bir dönemde oluşmuştur (Smith, 2017, s. 20).

İlkçi yaklaşımları araştırmacılar doğalcı, sosyo biyolojik ve kültürel olarak üç kategoride ele almışlardır. Doğalcı yaklaşım milletleri, insanların beş temel duyusu ve cinsiyetleri kadar doğal, önceden belirlenmiş bir yapı, içine doğdukları büyük bir aile

yapısı olarak ele almaktadır. Yani millet sonradan oluşturulan, seçilebilen bir olgu olmamaktadır. Bu önceden belirlenmiş bir özellik olmuştur (Sarıkaya Güler et al., 2019, s. 1280). Sosyo biyolojik yaklaşım ise milleti ortak akrabalar ve neslin sürekliliği temelinde üremenin garanti edilebilmesi bağlamında ele almaktadır. Bu yaklaşıma göre diğer canlılar gibi insanlar için de birinci öncelik nesillerinin devamını sağlamaktadır ve bunu güven altına almak istemektedirler. Bu nedenle bunun en kolay yolu olarak akrabaları ve kendilerine yakınlık duydukları toplumlar ile birliktelik kurmuş ve çoğalmışlardır. Burada yakınlığın seçiminde temel faktör paylaşılan ortak kültür olmuş ve seçimlerini bu doğrultuda gerçekleştirmişlerdir (Tekin & Çemrek, 2020, s. 261).

Kültürel yaklaşıma göre ise millet olgusu, bireyler için önceden belirli, kapsamının sınırları belli, birincil bir bağlılık olmuştur ve bu bakımdan verili olmaktadır. Bu bağlamda millet hiçbir şeyden türemiş bir olgu olmamakta, ortak kültür temelinde her zaman var olmuş bir yapı niteliği taşımaktadır (Özkırımlı, 2017, s. 88).

Kısaca ilkçi yaklaşımda millet, büyük bir aile niteliği taşıyan birincil bir bağlılık olmakta, bir öncülü olmamakta ve sosyal ilişkilerin oluşturduğu doğal bir yapıyı arz etmektedir (Hızal, n.d., s. 11).

1.2.2. Modernist Kuram

Modernist kuram temel olarak milliyetçi düşüncenin kaynağının modernleşme süreci ve sanayileşme olduğunu belirtmiştir. Milliyetçilik ve millet merkezi devletlerin kurulmaya başlanması ile değişen sosyal yapı, burjuva sınıfının yükselişi ve kapitalist ekonomi, kentleşmenin artışı ve seküler düşüncelerin yaygınlaşması süreci ile meydana gelmiştir. Bu olgular ulus devletin ve modern toplumun bir gerekliliği olarak oluşturulmuşlardır (Tekin & Çemrek, 2020, s. 260).

Fakat modernist kuramlar birbirinden çok farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Ortak tek yönleri ulus devleti ve modern toplumları merkeze almaları olmaktadır. Kuramın en temel argümanı milliyetçi düşüncenin milleti meydana getirdiği olmaktadır (Özkırımlı, 2017, s. 103). Eric J. Hobsbawm bunu milleti yaratan devlettir şeklinde belirtmekte, eski İtalyan senatör Massimo D’Azeglio’nun “İtalya kuruldu, şimdi İtalyanları yaratmalıyız.” şeklindeki gözlemini belirterek bu görüşleri temellendirmekte ve benzer şekilde modernist kurama mensup diğer araştırmacılar da düşüncelerinin ana öğeleri farklı olsa da bu doğrultuda öne sürmektedirler

(Hobsbawm, 2020, s. 66). Bu bakımdan modernist kuramcılarının uzlaştığı konuların sayısı az olmaktadır.

Miroslav Hroch'un kuramı, milliyetçiliklerin ve milletlerin oluşum sürecinde genel bir çerçeve sunabilmesi açısından önem arz etmektedir. Miroslav Hroch çalışmasında genel olarak bir imparatorluk yönetimi altında yaşayan küçük milletlerin milliyetçilik düşünceleri ve millet inşa süreçlerine değinmiştir. Bu milletler çalışmada daha çok Doğu Avrupa ve bazı İskandinav milletleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Hroch'a göre 17. Yüzyıl sonlarına doğru özellikle Batı Avrupa'daki -ayrı olarak Rusya- devletler ulus devlet inşasını önemli ölçüde tamamlamıştır. Bu devletlerin belirli bir ortak kültürü, çoğunlukla ortak bir etnik yapıları, dilleri ve siyasi yapıları inşa edilmiş bulunmaktadır. Fakat bu dönemde bunlardan ayrı olarak birçok egemen olmayan etnik gruplar (ezilen milletler) var olmuştur. Bu etnik gruplar çok uluslu imparatorlukların yönetimi altında yaşamaktadırlar. Fakat kapitalist ilişkilerin gelişmesi ve ulaşımın kolaylaşp artması neticesinde farklı sınıfların üyeleri büyüyen ekonomik yapı içerisinde birbirleri ile irtibatlı hale gelmişlerdir. Bu şekilde toplum birbirini tanımaya başlamış ve özellikle akademide, entelijansiyada (aydınlar topluluğu) ezilen milletlerinin diline, kültürüne ve tarihlerine bir ilgi ve merak beslenmeye başlanmış ve ilerleyen süreçte bu bir tutkuya dönüşmüştür. Daha sonra bu bilginin önemli bir miktarda kişiye yayılması ile özerklik ve bağımsızlık için örgütlenme ve fikirlerin yayılımı süreci yaşanmıştır. Bu süreç milli ajitasyon aşaması olmaktadır. Son aşama ise kitlesel hareket aşaması olmuştur. Miroslav Hroch bu aşamalara A, B ve C aşamaları adını vermekte ve çalışmasında özellikle B aşaması üzerinde durarak bunun topluluklara göre nasıl şekillendiğini gözlemlemeye çalışmıştır (Hroch, 2011, s. 51). Bu süreçler aşamalı bir şekilde gerçekleştiği gibi birbirleri ile paralellik de arz edebilmekte veya hepsi nihayete ermeyebilmektedir. Bunun sebebini Hroch milli hareketlerin farklı tiplerde gerçekleşmelerine bağlamaktadır. Burada Hroch'un öne sürdüğü 3. tip milli hareket çalışmamız açısından önemli olmaktadır. Bu tipteki milli hareket kitleselliği feodal toplum yapısında, modernleşmeden önce tamamlamış bir hareket olmaktadır. Bu koşullarda millete dönüşme sürecindeki topluluk son aşamaya egemen millete karşı silahlı bir ayaklanma ile geçiş yapmıştır. Bu hareket "ayaklanma tipi" bir milli hareket olarak adlandırılmaktadır ve Balkan İsyancıları ve Sırpların bağımsızlık sürecine uyarlanabilmektedir (Hroch, 2011, s. 58).

1.2.3. Etno-Sembolizm Yaklaşımı

Etno-sembolizm yaklaşım, milletlerin oluşumunda etnik geçmişi ön plana çıkarmaktadır. Yakın zamana kadar etno-sembolizm tabiri, millet ve milliyetçiliği etnisite merkezli açıklamaya çalışan araştırmacılar için dışarıdan bir adlandırma şeklinde oluşmuş, fakat bu araştırmacılar kendileri için bu adlandırmayı kullanmamışlardır. Anthony Smith'in kavramı kullanmaya başlaması ile etno-sembolizm kavramı bu alanda araştırmalar yapanlar tarafından sonunda sahiplenilmiştir. Etno-sembolizm primordialist kuramın milletlerin en baştan beri var olduğunu kesin bir şekilde reddetmekte, modernist kuramların ise milletlerin modernleşme ve sanayileşmenin ürünü oldukları tezlerini yetersiz bulmaktadırlar (Özkırımlı, 2017, s. 203).

Etno-sembolizme göre milletler sıfırdan kurgulanabilecek yapılar olamamaktadırlar. Milletlerin kimlikleri geçmişlerinden kalan mit ve efsaneler, semboller ve kültürel değerlerinin etkisi altında şekillenmişlerdir. Modern dönemin ulus devleti sıfırdan bir millet yaratmamış, elindeki malzemeleri kullanarak onu meydana getirmiştir. Etno-sembolizme göre de milletlerin meydana geldikleri bir zaman dilimi mevcut olmakta fakat modernleşme kadar da yakın bir tarih olmamakta, daha geniş bir tarihsel süreçte oluşmuş olmaktadır. Burada milletin oluşturulduğu etnik kökenin tarihine bakılmadan millet ve milliyetçilik hakkında açıklamalar yapılamayacağı savunulmaktadır. Modern dönemdeki milletler, geçmişlerindeki efsaneler ve anlatılar, semboller ve gelenekler ile milliyetçiliklerinin muhteviyatını oluşturmaktadırlar (Çelik, 2020, s. 317).

Bu yaklaşımın en önemli düşünürlerinden Anthony Smith'in millet ve etnisiteye dair kavramları yukarıda belirtilmiştir. Bu yüzden burada tekrar ele alınmayacaktır.

Anthony Smith'e göre etno-sembolizm yaklaşımı modernizme yönelik beş temel eleştiri yöneltmektedir. Bunlardan ilki olan "sembolik kaynaklar" toplumun kültürel öğelerinin, mit ve sembollerinin önemine vurgu yaparak modernist kuramın maddesel ve politik alana yaptığı yoğun vurguyu eleştirmektedir. Bu şekilde bireylerin iç dünyalarını anlamaya çalıştıklarını ileri sürmektedir. İkincisi "longue duree" (kadim sürelilik) milletlerin geçmişlerine yönelik olarak modernistlerin 18. Yüzyıldan

öncesinde milletleri olmadığı tezini eleştirmekte, etno-sembolist yaklaşımın tarihin bu şekilde radikal bir biçimde sınırlandırılmasının çok yanıltıcı bir durum yaratacağını, eski kültürel ve sosyo politik biçimler ile ilişkili olan uzun bir zaman diliminin incelenmesini imkansızlaştıracağını belirtmektedir. Üçüncü eleştiri ise “etnik köken” temelli olmaktadır. Etnik köken milletin üyelerinin iç dünyasını anlamaya yönelik olmakta, bireyin millete olan adanmışlığını açıklamaya çalışmaktadır. Modernist kuramın merkezinde olan ekonomik ve siyasal dönüşümler milletin ve milliyetçiliğin sembolik ve duygusal boyutunu açıklamakta aciz kalmaktadır. Dördüncü eleştiri olan “elitizm”, modernist kuramda hâkim olan yüksek kültürün toplumun geneline yayılması anlayışından farklı olarak seçkinlerin popüler inanç, kültür ve anılar ile toplumu harekete geçirmeyi ve güçlendirme uğraşlarında etki derecelerine odaklanmıştır. Son eleştiri ise “çatışma ve yeniden yorumlama” şeklinde olmuştur. Burada Anthony Smith, milletlerin hem iç çatışmaları hem de başka milletler ile olan çatışmalarının önemine vurgu yaparak modernist kuramların bunu göz ardı ettiğini belirtmiştir. Modernizm mit ve hatıraların savaşımlardan ve kültürel mücadelelerden nasıl meydana geldiklerine ve bunların çoğunlukla acılarla dolu miraslarının etkilerine açıklama getirememektedirler (Smith, 2017, s. 28-36).

Anthony Smith dışında yaklaşımın bir diğer önemli ismi olan John Alexander Armstrong dinin millet ile ilişkisinin önemine de vurgu yapmaktadır. Milletlerin dini inançlarının ve bilinçlerinin meşrulaşan mitlere, etnik kimliğin ve aidiyet duygusunun oluşumunda diğer unsurlara nazaran daha etkili olduklarını belirtmiştir (Armstrong, 2018, s. 200).

Milliyetçilik literatüründe yaygın olarak milliyetçilik düşüncesinin ortaya çıkması ile dinin güç kaybettiği görüşü mevcut olmaktadır. Dinin gücünü kaybederek meydana getirdiği boşluğu milliyetçilik düşüncesi doldurmuştur. Fakat Greenfeld milliyetçilik düşüncesinin dini bağlılıkların en güçlü olduğu Reform döneminde ortaya çıktığını öne sürmektedir (Greenfeld, 2021, s. 29). Anthony Smith de dini inançların milletlerin oluşunda çok önemli rolleri olan mit, efsane ve sembollerin üretiminde merkezi bir kaynak olduğunu belirterek önemini vurgulamıştır (Smith, 1994, 20).

Çalışmanın konusu olan Sırp milliyetçiliği açısından etno-sembolizm yaklaşımı ve Miroslav Hroch’un devletlerin oluşum aşaması şeması ve üçüncü tip milliyetçi hareket olan “ayaklanma tipi” milli hareket önem arz etmektedir. Diğer kuram ve yaklaşımlar da ayrı ayrı önemli olmakla birlikte Sırp milliyetçiliğinin dini inanç,

efsaneler ve semboller ile yoğurulmuş şekli, bununla birlikte Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan silahlı isyanlar sonucu bağımsızlık süreci yaşaması bu iki görüşü bu bağlamda daha baskın hale getirmiştir. Sırp milliyetçiliğinin modern öncesi bir oluşum olması ve dini kurum olarak Sırp Kilisesi'nin millet inşasında oynadığı merkezi rol önem arz etmektedir.

Milliyetçilik düşüncesi üzerine araştırmalar yapan birçok yazar bu olgunun modern dönemin bir ürünü olarak ortaya çıktığını öne sürmüşlerdir. Burada milliyetçilik düşüncesinin tarihi kökleri olsa bile onun tam olarak ortaya çıkışının modern toplumun meydana getirilişi ve onun ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirildiği üzerinde durmuşlardır. Fakat Doğu Avrupa ve Balkanlar'da milliyetçi düşüncelerin görüldüğü dönemlerde dışarıdan belli seviyede bir etki olmasına rağmen modern bir toplum yapısından bahsedilememektedir. Çünkü herhangi bir sanayileşme süreci, seküler bir toplum ve bu doğrultuda örgütlenebilmiş bir devlet yapısı mevcut olmamıştır. Bu bölgelerde milliyetçi düşüncenin beslendiği kaynaklar daha çok inançlar ve efsaneler olmuştur. Sırp milliyetçiliğinin özellikleri bakımından bu durumun en iyi gözlenebildiği milliyetçiliklerden olmuştur. Sırp milliyetçiliğinin dini inanç, Kosova Efsanesi ve inşa ettiği düşman imajı unsurları onun en yoğun hissedilen unsurları olarak öne çıkmıştır. Bu bakımdan etno-sembolizm yaklaşımının öne sürdüğü, milliyetçiliğin ortaya çıkmasındaki temel öğeler olan “sembolik kaynaklar, *longue duree*, etnik köken, çatışma ve yeniden yorumlama” gibi kavramlar Sırp milliyetçiliğinin anlaşılabilmesi açısından önem arz etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SIRP MİLLİYETÇİLİĞİ VE OLUŞUMUNDAKİ ETMENLER

Bu bölümde Sırp milliyetçiliğinin oluşumunda etkili olan öğelere değinilecektir. Öncelikle Balkanlar coğrafyasının özellikleri ve adlandırılması üzerine bilgiler verilecektir. Bununla birlikte Balkan adından türetilen Balkanlaşma kavramı üzerinde durulacaktır. Daha sonra Sırpların tarihi ile ilgili bilgilendirme yapılacaktır. Sırpların Balkan coğrafyasındaki tarihi, Sırp milliyetçiliğinin inşasında etkili olan Kosova Efsanesi, kiliseler, Osmanlı Devleti'nin uyguladığı millet sistemi, milliyetçiliğin inşasında rol alan önemli kişiler ve olaylar, kurulan örgütler ve siyasi partilerin anlaşılması açısından önem arz etmiştir.

Öncelikle milletin karakterinde oldukça etkili olan coğrafyanın nitelikleri ve konumu üzerinde durulmuştur. Bölgenin dağlık yapısı ve kavşak konumunun Balkan milletleri ve Sırplar üzerindeki etkilerinin anlaşılması açısından Balkanların coğrafi özelliklerinin analizine önem verilmiştir. Daha sonra diğer milletlerin de Balkanlar'a yaptığı atıflar üzerinde durulmuştur. Zira milletin özelliklerinin oluşumunda millete yapılan içsel atıflar kadar ona yapılan dışsal atıflar da kimliğin şekillenmesinde önemli bir yer tutmuştur.

Daha sonra Sırpların Balkanlar coğrafyasına ilk yerleşmelerinden 1918'de Sırp – Hırvat – Sloven Krallığı'nın kurulmasına kadar olan sürecin tarihi incelenmiştir. Bu süreçte Sırpların Osmanlı yönetimine girişleri ve Sırp kimliğinin bu süreçte gelişerek kendi milli karakterlerinin oluşumunda etkili olan etmenler üzerinde bilgi verilmiştir. Süreç Sırpların bağımsızlığı ile sonuçlanmış ve Sırp milli kimliğinin oluşumunda farklı bir aşamaya geçilmiştir. Bu aşamalar daha sonraki başlıklarda incelenmiştir.

Sonraki aşamada Sırp milliyetçiliğini şekillendiren temel öğeler ele alınmıştır. Burada ilk olarak Sırp milliyetçiliğini oluşturan en temel öğelerden olan Kosova Efsanesi ele alınmıştır. Kosova Efsanesi hem Sırp edebi geleneğinde hem de dini inanç sisteminde Sırplar açısından merkezi bir konumda bulunmaktadır. Bu sebeple Kosova Efsanesi Sırp milli karakterini anlamada öncelikli bir konum arz etmiştir. Bu nedenle ilk olarak ele alınmıştır.

Daha sonra Sırp kültürü ve inançlarının asırlar boyunca korunmasında ve gelişiminde kilit rol oynayan Sırp Ortodoks Kilisesi'ne değinilmiştir. Sırp Ortodoks Kilisesi, Kosova Efsanesi, Orta Çağ Sırp Kralları, kahramanları ve soylularının Sırp'ların belleklerinde sürekli bir şekilde yer etmesini sağlayarak Sırp kimliğinin korunmasını sağlamıştır. Bu sebeple Sırp Ortodoks Kilisesi, bağımsızlık öncesi ve sonrasında Sırp milliyetçiliğinin en önemli aktörlerinden olmuştur.

Kosova Efsanesi'nin asırlar boyunca gelişerek varlığını sürdürmesinde ve Sırp Ortodoks Kilisesi'nin büyük ölçüde serbestçe faaliyetlerini sürdürmesinde Osmanlı Devleti'nde uygulanan "Millet Sisteminin" önemli etkisi olmuştur. 29 Mayıs 1453 tarihinde İstanbul'un Osmanlılar tarafından ele geçirilmesi ile Ortodoks Hristiyanların da dini merkezleri Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Osmanlı Devleti, elde ettiği bu avantajı kullanarak Avrupa'daki dini parçalanmışlığın sürdürülmesi ve kendisine karşı oluşturulabilecek ittifakların önüne geçebilmesi adına Ortodokslara birçok haklar tanımıştır. "Millet Sistemi" uygulaması ile inanç temelinde, her topluluk kendi liderlerini seçme ve kurumlarını oluşturma noktasında serbest bırakılmıştır. Osmanlı Devleti bu cemaatlerin liderleri üzerinden yönetimini sağlamıştır. Bu bağlamda uygulanan "millet sistemi" ulusal kimliklerin de korunmasında önemli bir etken teşkil etmiştir. Bu nedenle "millet sistemi"ne değinilerek bilgi verilmiştir.

19. Yüzyılda Sırp milliyetçi ideallerinin Sırbistan'ın resmi bir şekilde hedefleri arasına girmesi ve şekillenmesinde İliya Garaşanin'in hazırladığı "Nacertanije" (Taslak) adlı planın önemli etkisi olmuştur. Plan, Balkanlar'da Sırp'ların yaşadığı tüm bölgeleri kapsayacak bir Sırbistan'ın kurulmasını ve Sırp etnik kökenine dayalı bir devleti öngörmüştür. Plan, Orta Çağ'daki Sırp krallığının en geniş sınırlarını kapsamaktadır. Bu nedenle milliyetçilik düşüncesinin inşasında önemli bir yere sahip olan "altın çağ" sınırlarının yeniden ele geçirilmesi düşüncesine atıfla bu plan önemli olmuştur. Bu hedefler Sırp'ların Osmanlı Devleti ile karşı karşıya gelmesinin yanı sıra diğer Balkan toplumları ve Avusturya – Macaristan İmparatorluğu ile de çatışmaya girmesine yol açmıştır. Bu nedenle Sırp milliyetçiliğinde önemli yere sahip bu plan ele alınmıştır.

Sonraki başlıkta Sırp'ların bağımsızlık sürecinde büyük katkısı olan ve Sırp milliyetçiliğinin gelişiminde "Slav" kökenleri ve Ortodoks inancı vasıtası ile etki eden Rusların etkisi ele alınmıştır. Ruslar, ulusal çıkarları dolayısıyla 18. Yüzyılın

sonlarından itibaren Ortodoks toplumların koruyuculuğunu üstlenmesi söylemi ve tüm Slavların aynı devlette birleşmesi hedefi ile özellikle Balkan toplulukları üzerinde faaliyetler yürütmüş, onların bağımsızlık kazanmalarında önemli rol üstlenmiş ve ulusal edebiyatlarında da bu konuya büyük yer ayırmışlardır. Bu bağlamda Sırların Ruslar ile köklü ilişkileri burada ele alınmıştır.

Son olarak milliyetçi düşüncede önemli etkiye sahip olan “öteki inşası” ve “düşman söylemi” bağlamında Sırların Hırvatlar, Boşnaklar ve Arnavutlar ile ilişkileri ele alınmıştır. Sırların bu toplumlar ile yaşadığı inanç, etnik köken ve bazı topraklar üzerinde ilk olma ve “kutsal topraklar” çerçevesindeki sorunlarına değinilmiştir. Bu sorunlar Sırların Osmanlı Devleti’nden bağımsızlıklarını kazandıktan sonraki dönemde Sırp milliyetçiliğinde etkileri daha fazla hissedilmeye başlayan etkenler olmuştur. 20. Yüzyılda Sırların içinde bulunduğu birçok çatışma ve problemde bu toplumlar ile olan ilişkileri sebep teşkil etmiştir.

2.1. Balkanlar Coğrafyası ve Sırların Tarihi

2.1.1. Balkanlar Coğrafyasının Özellikleri ve Adlandırılması

Balkanlar coğrafyasının kuzey sınırını, üzerinde tam bir uzlaşma olmasa da, genelde Tuna ve Sava nehirleri oluşturmaktadır. Batıda Adriyatik Denizi, doğuda ise Karadeniz bulunmaktadır. Güneyde Ege Denizi ile Akdeniz yer almaktadır. Balkanlar, doğuda Çanakkale ve İstanbul Boğazları ile Asya Kıtası’ndan ayrılmaktadır. Kuzeybatıda ise Dinar Alpleri sıradağlarının kuzey ucundan ve Trieste Körfezi ile batı sınırları oluşmaktadır. Bu bakımdan bölge üç tarafı denizlerle çevrili bir yarımada olmaktadır (Jelavich, 2018, s. 2).

Balkanlar coğrafyası dağlar ve tepeler ile kaplı, birçok nehir sisteminin olduğu bir coğrafya olmaktadır. Bölgenin bu özellikleri ve ormanlık yapısı tarım arazileri bakımından fakir bir bölge olmasına sebebiyet vermekte, bu durum da az sayıdaki tarım arazisinin değerini arttırmaktadır. Bu sebeple bu az sayıdaki tarım arazileri üzerinde tarihte mücadeleler gerçekleşmiştir. Fakat bölge madenler açısından zengin bir bölge olagelmıştır ve bölgede hakimiyet kurmuş olan önemli devletler ve

imparatorlukların bu madenleri yoğun şekilde kullanmalarına rağmen günümüze kadar geçen sürede hala tükenmemiştir (Jelavich, 2018 s. 3).

Bölgedeki en temel nehir sistemi, dünya tarihinde de büyük önem atfedilen Tuna Nehri ve ona dökülen, doğudan batıya sıra ile Prut, Seret, İsker, Morava, Tisa, Sava, Drava nehirlerinden oluşan nehir ağı olmaktadır. Ayrıca Meriç Nehri, Struma Nehri, Neretva Nehri diğer önemli nehirler olmaktadır (Karpat, n.d.).

Balkanlar, bu adı borçlu olduğu birçok dağ silsilesine ev sahipliği yapmaktadır. Bölgeye adını veren Balkan Dağları Bulgaristan'ı ikiye ayırmaktadır. Rodop Dağları ise Bulgaristan'ın güney sınırını oluşturarak onu Yunanistan'dan ayırmaktadır. Kuzeybatıda Dinar Alpleri ise Karavanken ve Julia Alplerinden ayrılarak güneydoğuya doğru Tuna ve Sava nehirleri ile Adriyatik Denizi arasında uzanmakta, Bosna – Hersek bölgesi ve Dalmaçya kıyıları için önemli engeller ve güvenlik oluşturmaktadır. Dinar Alplerinin güney ucundan Yunanistan boyunca güneye doğru ise Pindus Dağları uzanmaktadır (Karpat, n.d.).

Balkanlar'daki bu yoğun dağ ve nehir sistemi dolayısı ile nispeten küçük olan bir coğrafyada çok çeşitli topluluklar ve inançlar yaşamış, kısa mesafelerdeki bu coğrafi engeller onları birbirinden ayırarak var olmalarına sebebiyet vermiştir. Bu sayede bölge inançlar, etnik topluluklar ve farklı kültürler açısından bir mozaik teşkil etmektedir (Wachtel, 2009, s. 18).

Farklı toplulukların görece küçük bir bölgede birbirinden bir ölçüde soyut bir şekilde var olabildikleri Balkanlar, mevcut coğrafi özelliklerinin bu topluluklara önemli ölçüde koruma sağlayabilmesine rağmen tarih boyunca bölge dışı istilalara da uğramıştır. Bölgenin stratejik konumu, Anadolu coğrafyasına benzer şekilde Asya ve Avrupa kıtaları arasında bir geçit vazifesi görmesi ve Afrika'ya yakınlığı Balkanları bir kavşak noktasına dönüştürmüştür. Bölgedeki nehir ve vadi sistemleri bu istilaları şekillendirmiştir. Bu sayede tarihteki önemli imparatorluklar ve göçebe kavimler bölgeye giriş yapabilmişlerdir. Kuzeydeki Tuna Nehri vadisi ve Macaristan Ovası, Asyalı göçebe kavimler ve bazı Cermen kökenli toplulukların bölgeye giriş yapabilmelerine olanak sağlamıştır. Bölgeye daha sonra yerleşen Slav toplulukları da yine bu rotalar üzerinden gelerek Balkanlara yerleşmişlerdir. Macaristan Ovası'ndan güneye doğru Belgrad'ı geçerek Morava Nehri vadisi takip edilerek Niş'te doğuya

yönelmek sureti ile uygun geçitlerden Sofya'ya ya da güney istikametinden Vardar Vadisi vasıtasıyla Ege Denizi kıyılarına ulaşılabilir (Wachtel, 2009, s. 19). Roma İmparatorluğu döneminde önemli bir yol olan "Via Egnatia" ise Adriyatik kıyılarındaki Draç limanından doğuya doğru giderek Selanik, Trakya ve İstanbul'a ulaşmaktadır. Balkanlar'daki mevcut coğrafya ve bu güzergahlar nedeni ile bölge önemli güçlerin hakimiyetine girebilmiş ve nüfuz alanı olabilmıştır (Batı, 2021, s. 52).

Miroslav Hroch'un milliyetçi düşüncenin ve milletin oluşumunu incelediği çalışmasında coğrafi etmenlerin bir milletin etnik, dil ve kültürel özelliklerinin yayılımında önemli etkilere sahip olduğuna değinilmiştir. Özellikle Çeklerin milli hareketinin gelişiminin incelendiği bölümde Bohemya'yı (şimdiki Çekya toprakları) çevreleyen dağların bütünleşik bir Çek toplumunun oluşumundaki etkisini vurgulamış, bu sebep ile önemli özelliklerinin muhafaza edildiğine değinmiştir. Bunun gibi birçok örnek ile milletlerin oluşumunda coğrafi özelliklerin etnik yapıya ve kültürel özelliklere etkilerinin önemi görülmektedir (Hroch, 2011, s. 104).

Balkanlar coğrafyası, bölge ülkelerinin yüzölçümleri toplamı olarak 764.628 kilometre karedir. Bölgenin nüfusu yaklaşık 60 milyondur. Bölgede günümüz itibari ile 11 devlet yer almaktadır (Batı, 2021, s. 51). Balkanlar'da dinsel olarak en büyük grubu Ortodokslar oluşturmaktadır. Bölgedeki Ortodoks nüfusun yoğun olarak yaşadığı ülkeler Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan, Romanya, Kuzey Makedonya, Karadağ olmaktadır. İkinci büyük dinsel grubu ise Müslümanlar oluşturmaktadır. Müslümanlar yoğun olarak Bosna – Hersek, Arnavutluk ve Kosova'da yer almaktadırlar. Üçüncü dinsel grubu ise Katolikler oluşturmakta, yoğun olarak Hırvatistan ve Slovenya'da yaşamaktadırlar. Dil grupları olarak ise en büyük grubu Slav dilleri teşkil etmektedir. Bu dil grubu eski Yugoslav ülkeleri olmak üzere Bulgaristan'da yoğun olarak görülmüştür. İkinci büyük dil grubunu Latince kökenli Romence ve Ulahça oluşturmaktadır. Bu dil grubu başta Romanya'da yoğun olmak üzere Sırbistan, Bulgaristan ve Makedonya'da da azınlık olarak kullanılmaktadır. Üçüncü büyük dil grubunu Rumca oluşturmaktadır. Başta Yunanistan'da yoğun olarak kullanılmakta ve Arnavutluk, Kuzey Makedonya ve Bulgaristan'da ise azınlık olarak kullanılmaktadır. Dördüncü dil grubunu Arnavutça teşkil etmekte ve Arnavutluk ve Kosova'da yoğun olarak kullanılmakta, Kuzey Makedonya'da da önemli bir oranda kullanılmaktadır. Son dil grubunu ise Türkçe oluşturmaktadır. Bulgaristan, Kuzey

Makedonya, Yunanistan ve Romanya’da azınlık olarak kullanılmaktadır. Hiçbir Balkan ülkesinde çoğunluk olmamıştır. Balkanlar’daki en büyük etnik grubu Slavlar oluşturmaktadır. Daha sonra Yunanlar, Romenler ve Arnavutlar sırası ile gelmektedirler (Karpas, n.d.). Balkanlar teşkil ettiği bu çeşitlilik sebebi ile zengin bir coğrafya olması yanında birçok anlaşmazlık ve çatışmaya da yol açan bir yapıya sahip olmaktadır. Dini, etnik ve kültürel olarak homojen bir yapı oluşturmaması, her ülkede önemli oranlarda azınlıklar bulunması Balkanlar’ın tarihinde ve günümüzde birçok çatışmaya yol açmıştır. Örneğin Yugoslavya’nın dağılmasındaki etnik, dini çatışmalar ve Bosna ve Kosova Savaşları, Yunanistan’daki Batı Trakya Türkleri, Kuzey Makedonya’daki Arnavutlar’ın faaliyetleri bunlara örnek verilebilmektedir.

Balkan adının ilk kullanıldığı yer, Maria Todorova’ya göre İtalyan bir yazar ve diplomat olan Filippo Buonaccorsi Callimaco’nun Lehistan kralının diplomatik amaçlı görevlendirmesiyle 15. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin başkenti İstanbul’a giderken yazdığı hatıralarında rastlanmıştır. Callimaco geçtiği Balkan Dağları’nın betimlemesini eserinde yapmıştır ve dağlara onların antik ismi olan Haimos demekle birlikte yerel halkın Balkan adını verdiğini belirtmiştir. Haimos, efsanevi bir Trakya kralının adıdır. Balkan adını daha sonra yine bir elçilik görevlendirmesi ile Sultan III. Murat ile görüşmek üzere gelen Salomon Schweigger kullanmıştır. Habsburg İmparatoru II. Rudolf’un elçilik heyeti ile gelen Schweigger İstanbul’da üç yıl kalmış, gezileri sırasında günlüğünü tutmuş ve 1608 yılında bu notları basılmıştır. O da dağlardan Haimos adında bahsetmiş fakat Türklerin bu dağları Balkan diye adlandırdıklarını belirtmiştir (Todorova, 2003, s. 55-57).

Geçen süre içerisinde birçok yazar daha Balkan adından notlarında söz etmiştir. 19. yüzyılda bu dağlar her iki adı ile, yani Balkan ve Haimos olarak adlandırılmıştır. Balkan adlandırması, Balkanlar’daki diğer dört sıradağ için de kullanılmış, bunların tamamının tek parça olarak Balkan Dağları olduğu önceleri zannedilmiştir. Balkan Dağları’nın Venedik Körfezi’nden Karadeniz’e kadar uzandığı düşünülmüştür. 1808 yılında bir coğrafyacı olan Alman August Zeune “Goea” adlı eserinde “Balkan Yarımadası” terimini ilk defa kullanmıştır. İngiliz bir gezgin olan Robert Walsh da Balkan terimini 1827 yılında bütün yarımada için kullanmıştır. Osmanlı Devleti’nde Yunanların kiliseler üzerindeki hakimiyetlerinden dolayı Robert Walsh Balkanlar’ın kuzeyinde çoğunlukla, güneyinde ise ayin dilinin tamamen Yunanca olduğunu görerek

Balkan adının da bu dile ait olduğunu düşünmüştür. Aslında 18. yüzyılda Balkan Dağları'nın bütün yarımadaı kaplamadığı, batıda Timok Irmağı'nda son bulunduğu keşfedilmiş olsa da bu keşif genel kanıyı etkilememiştir. Fakat Fransız bir coğrafyacı olan Ami Boue yaptığı ayrıntılı bir araştırma ile Balkan Dağları'nın Timok Irmağı'nda son bulunduğunu belirtmiş ve hem bu dağlar hem de Balkanlar coğrafyasının geneli hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir (Todorova, 2003, s. 60-63).

Balkan adının Türkçe kökenli olması ve 1878 Berlin Kongresi'nde de yarımadaındaki eski Osmanlı hakimiyetini çağrıştıran adlandırmalar ile bölgenin nitelendirilmesi zamanla bölgede yeni kurulmaya başlayan ulus devletlerce bu adlandırmadan uzaklaşmaya çalışılmasına, kendi uluslarının ön plana çıkmasına neden olacak adlandırmalar ile anılmaya çalışılmasına neden olmuştur. Fakat Balkan adının önüne geçilememiştir. Balkan adının çok fazla yaygın oluşu, birçok yazar ve araştırmacıyı istemese de bu bölgeyi Balkan olarak Türkçe kökenli bir sözcük ile adlandırmaya zorlamıştır. Birçok Avrupalı entelektüel, yarımadaının “istilacı” Türklerin dilinden gelen bir sözcük ile anmak istememiştir. Yarımada Yunan ve Roma medeniyetlerine ev sahipliği yapmış olduğundan ve birçok önemli kişiliği bu medeniyetlere kazandırdığından Türkçe kökenli bir adlandırmadan hoşlanmamışlardır. Maria Todorova, bu gibi görüşlere sahip Victor Papacostea'nın tüm bunlara rağmen Balkan adının değiştirilmesinin artık olanaksız olduğunu ve “Ne de olsa dağlık yarımada terimi, bütün Avrupa yarımadaı arasında en dağlık olanının coğrafi gerçekliğine uygun düşmektedir.” dediğini belirtmiştir (Todorova, 2003, s. 68).

Balkanlar'ın sınırlarının tam olarak nereler olduğu da tartışmalı bir konu olmuştur. Bu konu ile ilgili coğrafi, siyasal, tarihsel, dinsel birçok görüş ileri sürülmekle birlikte genelde konu ile ilgili bunların karması olan tanımlar yapılmıştır. Coğrafyacıların yaptığı tanımlama kendi disiplinleri çerçevesinde bölgenin sınırlarının eski Yugoslavya ülkeleri, Bulgaristan, Arnavutluk, Yunanistan ve Tuna Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü Romanya'nın Dobruca bölgesi ve Türkiye'nin Avrupa yakasını kapsadığı şeklindedir. Fakat bazıları siyasal coğrafya ve fiziki coğrafyanın her zaman kesişmediğini öne sürerek, bir önceki sınırlamaya ek olarak tüm Romanya'yı ve bazen Moldova'yı da Balkan sınırları içerisinde değerlendirmiş, Türkiye'yi bu sınırların dışında bırakmışlardır. Birçok tarihçinin de benimsediği ikinci yaklaşıma tarihsel ve kültürel özellikler de eklenmiştir. Yaygın kanaat Balkanlar'ın sınırlarının

Slovenler hariç olmak üzere eski Yugoslavya toprakları, Bulgaristan, Arnavutluk, Yunanistan ve Romanya olduğudur. Bu topraklar uzun süre Osmanlı hakimiyetinde kalmış, Ortodoks Kilisesi hakimiyetindeki topraklar olmuştur. Macaristan da eski Osmanlı hakimiyetinde olmasına rağmen Osmanlı'dan diğer Balkan ülkelerine göre çok daha erken bir dönemde ayrılmış olmasından ve farklı bir süreç yaşamış olduğundan Balkan sınırlarına dahil edilmemiştir (Todorova, 2003, s. 72-73).

Bir tür olumsuzluğu belirten “balkanlaşma” (balkanization) kavramı eskiden bir bütün şeklinde var olan coğrafi ve siyasi birimlerin parçalanarak birbirlerine düşman daha küçük birimlere ayrıldığı bölgeler için kullanılmıştır. Bu birimlerin parçalanma süreci milliyetçilik gibi ideolojiler ile gerçekleşmiştir ve geleceklere ise belirsiz olmaktadır. Fakat ilginç bir şekilde bu kavram Balkanlar'daki parçalanmalar ve olaylar üzerine ortaya çıkmamıştır (Yıkıcı, 2020, s. 6). Kavramın ortaya çıkışı I. Dünya Savaşı sonrasında rastlamaktadır ve savaş sonrası bölünmelerin ve çatışmaların Balkanlar örnek gösterilerek açıklanmaya çalışılması sonucu ortaya çıkmıştır. Birçok kişi Avrupa'da gerçekleşen çatışmalar ve II. Dünya Savaşı sonrası kolonilerin bağımsızlığını kazanmaya başladıkları süreçte gerçekleşen olaylar için “balkanlaşma” kavramı ile örnekler vermiştir. Maria Todorova “balkanlaşma” ile ilgili John Leonard'dan şu sözleri aktarmıştır:

Her istihbarat örgütü kendi çapında bir Balkan ülkesidir; bir açmazlar coğrafyasıdır, her şeye inanabilir, Türkiye'ye ve onun kardeş ülkelerine karşı tarihsel kin güder, uygarlığı sarsacak ölümcül soğuk savaş oyunları oynar. Fakat bir de her terörist örgütün kendine dönük ve kendi kendinden beslenen bir Balkan ülkesi ve gizli servisi olması söz konusudur (Todorova, 2003, s. 84).

Balkanlar'ın coğrafi yapısı ve etnik, dini ve kültürel özelliklerinin çeşitliliği dolayısı ile oluşturduğu zenginliğin yanında ortaya çıkan çatışmalar ve Balkanlar'a atfedilen özelliklere değinilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın bundan sonraki aşamasında Sırpların tarihi ve milliyetçilik düşüncelerindeki önemli öğeler ele alınacaktır. Bu çerçevede Balkanlar'daki birçok çatışma ve iş birliğinin önemli bir aktörü olan Sırpların ulus inşa süreci ve dünya görüşleri anlaşılmasına çalışılacaktır.

Balkanlar coğrafyasında milliyetçi düşünceler, ortaya çıkan yeni ulusların Hırvatlar ve Slovenler hariç olarak, Osmanlı'dan ayrılarak bağımsızlığını kazanmalarından dolayı bu milletlerin kendilerini tanımlarında Osmanlı karşıtlığı önemli bir yere sahip olmuştur. Osmanlıların Balkanlar'da 14. Yüzyıldan itibaren başlayan hakimiyetleri bölgenin şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. Osmanlıların

bölgede uyguladığı millet sistemi ile dini cemaatler üzerinden sağlanan yönetiminde dini kurumların önemli roller üstlenmeleri, Balkan milliyetçiliklerinin şekillenmelerinde kiliselerin etkin rol oynamalarını sağlamıştır. Osmanlıların millet sisteminde İstanbul Fener Rum Patrikliği'ne hâkim olan Yunanlarda dahi kilisenin milliyetçilik düşüncesi üzerindeki rolü oldukça etkili olmuştur. Kiliselerin ve dini cemaatlerin Osmanlı sistemi içerisinde varlıklarını rahatça sürdürmeleri ve bu sayede bölge toplumlarının eski anlatılarını, kültürlerini ve tarihlerini muhafaza etmeleri 19. Yüzyılda Balkanlar'da ortaya çıkan milliyetçi hareketlerin şeklinin Batı Avrupa'daki milliyetçilikler gibi vatandaşlık temelli, özgürlükçü ve kapsayıcı olmasını değil etnik köken temelli, toprağa dayalı, dini inanç çerçevesinde ve dışlayıcı bir nitelik taşımalarına sebep olmuştur. Mevcut süregelen anlatılarında geçmişlerindeki “altın çağ” devletleri idealleri bu ulusların çatışmacı bir şekilde gelişmesini beraberinde getirmiştir. Sırlar, Yunanlar, Bulgarlar, Romenler ve Karadağlılar bağımsızlık süreçlerinde etnik, dini veya tarihsel iddialar ile birçok çatışmaya girmiştir (Wachtel, 2009, s. 53). Tüm bu topluluklar bağımsızlık sürecini hakimiyeti altındaki imparatorluğa silahlı ayaklanma yolu ile başlamıştır. Bu nedenle Balkanlar'daki milliyetçi hareketler Batı'daki modernleşme ve sanayileşmenin getirdiği sosyal düzenin bir sonucu olarak değil dini ve etnik temelde bir bilincin sonucu olarak meydana gelmiştir. Bu meydana gelişte Batı milliyetçi düşüncesinin daha önceden ortaya çıkan fikir ve öğelerinin de bu hareketlerin tetiklenmesinde önemli etkileri olmuştur. Sırp milliyetçiliği ve tarihi böyle bir ortamda 19. Yüzyılda şekillenmeye başlamıştır.

2.1.2. Sırların Tarihi

Balkanlar'da Sırların yaşadığı coğrafyalarda daha önceleri ilk bilinen topluluklar İliryalı ve Trakyalı, hayvancılık yapan kavimler olmuşlardır. M.Ö. III. yüzyılda bölgede Roma hakimiyeti sağlanmıştır. M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesi ile Dalmaçya ve geçmişte Sırbistan topraklarının kuzeyi ve Macaristan'ın güneyini kaplayan Pannonia eyaleti Batı Roma'nın, geriye kalan topraklar ise Doğu Roma'nın elinde kalacak şekilde ayrılmıştır. III. yüzyıldan itibaren bölgeye Gotlar, Avarlar ve Hunlar gelmeye başlamışlardır. Bu yüzyılda Roma İmparatorluğu tarihçiler tarafından “III. Yüzyıl Krizi” olarak adlandırılan iç ve dış

buhranlar ile dolu bir dönemden geçmiş ve giderek zayıflamıştır. Daha sonra VI. yüzyılda Slavlar ve Bulgarlar bölgeye gelip yerleşmişlerdir (Özkan, 2011, s. 1).

VII. yüzyılda Doğu Roma İmparatoru Heraclius, Sırpı Avarlardan korumak için onları imparatorluğun kuzeybatı sınırına yerleştirmiştir. Böylece Sırpı Balkanlara yerleşerek bir Balkan topluluğu olarak ortaya çıkmışlardır. İmparatorluğun zamanla zayıflaması ile Sırpı daha serbest hareket imkânı bulmuşlar ama bir birlik kuramamışlardır. Parçalı bir yapıda olan Sırpı toplulukları “jupan” adı verilen liderler tarafından yönetilmekte ve bu “jupanlar” kendi aralarında “büyük jupan” (veliki jupan) olmak için mücadele etmişlerdir. 850 yılında Vlastimir, “büyük jupan” olmayı başararak Sırpı birleştirmiştir. Fakat bu birleşme kısa süreli olmuş, Vlastimir’in ölümü ile birlik tekrar parçalanmış ve Sırpı, Bulgarların hakimiyetine girmişlerdir. 1018 yılında Doğu Roma İmparatorluğu’nun II. Basileios döneminde Bulgarların bağımsızlıklarına son vermeleri ile Sırpı da tekrar imparatorluğa bağlanmışlardır. Daha sonra Sırpı Zeta ve Raška olmak üzere iki devlet kurmuşlardır. Dağlık bir bölge olan Zeta daha sonraları Karadağ adını alacaktır. Raška ise bu bölgenin doğusunda yer almaktadır. I. Stefan Nemanya, bu iki devleti birleştirerek Sırpı Krallığı’nı kurmuştur. Böylece Orta Çağ’daki efsanevi Nemanya Hanedanı ortaya çıkmıştır. Stefan’ın oğlu Rastko ise 1219 yılında bağımsız Sırpı Ortodoks Kilisesi’ni kurarak Sırpıların tarihinde önemli bir başka olayı gerçekleştirmiştir. Orta Çağ Sırpı Krallığı en güçlü dönemini “silni” yani “kuvvetli” şeklinde adlandırılan Stefan Duşan döneminde yaşamıştır (Özkan, 2013, s. 1-2). Onun döneminde krallığın sınırları kuzeyden güneye doğru Tuna Nehri’nden Korint Körfezi’ne ve Adriyatik Denizi’nden Ege Denizi’ne kadar uzanmıştır. Stefan Duşan kendisini imparator olarak adlandırmış ve 1346 yılında Sırpı başpiskoposu, Ohri başpiskoposu ve Bulgar patriği ile bir toplantı yaparak Sırpı başpiskoposunu patrik ilan etmiş ve İpek’e (Peç) atamıştır. Bu sebeple hem kendisi hem de patrik Ortodoks Kilisesi’nden aforoz edilmişlerdir. Fakat bu sayede Stefan Duşan kendisini Doğu Roma İmparatorluğu bağımlılığından çıkararak daha serbest hareket etmiştir. Duşan döneminin sonlarına doğru Balkanlar’da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Doğu Roma’da yaşanan iç savaşta Stefan Duşan ve Bulgarlar İonnes Paleologos’u, bu çatışmadan yararlanarak Trakya’ya geçme imkânı bulan Osmanlılar ise İonnis Kantakuzenos’u desteklemişlerdir. 1349 yılında Orhan Bey bu

nedenle Stefan Duşan'ın Selanik'i almasına, İonnis Kantakuzenos'a yardım ederek engel olmuştur (Karpat, 2019, s. 29).

1355 yılında Stefan Duşan, Konstantinapol'ü almak üzere çıktığı seferde ölmüştür. Onun ölümü sonrası oğlu Uroş, krallığın birliğini sağlayamamış ve krallık bölünmüştür. Bu parçalanmış yapıda öne çıkan en önemli kişiler Kuzey Sırbistan'a hakim olan Lazar Hrbelyanoviç ve Makedonya'ya hükmeden Vukaşin Mrnyavçeviç olmuşlardır (Özkan, 2011, s. 3). 26 Eylül 1371 tarihinde Çirmen'de Osmanlılar ile savaşılan Vukaşin Mrnyavçeviç, ağır bir yenilgi almış ve öldürülmüştür. Bu savaştan iki ay sonra ise Stefan Duşan'ın oğlu Uroş'un ölmesi ile Nemanya Hanedanı sona ermiştir (Yıkıcı, 2020, s. 19).

Osmanlılar çok kısa sürede Balkanlar'da ilerleme kaydetmişlerdir. Halil İnalçık Osmanlılar'ın Balkanlar ilerleyişini bölgenin aşırı derecede parçalanmış bir siyasi yapıda olmasına bağlamıştır. Bölgedeki kralların, despotların ve yerel liderlerin birbirleri ile sürekli hakimiyet mücadelesi içerisinde olduklarını ve bir dış yardım almaktan da çekinmediklerini belirtmiştir. Böyle parçalı bir ortamda ise tutarlı bir politikaya sahip tek gücün o dönemde Osmanlılar olduğunu söylemiştir. Ayrıca bölgenin halkının Osmanlılara karşı direnmekte isteksiz davranmalarını ve liderlerine pek yardım etmemelerinin sebeplerini Stefan Duşan'ın yasalarını ve Osmanlılar'ın uyguladıkları yasaları karşılaştırarak göstermiştir. Stefan Duşan'ın yasalarında köylüler haftada iki gün angarya çalıştırılmaktadırlar. Osmanlı Devleti'nde ise bir köylünün sipahinin toprağında çalışması gereken süre yılda sadece üç gün olmaktadır. Ayrıca Osmanlı Devleti köylüleri yerel yetkililerin sömürülerinden korumuştur. Osmanlı Devleti ayrıca Ortodoks Kilisesi'ni resmen tanımış ve bu nedenle ilke olarak Katolik Kilisesi'ni ülkede yasaklamıştır. Böylelikle Halil İnalçık, Balkan köylülerinin Osmanlı Devleti'ne karşı direnmekte isteksiz olduklarını vurgulamıştır (İnalçık, 2019, s. 23-24).

Halil İnalçık'a göre Balkanlar'da Osmanlı ilerleyişi üç kola ayrılmıştır. Birinci kol, daha önce değindiğimiz eski Roma güzergahı olan Via Egnatia üzerinden gerçekleşmiş ve Serez, Manastır ve Ohri'nin alınması ile 1385 yılında Arnavutluk'tan Adriyatik Denizi'ne varılmıştır. 1387 yılında Selanik'in alınması ile güneyde Teselya bölgesine doğru ikinci kol uzanmıştır. Fetihlerin üçüncü kolu ise İstanbul – Belgrad güzergahında gerçekleşmiştir. 1385 yılında Balkan Geçitleri'nin ele geçirilmesi ile

Sofya, Niş ve Morava Vadisi alınmıştır. Bunun sonucunda 1386 yılında Sırlar Osmanlı hakimiyetini tanımışlardır (İnalçık, 2019, s. 22). Fakat bazı Osmanlı kuvvetlerinin 1388 yılında Ploçnik'te (Bileca) yenilmeleri üzerine cesaretlenen Balkan krallıkları Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak yapmışlardır. 15 Haziran 1389 tarihinde (Doğu Hristiyan Takvimi'ne göre 20 Haziran) bu birleşik Balkan ordusu ve Osmanlılar arasında gerçekleşen I. Kosova Savaşı'nda Osmanlılar zafer kazanmıştır. Bu savaşta Balkan ordusuna komuta eden Lazar Hrbelyanoviç ve Sultan I. Murad ölmüşlerdir. I. Kosova Savaşı, Sırların bağımsızlıklarını kayb ettikleri bir olay olarak hatırlanmış ve savaş üzerine birçok efsane ortaya çıkmıştır. Kosova Savaşı Efsanesi, Sırp milletinin inşasında kilise ve aydınlar tarafından en çok kullanılan öge olmuştur ve Sırp milletinin bilincini şekillendirmiştir. Savaştan sonra Lazar'ın oğlu Stefan Lazareviç Osmanlı hakimiyetini tanımıştır (İnalçık, 2019, s. 28).

1427 yılında Stefan Lazareviç'in ölümü ile yerine geçen Curaç Brankoviç, Macarlar ile ittifak yapmıştır. Bunun üzerine Osmanlılar 1439 yılında Sırbistan'a sefer düzenlemişler, Semendire ele geçirilmiş fakat Belgrad alınamamıştır. Daha sonra yapılan anlaşmalar sonucu bazı topraklar ile beraber Semendire tekrar Sırların eline geçmiştir. 1444 Varna Savaşı ve 1448 II. Kosova Savaşı ile Osmanlılar Balkanlar'daki konumlarını daha da güçlendirmiştir. Sultan II. Mehmed'in 1454, 1455 ve 1456 yıllarında Sırbistan'a Macarlar ile mücadele etmek ve Belgrad'ı alarak tüm Sırbistan'a hakim olabilmek için seferleri olmuştur. 20 Haziran 1459 tarihinde ise Semendire'nin alınması ile ilk Sırp devleti son bulmuştur. Macar Krallığı'nın elindeki Belgrad ise Sultan Süleyman tarafından 29 Ağustos 1521 tarihinde alınmıştır (Özkan, 2011, s. 5-6).

16. yüzyılda Sokullu Mehmed Paşa, İpek'teki Sırp Ortodoks Kilisesi'nin yeniden kurulmasına izin vermiştir. 17. yüzyılın sonlarında, 1683 yılındaki Viyana Kuşatması'nın başarısızlığı sonrası Osmanlı İmparatorluğu ile Kutsal İttifak arasındaki savaşlarda Sırp Patriği III. Arsenije Cernojeviç Avusturya'yı desteklemiş fakat kuvvetlerinin bölgeden 1690 yılında çekilmeleri sonrası onun liderliğinde 200 bin Sırp Karlofça'ya giderek yerleşmiştir. İleride Sırp milliyetçiliğini derinden etkileyecek Vuk Karadziç¹ gibi kişilikler buradan çıkmışlardır. 1736 – 1739 yılları arasında yaşanan

¹ Ayrıntılı bilgi için sayfa 74-75 ve bkz. (Uğurlu, M. (2019). *Milliyetçiliğin Efsanesi (Sırp Milliyetçiliği ve Kosova Efsanesi)* (1st ed.). Gece Akademi. Sayfa 97)

Osmanlı – Avusturya Savaşı’nda yine Sırp Patriği IV. Arsenij, Avusturyalıları desteklemiş fakat Osmanlı İmparatorluğu savaşı kazanıp Belgrad’ı geri alınca beraberindekiler ile o da Avusturya’ya kaçmıştır (Karpat, 2019, s. 31).

1767 yılında Fenerli Rumların istekleri ile Sırp ve Bulgar kiliseleri kapatılmıştır. Bunda önceki savaşlarda Sırpların düşmanı desteklemeleri ve imparatorlukta Rum nüfuzu etkili olmuştur. Fakat ilerleyen dönemde bu kiliseler tekrar açılmışlar, önce temsil ettikleri toplumun sözcülüğünü yapmış, daha sonra ise yeni kurulan ulus devletlerinin kurumları haline gelmişlerdir (Taşcan, 2017, s. 397).

1774 yılında Osmanlılar ve Ruslar arasında imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşması ile Rus Çarlığı Osmanlı İmparatorluğu’na karşı Ortodoksları temsil edebilme hakkı elde etmiştir. Bu tarihten itibaren Osmanlı sınırları içindeki Ortodokslar Rus etkisine açılmışlardır (Karpat, 2019, s. 32). 1787 – 1791 yıllarında Osmanlılar ile Avusturyalılar arasındaki savaşta bazı Sırp Avusturya ordusuna katılmış ve Sırp subaylar tarafından idare edilmişlerdir. Savaş sonu imzalanan Zıştovi Anlaşması ile savaştan önceki durum yeniden tesis edilmiş olmakla birlikte birçok Sırp savaş tecrübesi kazanmıştır. Bu savaşta yer alan bazı Sırp ilerdeki Sırp isyanının liderleri olarak ortaya çıkmışlardır (Özkan, 2011, s. 9).

Osmanlı İmparatorluğu’nun giderek güç kaybetmesi, kendi ordusuna bile tam olarak hâkim olamamasına yol açmıştır. Özellikle sınırlardaki bazı birlikler sürekli isyana kalkışmaya ve halktan haraç almaya, insanlara zulmetmeye başlamışlardır. Bu durum 1804’te Sırp isyanına neden olmuştur. İsyanın lideri daha önce Avusturya ordusunda da görev almış Kara Yorgi adlı bir domuz tüccarı seçilmiştir. 1804 yılında Osmanlılar asi yeniçerileri ve liderlerini yense de bunlara karşı isyan başlatan Sırp, 1805 yılında Rusların da desteği ile özerklik talep etmiş, bu kabul edilmeyince de isyan devam etmiştir. İsyancılar 1807’de Belgrad’ı ele geçirmişlerdir. Rusların isyana verdikleri aktif destek 1811’de Napolyon’un Rusya’ya karşı Prusya ve Avusturya ile ittifak yapması ile sona ermiştir. Rusya Osmanlı Devleti ile 28 Mart 1812 tarihinde Bükreş Anlaşması’nı imzalamıştır. Anlaşmada Sırpın affedilmeleri, işlerini kendilerinin idare etmeleri ve bölgede yapılacak düzenlemelerin Sırp ile görüşülerek yapılmasına karar verilmiştir. Yapılan bu anlaşmadan isyanın lideri Kara Yorgi’nin sonradan haberi olmuş ve bunu kabul etmemiştir. Bu nedenle isyana devam etmiş fakat

1813'te Osmanlı kuvvetleri Belgrad'a girmiş ve Kara Yorgi de Avusturya'ya kaçmıştır (Özkan, 2011, s. 10-14).

Osmanlı kuvvetlerinin Belgrad'a girmesi ile isyana katılan Sırp'ların birçoğu da Avusturya hakimiyetindeki topraklara kaçarak mülteci olmuştur. Bu mültecilerin çoğu Osmanlı Devleti'nin çıkardığı af ile geri dönmüştür. İsyan sırasında Fener Rum Patriğinin isyancılar için aldığı afroz kararı da bu vesile ile kaldırılmıştır. Fakat isyan ile beraber Sırbistan'da devlet otoritesi büyük zarar görmüş ve bu ortamda bazı bölgelerde haydut faaliyetleri artmıştır. Ayrıca isyandan dolayı tarımda yaşanan aksaklıklar ve kayıplardan ötürü kıtlık meydana gelmiştir. Bundan dolayı bölgede yeniden Osmanlı yönetimine karşı hareketler başlamıştır. Eylül 1813'te isyan sırasında Kara Yorgi'ye destek vermiş olan Hacı Prodan adlı bir voyvoda yeniden isyan başlatmıştır. Hacı Prodan isyan sırasında destek bulabilmek için Sırp knezlerine mektuplar yollamıştır. Bu knezlerden biri olan Rudnik Knezi Miloş Obrenoviç, isyana destek vermemiş ve Hacı Prodan'dan aldığı mektubu Osmanlı Valisi Süleyman Paşa'ya iletmiştir. Bunun üzerine harekete geçen Süleyman Paşa, Miloş Obrenoviç ve isyana katılmayan diğer knezlerin de yardımı ile isyanı bastırmıştır. Fakat isyanın bastırılmasından sonra daha sert politikalar yürütmeye başlamıştır (Aslantaş, 2007, s. 153-154).

Hacı Prodan İsyanı ile Sırp reayaya karşı iyice güveni sarsılan Osmanlı Devleti, Süleyman Paşa'nın fikriyle bazı Sırp papaz ve knezlerinin Sırbistan'dan çıkarılarak İstanbul'a yerleştirilmeleri ve bölgedeki etkilerinin azaltılmasına dair plan yapmıştır. Bundan dolayı birçok Sırp ileri geleni Miloş Obrenoviç ile Belgrad'a davet edilmiştir. Miloş Obrenoviç Belgrad'a ilk gelenler arasında yer almıştır. Bu sıralarda daha önce Hacı Prodan'a destek vermiş Stanoye Glavaş gibi bazı Sırp ileri gelenleri Süleyman Paşa'nın emri ile idam edilmiştir. Kendisinin de aynı şekilde idam edileceğinden korkan Miloş Obrenoviç, Belgrad'dan ayrılmıştır. Takova Manastırı'nda knezler ile toplantı yapan Obrenoviç isyan kararı almıştır. Miloş Obrenoviç, bu isyanın Sultan'a karşı olmadığını, Süleyman Paşa'nın zulmüne karşı olduğunu söylemiştir. Bu sayede Süleyman Paşa'nın görevden alınması sağlanmıştır. Süleyman Paşa'nın yerine Maraşlı Ali Paşa tayin edilmiştir (Aslantaş, 2007, s. 156-160). Diplomat karakteri ile öne çıkan Miloş Obrenoviç, Kasım 1815'te Osmanlılar ile anlaşmıştır. Bu anlaşma ile kısmi bir özerklik olarak Sırbistan'ın başknezi olmuştur (Adaş & Konuralp, 2020, s. 117). Bu

tarihten itibaren Miloş Obrenoviç Sırbistan'ın bağımsızlığına giden süreçte ülkenin gelişimini başlatmıştır. 1817'de Sırbistan'a dönen Kara Yorgi'yi yakalatarak öldürmüş, başını Osmanlı valisi Maraşlı Ali Paşa'ya yollamıştır. Daha sonra Kara Yorgi'nin başı Dersaadet'e (İstanbul) gönderilmiştir. Bu sayede Miloş Obrenoviç, Sırbistan'daki konumunu sağlamlaştırmış, Osmanlı Devleti'nin gözünde de itibarını arttırmıştır (Aslantaş, 2007, s. 162-163). Bu sebeple Obrenoviç ve Karacorceviç hanedanları arasındaki kan davası başlamıştır (Marinkoviç, 2018, s. 310).

Miloş Obrenoviç dönemi Sırbistan, adım adım daha fazla özerkliğe erişmiştir. Bu gelişimdeki en büyük etken Osmanlı – Rus Savaşları ve Osmanlıların kayıpları olmuştur. Bu süreçte imzalanan Bükreş, Akkerman ve 1829 Edirne Anlaşmaları önem arz etmiştir. Edirne Anlaşması ile Sırlar 1833 yılında özerklik kazanmışlardır. Miloş döneminde Sırpça kitaplar basılmaya ve okullar açılmaya başlanmıştır. 1838 yılında ulusal kilise kurulmuştur. Fakat Miloş Obrenoviç'in otoriter yapısı ona karşı bir muhalefeti meydana getirmiş ve isyana sebep olmuştur. Durumunun zorlaşması üzerine Miloş, tahtı oğlu Mihail'e bırakarak ülkeden ayrılmıştır (Özkan, 2011, s. 59).

Mihail döneminde Sırbistan'da Miloş döneminde olduğu gibi tedrici olarak Müslümanlara baskı uygulanmış ve ülkeyi terk etmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Ülkede kıyafet değişikliğine de gitmiş ve görevlilerin Osmanlılar gibi olan giyimlerini değiştirerek daha Avrupa tarzı bir görünüme geçirmiştir. Ayrıca Sırların silahlanarak 10 yaşından büyük herkesin tabanca, bıçak, tüfek ve olası bir savaş için malzemeler almasını emretmiş, bu silahların da üç ayda bir yoklanmasına hükmetmiştir. Fakat Mihail'e de muhalefet oluşmuş ve isyan çıkmıştır. İsyana Toma Vuçiç Perisiç liderlik etmiştir. Mihail isyanı bastırmaya çalıştıysa da ordusu isyancılara yenilmiş ve Avusturya'ya kaçmıştır (Özkan, 2011, s. 77-80).

Bundan sonra ilk isyanın lideri olan Kara Yorgi'nin oğlu Aleksandr Karacorceviç başknez seçilmiştir. Aleksandr Karacorceviç döneminde önemli bir kişilik olan İliya Garaşanin Dahiliye Müdürü olarak görev yapmış ve ülkenin bürokrasisini ve polis teşkilatını yapılandırmıştır. Fakat onun hazırladığı "Nacertanije" adlı planlama ileride kurulacak Büyük Sırbistan'ın idealize edilerek planlanmasına ve bir devlet politikasına dönüşmesinde etkili olmuştur. Kurulacak Büyük Sırbistan'ın tüm Sırları kapsayacak şekilde kurulması gerektiğine odaklanmış ve tedrici bir şekilde Osmanlı'nın parçalanarak Orta Çağ'daki en geniş sınırlara ulaşabilmeyi

amaçlamıştır. Bu bakımdan İliya Garaşanin Sırp milliyetçiliğinin ilk önderi olmuştur (Özkan, 2011, s. 86-89).

Aleksandr döneminin en önemli olaylarından biri 1848 ihlalleri döneminde yaşanan Avusturya'daki Macarların isyanı olmuştur. Macarların diğer azınlıklara karşı olan tutumları yalnızca Avusturya yönetimi ile değil imparatorlukta diğer azınlık grupların da onlara karşı mücadelesine yol açmıştır (Düzcü, 2016, s. 72). Macaristan'daki Sırp da Macarlara karşı savaşmış, fakat Aleksandr açıktan bir destek vermemiştir. Tuna'nın karşısındaki Sırlara verilen destek el altından yapılmış ve binlerce Sırp gönüllü karşı tarafa gönderilmiş, ayrıca gerekli levazım da sağlanmıştır. Aleksandr'ın tarafsızlığını koruması hem Avusturyalılar hem de Osmanlılar ve Ruslar tarafından iyi karşılanmış ve övgü almıştır. Fakat el altından yapılan bu yardımlara içeride muhalefet oluşmuş, ülkenin genel durumunun kötü olmasından dolayı yapılan bu yardımlar sorgulanmıştır. Aynı dönemde Bosna'da da isyan çıkmıştır. Fakat Bosna'daki isyanın başını Müslüman toprak sahipleri çekmiştir. Bununla birlikte bu isyandan yararlanmak isteyen Sırp, Avusturyalılar ve Karadağlılar bazı kışkırtmalar ile isyanın büyümesini ve Bosna'nın da en azından özerklik kazanmasını sağlamaya çalışmışlardır. Fakat 1851 yılında isyan bastırılmıştır. Aleksandr döneminde yaşanan Kırım Savaşı sırasında tarafsız kalınmıştır. Bu durum kamuoyunda Rusların bu zor zamanda terk edildikleri gibi bir etki oluşturmuştur. Ayrıca Aleksandr'ın onu tahta çıkararak yönetim konseyine istediği şekilde müdürler atayabilmek istemesi yönetimde sorunlara yol açmış ve Aleksandr'ın düşüşü başlamıştır. Bunlar neticesinde Sırp meclisi Skupština'da alınan kararlar sonucu Aleksandr tahttan indirilmiş ve ülkeden kaçmıştır. Yerine eski başknezlerden Miloş Obrenoviç tekrar ülkeye dönerek tahta geçmiştir. Bu duruma her ne kadar Toma Vuçiç Perisiç, İliya Garaşanin ve ordu razı olmasa da bir çatışmadan kaçınılmıştır. Aleksandr döneminde ilk milli kütüphane kurulmuş, Belgrad'ın mimarisi Avrupalı mimarlar getirtilerek yenilenmiş ve ilk kez yurt dışına öğrenciler yollanmıştır (Özkan, 2011, s. 89-141).

Miloş'un ikinci dönemi de birincisinden pek farklı olmamıştır. Yine kendisine karşı olan grupları sindirmiş ve sürmüştür. Bu dönemde yaşanan Avusturya – İtalya Savaşı'nı fırsat bilerek Bosna eyaletine gözünü dikmişse de bunu başaramamıştır. Günden güne kendisine karşı büyüyen muhalefet ona karşı harekete geçmeden

hastalanıp vefat etmiş, oğlu Mihail de orduyu elinde bulundurduğundan muhaliflerini etkisizleştirerek 1860'ta başknez olmuştur (Özkan, 2011, s. 159).

Mihail'in ikinci döneminde Karadağ ile ilişkilerin geliştirilmesi, Bosna – Hersek'te çıkan isyan, düzenli Sırp ordusunun kurulması, Kanlıca Konferansı² ile Sırbistan'daki Türklerin göç etmesi (Özkan, n.d., s. 173) ve diğer Balkan toplulukları ile ittifaklar yapılması en önemli olaylar olmuştur. Mihail, Karadağ'da yönetime yeni geçen Nikola'yı tebrik etmek üzere Vuk Karadžić'i göndermiştir. Fakat bu ziyaret basit bir tebrik ziyaretinin ötesinde Sırbistan'ın uzun vadeli bağımsızlık planlarının ve silahlanma programının Nikola'ya anlatılması ve gelecekteki bir ittifakın müzakeresi olmuştur. Daha önce Bosna – Hersek'te başlayan isyan ise bu dönemde tekrar alevlenmiştir. Bunda hem Karadağ'ın isyancılara yardımı hem de bazı Ortodoks papazların yanı sıra dışarıdan gelen misyonerlerin de propagandaları etkili olmuştur. Mihail, 1861 yılında aldığı bir karar ile Sırp ordusunun kurulmasına ve ordu ihtiyaçlarının karşılanması için ise ek vergiler konulmasına karar vermiştir. Vergilere içeriden, ordunun kurulmasına ise özellikle Avusturya ve Osmanlı'dan tepkiler gelse de bunun önüne geçilememiştir. Ordunun kurulması milliyetçi düşüncenin yerleşmesi açısından önemli bir olay olmuştur. Bazı araştırmacılar ulus devletlerin milli eğitim programları vasıtası ile millet bilincini, siyasi katılım ile vatandaşlık bilincini ve askerlik hizmeti ile vatan bilincini insanlara aşıladıklarını vurgulamışlardır (Akıncı, 2019). Mihail döneminde Belgrad'da bazı provokasyonlar sonucu Müslümanlar ve Sırlar arasında olaylar yaşanmış, iç kaleye sığınan Müslümanların korunması için kale muhafızı Belgrad'a topçu ateşi gerçekleştirmiştir. Fakat bu durumu da yararlarına kullanmayı bilen Sırlar buradan bir mağduriyet yaratarak güvenliklerinin tehdit altında olduklarını iddia etmişler ve olaylar üzerine toplanan Kanlıca Konferansı sonucu birçok Müslüman Sırbistan'ı terk etmiş, Osmanlı birlikleri de Sırbistan'dan çekilmişlerdir (Özkan, n.d., s. 182-191). 1866'da Avusturya'nın Prusya'ya yenilerek ağır bir darbe alması, Sırbistan için bazı fırsatları beraberinde getirmiştir. Avusturya, Balkanlar üzerindeki hedefleri dolayısı ile Sırp yayılmasının önündeki en büyük engel

² Belgrad şehrinde Sırlar ile Müslümanlar arasında çıkan olaylar sonucu Osmanlı Devleti'nin Belgrad Muhafızı Aşir Paşa, kaleye sığınan Müslümanları korumak için Belgrad şehrine top atışı düzenlemiştir. Yaşanan bu durumdan faydalanan Miloş Obrenović'in girişimi ile 1862'de düzenlenen uluslararası konferans neticesinde Sırbistan'daki Müslümanların mülklerini satarak bölgeden ayrılması süreci başlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Özkan, A. (n.d.). *Müslümanların Sırbistan'dan Çıkarılmasının İlk Adımı: 1862 Belgrad Olayları ve Belgrad'ın Bombalanması.*)

olmuştur. Fakat bu yenilgi ile gücü düşüşe geçmiştir. Mihail ve Nacertaniye adlı programı uygulamaya koymaya başlayan İliya Garaşanin'in çalışmaları ile Balkan devletleri ile ittifaklar yapılmaya başlanmıştır. İlk anlaşma Karadağ ile yapılmış ve ileride bir birleşme öngörülmüştür. Diğer anlaşma ise Yunanistan ile yapılmıştır. Fakat Mihail'in düşüşü beklenmedik olmuştur. Evliliğinin sorunlu olması ve boşanmak istemesi halk tarafından hiç hoş karşılanmamış, kuzeni ile evlenmesi ise daha büyük bir rahatsızlığa yol açmıştır. Bunların sonucunda Mihail bir gezinti sırasında suikasta uğrayarak öldürülmüştür. Daha sonra bu suikastın eski başknez Aleksandr'ın oğlu Petar Karacorceviç tarafından planlandığı ortaya çıkmıştır (Özkan, 2011, s. 218).

Mihail'in ölümü sonrası onun manevi oğlu ve veliahdı Milan Obrenoviç başknezliğe geçmiştir. 1875 yılında yine Karadağ'ın önemli destekleri ve kıskırtması ile Bosna – Hersek'te isyan çıkmıştır (Aydın, 2005, s. 916-919). Osmanlı Devleti bu isyanı ilk önce diplomasi yolu ile bastırmaya çalışsa da isyana dışarıdan verilen destekler ve bu dönemde kurulan Omladina gibi bazı milliyetçi örgütlenmeler isyanın önüne geçilememesine sebep olmuştur. Bununla birlikte gazeteler de Sırbistan'da isyana destek verilmesi ve Büyük Sırp Devleti'nin kurulması yönünde propaganda yapmışlardır. Ayrıca isyanın uzaması ve Bulgaristan'da da karışıklıklar çıkması isyanın giderek uluslararası bir konuma gelmesine sebebiyet vermiştir. Rusların da özellikle bu durumda payı büyük olmuş, olayların Osmanlılar aleyhine gelişmesine zemin hazırlamışlardır. Tüm bu olaylar sürerken Sırp toplumunun baskısı ve o dönemde iktidarda olan liberallerin de etkileri ile Milan, kendisi istemese de Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmek zorunda kalmıştır. Bu doğrultuda Karadağ ile 26 Mayıs 1876'da ittifak yapılmış ve Rusya'dan Sırbistan'a birçok gönüllü, subay ve malzeme gelmiştir. Sırp ordusunun komutanlığına ise Rusya'dan gelen bir panslavist olan General Chernaiev getirilmiştir (Özkan, 2011, s. 254).

Bağımsızlık için zamanın geldiğini düşünen Sırp'lar, Osmanlı Devleti'ne bir mektup göndermişler (1876) ve Bosna'nın Sırbistan'a katılmasını, oranın halkının da kendi kardeşleri olduğunu ve onlar adına üzüntü duyduklarını, ayrıca bu birleşme sonucu Osmanlı Devleti'nin de rahatlayacağını ve oranın sorunları ile ilgilenmek zorunda kalınmayacağını belirtmişlerdir. Fakat bu mektuba herhangi bir cevap verilmeden Sırbistan ordusu 1 Temmuz 1876'da sınırı geçerek savaşı başlatmış, 2 Temmuz'da ise Karadağ Osmanlı'ya savaş ilan etmiştir (Glenny, 2012, s. 123).

Savaşın başlaması Rusya'da da büyük yankı bulmuş ve Sırp kiliselerinde Sırp ve Karadağlılar için ayinler düzenlenmiş hem gönüllü hem de para yardımı yapılmıştır (Özkan, 2011, s. 273).

Savaş hem Sırbistan hem de Karadağ için tam bir felaket olmuştur. Tüm cephelerde savaşı kaybetmişlerdir. Fakat Rusya ve Avusturya – Macaristan İmparatorluğu'nun Balkanlar'da gelişen olaylara sessiz kalmaları mümkün olmamıştır. Özellikle Rusya, yaşananlar için gerçekleştirilen İstanbul Konferansı'nda sert bir tutum takınmıştır. Konferanstan çıkan kararlar Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmemiştir. Bu durum Ruslar ile ileride savaşa neden olmuştur. 28 Şubat 1877'de Sırbistan ile barış imzalanmıştır. Bunun neticesinde önceki statüko korunmuştur (Glenny, 2012, s. 132). Anlaşma öncesinde Milan kral ilan edilmiş ise de kendisi bu durumdan memnun olmamış, bu unvanı kullanmayacağını söylemiştir. Karadağ ile anlaşma yapılmamış, bu mesele 1877 – 78 Osmanlı – Rus Savaşı sonrası bitirilmiştir. Aynı yıl başlayan Rus savaşı ile Sırbistan tarafsız kalmayı seçmiştir. Rusya savaşa katılması yönünde baskı yapsa da buna uzun süre direnmişlerdir. Karadağ ise Sırp'ların öncülüğünü yaptıkları Sırp'ları birleştirme misyonlarından feragat etmeleri durumunda bunu kendilerinin yapabileceklerini belirtmiştir. Savaş sırasında gerçekleşen Plevne Kuşatmasının sonuna kadar harbe dahil olmayan Sırp'lar Plevne'nin düşmesi ile Aralık 1877'de tekrar savaşa girmişlerdir. 1877 boyunca Sırp halkı savaşın taraftarı olmuş ve Rus ilerleyişlerini kutlamış olsalar da yönetim beklemiştir (Özkan, 2011, s. 303).

Savaş sonucunda Rusların tek taraflı dayatması ile imzalanan Ayastefanos Anlaşması ile özellikle Bulgaristan'ın elde ettiği sınırlar diğer değişikliklere nazaran çok tartışmalara neden olmuş ve uluslararası alanda Balkanlar'da artan aşırı Rus nüfuzu tepki çekmiştir. Ayrıca savaş sırasında Sırp ordusunun ele geçirdiği bazı yerlerin Bulgaristan'a bırakılması Sırp'larda memnuniyetsizliğe sebep olmuştur. 1878 yılında toplanan Berlin Konferansı ve anlaşması ile Balkanlar tekrar düzenlenmiştir. Burada Osmanlı talepleri hiç dikkate alınmamış, asıl olarak Avrupalı güçler arasındaki denge göz önünde bulundurulmuştur. Anlaşma sonucunda Sırbistan bağımsız bir devlet olmuş, yeni kurulan Bulgaristan üçe bölünerek Doğu Rumeli diye adlandırılan kısmı Osmanlı'ya bağlı Hristiyan bir valinin yöneteceği özel statülü bir eyalete dönüşmüş, diğer kısmı Sofya başkent olarak özerk bir prenslik kabul edilmiş ve Osmanlı Devleti'ne vergi vermesi kararlaştırılmış, Makedonya toprakları Osmanlı

Devleti'ne geri verilmiştir. Bosna – Hersek Avusturya – Macaristan İmparatorluğu işgaline bırakılsa da Osmanlı'ya bağlılığı devam ettirilmiştir. Bosna – Hersek'teki Avusturya - Macaristan işgali ileride yaşanacak olan birçok önemli olayın da nedeni olmuştur (Glenny, 2012, s. 136-141).

1882 yılında Sırbistan'da resmen krallık ilan edilmiştir. Bundan sonra Milan'ın iktidarı döneminde 1883 Timok İsyanı ve 1885'te Bulgarlar ile yapılan savaş önem arz etmiştir. Timok İsyanı Radikal Parti'nin lideri Nikola Paşiç'in partisinin köylülerin gücünü arkasına alması ile hükümete yönelik alınan bazı kararlara direnmesi ve son olarak halktan silahların toplanması kararına karşı çıkılması ile meydana gelmiştir. İsyana çıkması ile ordu müdahale etmiş ve isyan sert bir şekilde bastırılmıştır. Nikola Paşiç ve isyana katılan birçok kişi Bulgaristan'a kaçmış ve buradan faaliyetlerini uzun bir süre sürdürmüşlerdir. 1885 yılında Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a ilhakı, Sırlar için kabul edilemez olmuştur. 1877 – 1878 Savaşı sırasında Sırların işgal ettiği bazı yerlerin Bulgarlara bırakılması, Timok İsyanı kaçaklarının Bulgaristan'da faaliyet göstermeleri, Makedonya'nın Bulgar etkisine gireceği korkusu Sırbistan'ın düşmanlığını giderek arttırmasına sebep olmuştur (Özkan, 2013, s. 41-51). Milan son yaşananlar ile Berlin Antlaşması'nın ihlal edildiğini Büyük Güçlere bildirirse de bir sonuç alamamış, 1885 Kasım'ında Bulgaristan'a savaş ilan edilmesine karar vermiştir. Bu tarih bölgede “balkanlaşmanın” başladığı tarih olmuştur. Fakat Sırlar beklenmedik şekilde ağır bir yenilgi almışlardır. Savaş sonunda imzalanan anlaşma ile Bulgaristan birleşmiş, Berlin Anlaşmasının diğer şartları korunmuştur (Jelavich, 2018, s. 401). Milan'ın kişisel sorunları ve yaşanan başarısızlıklar neticesinde tahtı oğlu Aleksandr'a bırakmıştır. 1889'da Aleksandr tahta geçmiştir (Özkan, 2013, s. 83).

Aleksandr'ın tahta geçtiği yıl, I. Kosova Savaşı'nın da 500. yıl dönümü olmuştur. Hükümet tarafından bu anmaya büyük önem verilmiş, Kosova Savaşı'nda ölen Kral Lazar'ın şehri olan Kruşevac'ta anma yapılmıştır. Bu anma için çok büyük hazırlıklar ve Kral Lazar adına özel nişanlar oluşturulmuştur. Ayrıca anmada Kral ve danışmanları bir anıtın temelini atmışlardır. Kosova anmaları Saint Guy's (Vidovdan) günü olarak uzun zamandan beri anılmıştır. Fakat bu anma ilk defa devlet seviyesinde bu kadar büyük bir katılım ile gerçekleşmiştir. Bu şekilde Sırp devleti Kosova Efsanesi vasıtası ile amaçlarını en sıradan halka bile benimseterek milli bir bilinç inşa etme sürecine aktif olarak katılmıştır (Ünlü, 2010, s. 110-117). Aleksandr, ilerleyen süreçte

devletin yönetimine ağırlığını koymaya ve gücü kendinde toplamaya çalışmıştır. Ayrıca birçok kişinin uygun olmadığını düşündüğü bir kadın olan Draga Maşin ile evlenmiştir. Kendisine karşı muhalefetin büyümesi sonucu Sırp ordusundan bazı subaylar bir darbe planlamış ve 11 Haziran 1903 günü gecesini sarayı basmışlardır. Bu darbecilerin başında “Apis” lakaplı Albay Dragutin Dimitriyeviç bulunmuştur. Daha sonra “Birlik Ya Da Ölüm” (Ujedinjenje İli Smrt) adlı örgütü kuracak olan Dimitriyeviç burada tarih sahnesine çıkmıştır. Darbe sırasında Aleksandr ve karısı öldürülmüş, Obrenoviç dönemi kapanarak tahta Petar Karacorceviç çıkmıştır (Özkan, 2013, s. 155).

Petar döneminde ilk olarak Avusturya – Macaristan İmparatorluğu’na aşırı bağımlı olan Sırp ekonomisinin bu bağımlılıktan kurtarılması için çalışmalar yapılmış ve bu konuda Bulgaristan ile ticaret anlaşması yapılmıştır. Fakat Avusturya – Macaristan İmparatorluğu bu anlaşmanın feshini istemiştir. Çünkü giderek bağımsızlaşan bir Sırbistan’ın ileride büyük bir Slav devletine dönüşeceğinden endişe duymakta ve bunu Balkanlar’daki çıkarlarının en büyük tehdidi olarak görmüştür. Bunun sonucunda Sırbistan ile Avusturya – Macaristan İmparatorluğu arasında “Domuz Savaşı” olarak adlandırılan bir ticaret savaşı meydana gelmiş fakat Sırbistan’ın kendisine başka pazarlar bulması ile Avusturya – Macaristan İmparatorluğu başarısız olmuştur (Çetin, 2020, s. 1409-1414). Petar döneminin bir diğer önemli gelişmesi Balkan Savaşları’nın ittifakını oluşturacak anlaşmaların yapılması olmuştur. Bu dönemde hükümette olan Radikaller ve Nikola Paşiç, 1904 yılında Bulgaristan ile gizli bir ittifak anlaşması imzalanmasında aracılık etmişlerdir. Aynı yıl bu anlaşmaya Karadağ da katılarak ittifak genişlemiş ve 1905’te Sırbistan ve Bulgaristan arasında gümrük birliğine dair anlaşma imzalanmıştır. Bu gümrük anlaşması yukarıda bahsedilen Domuz Savaşı’na sebep olmuştur. 1908 yılında ise Avusturya – Macaristan İmparatorluğu Bosna – Hersek’i işgal etmiş, bu işgali Osmanlı Devleti önce tanımamış ve protesto etmiş, uluslararası alanda işgalin önlenmesi için destek aramıştır. Fakat aradığı desteği bulamayan Osmanlı Devleti, en sonunda Avusturya – Macaristan İmparatorluğu ile anlaşmış, Bosna – Hersek Avusturya - Macaristan tarafından ilhak edilmiştir. İlhak birçok dengeyi bozmuş, özellikle Sırbistan büyük tepki göstermiştir. Fakat Avusturya – Macaristan İmparatorluğu’nun Almanya’nın desteğini alması ve Rusya’nın 1905’te Japonya’ya yenilmiş ve henüz toparlanamamış olması Sırbistan’ın umutlarını boşa

çıkarmıştır (Jelavich, 2017, s. 101). Büyük Güçler Avrupa’da bir savaş istememişlerdir fakat bu durum özellikle Almanya karşısında geri adım atmak zorunda kalarak müttefiklerinin gözünde prestij kaybına uğrayan Rusya ve Fransa’yı ileride ikinci bir defa müttefiklerini yüzüstü bırakmayacakları doğrultusunda hareket etmeye zorlamış, hesaplaşma ileri bir tarihe ertelenmiştir. 1912 yılında önceki ittifak anlaşmalarına benzer şekilde Balkan ülkeleri ittifaklar yapmışlardır. Bu ittifaklar Rusya’nın himayesinde oluşturulmuştur. Özellikle ittifak içerisinde Makedonya topraklarının paylaşılması konusunda Çar’ın hakemliği ön görülmüştür. Fakat 1912’de savaşın çıkışının zamanlamasında Balkan devletleri kendi inisiyatiflerini kullanmış, Rusya’nın ya da diğer güçlerin sözleri ile hareket etmemiştir (Castellan, 1995, s. 386-387). Balkanlar’da en son 1885 yılındaki Sırp – Bulgar Savaşı’ndan itibaren ordularını çağdaştıran ülkeler yeni bir savaş için hazırlanmışlardır. 1912’de Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan, Karadağ arasında ittifaklar yapılmıştır. Osmanlı’ya karşı gerçekleştirilecek bu savaş Sırbistan’da eski Sırp sembolleri ve anlatıları ile propagandaları yapılmış, kutsal bir savaş olacağı anlatılmıştır (Özkan, 2013, s. 243). 8 Ekim 1912’de Karadağ’ın savaş ilanı ile I. Balkan Savaşı başlamıştır. Savaşa daha sonra diğer ülkeler de katılmış ve Osmanlı kesin bir şekilde yenilerek Balkan topraklarını kaybetmiştir. Sırlar bu savaşta Makedonya’ya kadar topraklarını genişleterek bu bölgenin de bir kısmını almış, Arnavutluk’un da kuzeyinden Adriyatik’e Draç limanından ulaşmıştır. Savaş sonucu Bulgaristan’ın çok genişlemiş olması, Makedonya’nın paylaşılabilmesi ve Sırların Adriyatik’e çıkmaları tartışmalar çıkarmıştır. Avrupa devletleri Arnavutluk’un sınırlarına kendileri karar verme hakkını almışlar, yalnız bir demiryolu ile Draç limanının Sırbistan’a bağlanmasına izin vermişlerdir. Makedonya konusunda ise anlaşamayan, ayrıca Bulgaristan’ın Ege’den de geniş topraklar almasından rahatsız olan Sırbistan ve Yunanistan Bulgarlara karşı cephe almışlardır. Yeniden başlayan II. Balkan Savaşı ile Bulgaristan yenilmiş, Makedonya toprakları Sırlar ve Yunanlıların istedikleri şekilde bölünürken Bulgaristan buradan çok küçük bir parça alabilmiş, Ege sahilinden ise Dedeoğaç bölgesi elinde kalmıştır. Ayrıca bu savaşa Romanya da katılarak Dobruca’yı Bulgarlardan almıştır. Arnavutluk konusunda ise Sırbistan bu bölgeden ancak Avusturya – Macaristan İmparatorluğu’nun ultiyatomu ve Rusya’nın bu ultiyatoma uyması tavsiyesi ile çıkmıştır. 1913 yılında Osmanlılar da Edirne’yi Bulgarların zor durumundan istifade ederek tekrar ele geçirmişlerdir (Castellan, 1995, s. 388-390).

28 Haziran 1914'te Arşidük (prens) Franz Ferdinand Saraybosna ziyareti sırasında Mlada Bosna (Genç Bosna) üyesi, Yugoslav milliyetçisi bir Sırp olan Gavrilo Princip tarafından suikast sonucu öldürülmüştür. Bunun sonucunda Avusturya – Macaristan İmparatorluğu'nun Sırbistan'a ultimatomu sonrası isteklerinin yerine getirilmemesi sebebi ile savaş ilan edilmiş ve bu ülkelerin müttefikleri tarafında savaşa dahil olmaları sonucu I. Dünya Savaşı çıkmıştır. Savaş sırasında Sırp lar bazı başarılar elde etse de çok büyük kayıplar vermişler ve Sırbistan, Bulgarlar ve Avusturyalılar tarafından işgale uğramış, ordunun bir kısmı ve hükümet Korfu Adası'na müttefiklerin yardımı ile çekilmişlerdir (Özkan, 2013, s. 320-345). Savaşta yaşanan büyük kayıplar, Sırp ların, bunu tam olarak istemeseler de Avusturya – Macaristan İmparatorluğu'nda bağımsızlık için mücadele eden Hırvatlar ve Slovenler ile anlaşarak Sırp – Hırvat – Sloven Krallığı'nı savaş sonunda kurulmasına yönelik anlaşmaya katılmalarını sağlamıştır. Roma'da kurulan Yugoslav Komitesi'nin başkanı Ante Trumbiç ve yanında bir diğer Hırvat olan Frano Supilo, Korfu'ya gelerek Sırp lar ile görüşmüşler ve Korfu Bildirgesi'ni 1917 ilan ederek birleşecek olan ülkenin temelini atmışlardır. Zagreb'de 1918'de Hırvat meclisi Sabor, Yugoslav Komitesi'nin kendilerini temsil edebileceği yetkisini tanımışlardır. Fransa'da bulunan Karadağlı komitenin de katılmayı desteklemesi ve Nikola'yı reddetmeleri ile 1 Aralık 1918'de Belgrad'da Aleksandr Karacorceviç Sırp – Hırvat – Sloven Krallığı'nı ilan etmiştir. Krallığın ilk kabinesinde Stoyan Protiç başbakan, Anton Koroseç başbakan yardımcısı ve Ante Trumbiç dışişleri bakanı olmuştur. 10 Eylül 1919'da bu krallık, müttefikler ile Saint Germain Barış Anlaşması'nı imzalayarak tanınmıştır (Jelavich, 2017, s. 122-129).

Bundan sonra Sırp milliyetçiliğini şekillendiren öğeler ayrı başlıklar ile ele alınacak olup bu başlıklar altında sonraki sürece değinilecektir. Çünkü Sırp ların Hırvatlar ile ilişkileri, krallığın ve sonrasında kurulacak olan Yugoslavya'nın yönetimi üzerindeki tartışmalar, Bosna – Hersek meseleleri bu birleşik devlet bağlamında incelenecek daha yeni meseleler olmaktadır.

2.2. Sırp Ulusal Kimliğini Oluşturan Temel Unsurlar

2.2.1. Kosova Efsanesi: “Azizler ve Kafirler”

Kosova Efsanesi, Sırp Prensi Lazar Hrbelyanoviç'in komuta ettiği birleşik Balkan ordusunun Osmanlılar ile yaptıkları I. Kosova Savaşı üzerine gelişmiş bir

efsane olmuştur. Savaşta Lazar Hrbelyanoviç ölmüş, ordusu dağılmış, damadı Vuk Brankoviç anlatılana göre ona ihanet etmiş, Sultan I. Murad ise Miloş Obiliç tarafından suikast sonucu ölmüştür. Efsanenin gelişiminde Sırp Ortodoks Kilisesi'nin büyük rolü olmakla birlikte Sırp halk şarkıları, anlatılar ve masalların da etkileri olmuş, Kosova Efsanesi günümüze kadar ulaşarak birçok farklı şekilde anlatılarak Sırpların milli belleğinde yerini almıştır. Efsanenin bu kadar öne çıkmasında 19. yüzyılda Vuk Stefanoviç Karadziç ve Karadağ'ın hem dini hem de siyasi lideri olan Petar Petroviç Njegoş'un etkileri büyük olmuştur. Bu kişiler yazdıkları ve düzenledikleri eserler ile Kosova Efsanesi'ni 19. yüzyıldan itibaren yoğun şekilde Sırp millet inşasında kullanılmıştır. Efsane Sırp milletine Tanrı tarafından kutsanmış bir halk olması düşüncesi aşlamakla birlikte cesaret, kendini feda etme ve bir düşman portresi çizimi ve milli idealler vermiştir (Uğurlu, 2019, s. 18).

Kosova Efsanesi, resmi bir anma olarak ilk defa 1889 yılında Kral Aleksandr Obrenoviç döneminde 500. yıldönümünde kutlanmış ve büyük yankı uyandırmış, Sırpların yaşadığı tüm toprakların kurtarılarak Büyük Sırbistan'ın yeniden kurulmasını idealleştirmiştir (Ünlü, 2010, s. 109). 1989 yılında ise Kosova'nın 600. yıldönümü kutlamalarında Slobodan Miloseviç'in konuşması Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin (YSFC) dağılışına giden süreci başlatmış, milliyetçi düşüncelerin yeniden yoğun şekilde hissedilmelerine sebep olmuştur (Haqiqat & Keskin, 2020, s. 39).

Efsanenin derlenip yazılı hale getirilmesi Vuk Karadziç'in çalışmaları sonucu olmuştur (Çaputlu, 2019, s. 78). Karadziç o güne kadar anlatılagelmiş Sırp halk hikayeleri, şarkılarını, şiirlerini vs. edebiyat türlerini toplamış ve derlemesini yapmıştır. Ayrıca ilk Sırpça sözlüğü ve dil bilgisi kitabını yazmış, İncil'i Sırpça'ya çevirmiştir. Bu şekilde Karadziç modern Sırp dilinin ve edebiyatının öncülüğünü yapmıştır. Onun yazdıkları Sırp milli bilincinin gelişmesinde etkili olmuş, daha önceleri "gusla" diye adlandırılan Sırp ozanlarının hikayeleri ve şarkılarını kayda geçirerek Türklere karşı yapılan mücadelelerin Sırp kimliğinin şekillenmesinde önemli bir yapı taşı olmasını sağlamıştır (Uğurlu, 2019, s. 74-78).

Efsanenin gelişiminde bir diğer önemli şahsiyet Petar Petroviç Njegoş olmuştur. Njegoş'un yazdığı "Dağ Çelengi" adlı şiir I. Sırp İsyanı'nda lider olan Kara Yorgi'ye adanmıştır (Uğurlu, 2019, s. 106-107). Şiire göre Kara Yorgi Sırpları

Türklerin esaretinden kurtarmış, onlara özgürlük yolunda önderlik etmiştir. Njegos'un bu şiiri Sırp edebiyatında bir baş yapıt olarak kabul edilmiştir (Hashemipour, 2019, s.206).

Kusura bakmayın Türk kardeşler,
Lafı dolandırmak için hiçbir nedenimiz yok.
Toprağımız küçük ve her tarafı sıkıştırılmış durumda.
Hiçbirimiz burada huzur içinde yaşayamaz,
Bunun için çene çalan güçlerle;
İkimiz için de yer yok!
Kendi atalarınızın inancını kabul edin!
Sevgili vatanımızın onurunu koruyun!
Kurdun tilkinin kurnazlığına ihtiyacı yoktur!
Ayrıca şahinin gözlük ihtiyacı da yoktur,
Minarelerinizi ve camilerinizi yıkmaya başlayın,
Sırp Noel kütüğünü ateşe koyun,
Paskalya yumurtalarını çeşitli renklere boyayın,
Ödünç ve Noel oruçlarını dikkatle izleyin.
Geri kalanına gelince, canın ne istiyorsa onu yap!
Batric'i dinlemek istemiyorsan,
Obilic'in inancı üzerine yemin ederim,
Ve güvendiğim bu kollar sayesinde,
İkimizin de inancı kana bulanacak,
Batmayan daha iyi olacaktır.
Bayram, Noel ile kutlanamaz!
Öyle değil mi Karadağlı kardeşler?³ (Njegos, 1847)

Kosova Efsanesi'nde Prens Lazar, savaştan bir gece önce rüyasında Aziz Elijah'ı (İlyas Peygamber) görmüştür. Aziz Elijah ona "Cennet Krallığı" ile "Dünya Krallığı" arasında seçim yapmasını sormuştur. Eğer Lazar "Cennet Krallığı'nı" seçecek ise savaşı kaybedip ordusu ile birlikte yok olacaklar fakat cennete gidecekler ve kutsanacaklardır. Eğer "Dünya Krallığı'nı" seçecek ise savaşı kazanacaklar ve krallıkları yükselecektir. Prens Lazar bunun üzerine "Cennet Krallığı'nı" seçmiştir. Bundan dolayı savaşı kaybetmişler ve Lazar ordusu ile yok olmuş, fakat

³ Şiirin tamamı için bkz. (Njegos, P. I. P. (1847). *The Mountain Wreath*.
https://www.rastko.rs/knjizevnost/umetnicka/njegoss/mountain_wreath.html#introduction)

kutsanmışlardır (Hasanusta, 2019, s. 33-36). Savaştan önce Prens Lazar'ın 12 şövalyesi ile yediği son bir akşam yemeği anlatısı da mevcut olmuştur. Bu şövalyeler içerisinde kendisine ihanet eden Vuk Brankoviç de olmakta ve bu yemek Hazreti İsa'nın son akşam yemeğine benzetilmiştir. Efsanede Lazar'a atfedilen özellikler ve yaşadıkları hep olağanüstü ve kutsallık olmuştur. Efsanenin diğer önemli karakteri Miloş Obiliç olmuştur. Efsaneye göre Miloş Obiliç, Vuk Brankoviç tarafından iftiraya uğramıştır. Branloviç Lazar'ı, Miloş'un ona ihanet edeceği yönünde uyarılmış, buna öfkelenen ve üzülen Miloş sadakatini kanıtlamak için hayatı pahasına Sultan Murad'ı öldürmüştür. Tarihçiler arasında Miloş Obiliç karakteri tartışmalı bir karakter olagelmıştır ve Sırp olup olmadığı şüpheleri olduğu gibi ismi üzerinde de bir uzlaşma olmamıştır. Bir Macar veya Arnavut olabileceği görüşleri de mevcut olmakta, hatta Sultan Murad'ın nasıl öldüğüne dair de kesin bir görüş bulunmamaktadır. Fakat Karadziç'in yazılarında Obiliç'ten çok büyük bir kahraman olarak söz edilmektedir. Obiliç'in anlatısı Kosova Efsanesi'nin kahramanlık, acılara dayanma ve kendini feda etme motifi olmuştur. Son olarak Vuk Brankoviç ise efsanenin haini olarak görülmektedir. Kendisi Osmanlılar ile iş birliği yaparak Lazar'a ihanet etmiş ve Miloş Obiliç'e de iftira atmıştır. Eğer onun ihaneti olmasa idi belki de savaşta galip ayrılacaklardır. Vuk Brankoviç, Hazreti İsa'ya ihanet eden Yahuda'ya benzetilmiştir. Brankoviç'in burada ihanet etmesi konusu da tarihçiler arasında tartışma konusudur. Zira tarihte böyle bir ihanetin bulgusuna rastlanmamış, tersine Vuk Brankoviç'in ölümüne kadar Osmanlılar ile mücadele ettiği görülmüştür. Yaygın görüş Vuk Brankoviç'in, Prens Lazar'ın düşüşü sonrası savaşın kaybedildiğini düşünerek topraklarını savunmak adına savaş meydanından çekildiği yönünde olmuştur (Uğurlu, 2019, s. 27-31).

Efsanenin kafirleri ise doğal olarak Türkler olmaktadır. Kosova Efsanesi, Sırpların Osmanlılar'a karşı hareketlerinde ve Büyük Sırbistan'ın kurulması idealinde etkili bir programa dönüştürülmüş bu doğrultuda kullanılan ana unsurlardan biri olmuştur. Balkan Savaşları, YSFC'nin dağılışı sırasında ve günümüz Sırbistan'ının Kosova ile ilişkilerinin şekillenmesinde, Kosova topraklarının Sırp kimliğinin ayrılmaz bir parçası olduğu düşüncesi Sırbistan'ın komşuları ile ilişkilerini yoğun şekilde etkilemiştir. Bu efsanedeki anlatılar Bosna Savaşı sırasında Sırpların Boşnaklara karşı

vahşice davranışlarına da büyük oranda şekil vermiş, Müslümanlara karşı verilen savaşı kutsallaştırmıştır.

2.2.2. Sırp Ortodoks Kilisesi

Sırp Kilisesi, Stefan Duşan döneminde 1346 yılında bağımsızlığını kazanmış ve Sırp milli kimliği ve kültürünün en önemli taşıyıcılarından ve koruyucularından olmuştur (Taşcan, 2017, s. 396). Sırp Ortodoks Kilisesi'nin kurucusu da Nemanya Hanedanı'na mensup Aziz Sava olmaktadır (Demir, 2013, s. 286).

Kosova Savaşı sonrası Prens Lazar'ın yadigarlarını Priştine'deki St. Spas Kilisesi'nden Ravanica'daki bir manastıra dönemin başpiskoposu III. Danilo nakletmiştir (Fırat, 2021, s. 89). Sırp Kilisesi, Sırp'ların büyük bir oranda Müslümanlara ya da Katolıklara asimile olmalarını engellemiştir. Kilisenin eski Sırbistan kralları olan Nemanya Hanedanı'nı ve diğerlerini kutsaması, ayinlerde onları anmaları Sırp'ların bu tarihi olayları ve kişilikleri unutmamasını sağlayarak milliyetçi düşüncelerin ve dini inançlarının birleşmesine sebebiyet vererek özgün bir kimlik kazandırmıştır (Banac, 1997, s. 92).

Sırp din adamlarının milliyetçi söylemlerin sözcülüğünü yapmaları ve devletin propagandalarına karışmaları Sırp'ların bölgedeki Boşnak ve Arnavutlara karşı nefretine yol açmış ve çatışmaları beslemiştir. Bu tür eylemler Sırp Ortodoks Kilisesi'nin tüm tarihi boyunca görülebilmektedir. II. Viyana Kuşatması'nda Osmanlı Devleti'nin başarısızlığı sonucu meydana gelen Osmanlı – Kutsal İttifak Savaşları sırasında III. Arsenije, Avusturya ordularının Macaristan topraklarını ele geçirip Sırbistan'a da girmesi üzerine bunu bağımsızlık için bir fırsata çevirmek isteyerek Sırp'ları Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçirmiş fakat daha sonra Avusturya birliklerinin bölgeden çekilmeleri sonucu Osmanlıların bu ihanete bir misilleme yapabileceği korkusu ile kendisi ve binlerce Sırp ülkeyi terk etmiş, Karlofça'da yeni bir kilise kurmuşlardır. 1736 – 1739 Osmanlı – Avusturya Savaşı sırasında da yine İpek'teki Sırp Patriği IV. Arsenij Sırp'ları Osmanlı'ya karşı kışkırtmış fakat o da Osmanlı başarılı olup Kutsal İttifak Savaşları sırasında kaybettiği Belgrad'ı geri alınca kendisini takip edenler ile Avusturya'ya kaçmıştır. Kilise 19. yüzyılın sonundaki Osmanlı – Sırp Savaşı, 1877 – 78 Osmanlı – Rus Savaşı ve Balkan Savaşları sırasında da aktif bir şekilde propaganda faaliyeti yürütmüştür. Bu dönemde meydana gelen

Bosna'daki ayaklanmalar ve savaşlar sırasında Sırp Ortodoks papazlar yoğun bir propaganda ile Ortodoksları Osmanlılara karşı kışkırtmış, ayrıca istihbarat faaliyetleri de yürütmüşlerdir. Sırp Ortodoks Kilisesi, Sırbistan'ın bağımsızlığına giden süreçte yalnızca Sırp kültürü ve inançlarını korumakla kalmamış, aktif bir şekilde bağımsızlık hareketlerine destek vermiş, Sırp devletinin ve toplumunun sözcülüğünü yapmıştır. Bu bakımdan Sırp Ortodoks Kilisesi, Sırp bağımsızlığında başat aktörlerden olmuştur. Kilise, YSFC döneminde etkinliğini büyük oranda yitirmiş olsa da Bosna Savaşı ve Kosova'da yaşanan 20. yüzyıldaki çatışmalarda tekrar etkin bir şekilde milliyetçi faaliyetler göstermiştir (Karpas, 2019, s. 31).

Sırbistan'da 2006 yılında çıkarılan "Kiliseler ve Dini Cemaatler Kanunu"na göre ülkedeki dini cemaatler ve kurumlar kanunlar önünde eşit kabul edilmekte ve serbest olmaktadır. Bu kanuna göre Sırp Ortodoks Kilisesi'nin ülkede eski gücünde olmadığı sonucu çıkarılabilse de Sırbistan'da çıkarılan bu kanun onun gücünü pek zayıflatmamıştır. Kanun aslında dünyadaki mevcut düzenin ve Batı ile iyi ilişkilerin bir gereği olarak çıkarılmıştır. Yani eşitlik büyük oranda kâğıt üzerinde bir eşitlik olarak gözükmektedir. Sırp Ortodoks Kilisesi, %84'ü Ortodoks olan Sırbistan'da hala etkin bir şekilde milliyetçi faaliyetler yürütmektedir. 2010 yılında Sırp Ortodoks Patriği olan Miroslav Gavriloviç, Bosna – Hersek'in iki entitesinden biri olan Bosna – Hersek Sırp Cumhuriyeti'ni (Republika Srpska – RS) "en genç Sırp devleti" olarak niteleyerek, Kosova'nın bağımsız olabilmesine atıf ile RS'nin de bağımsız olabileceğini öne sürmüştür. Patrik ayrıca 2013 yılında Sırbistan'da krallığın yeniden tesis edilmesini, tüm Sırp'ların Sırbistan çatısı altında toplanması gerektiğini söylemiştir. Bu söylemler başta Bosna – Hersek'teki Yüksek Temsilcilik Ofisi (Office of the High Representative – OHR) olmak üzere uluslararası toplumdan kötü eleştirilere uğramıştır (Ekinci, 2014b, s. 98).

2.2.3. Millet Sistemi

Millet sistemi, Osmanlı Devleti'nin topraklarında toplumsal barış ve huzurun sağlanması hedefi ile Sultan II. Mehmed tarafından İstanbul'un fethedilmesi sonucu oluşturulmuştur. Osmanlı topraklarında birçok dinden ve inançtan toplumların yaşaması ve İslam'ın temel ilkeleri, din ve vicdan özgürlüğünü gerekli kıldığından dolayı Sultan Mehmed toplumun bu şekilde düzenlenmesi gereği ile farklı inançlardan olan insanları da devletin korumasına almış ve özgür bir şekilde ibadetlerini ve dini

kurumlarını muhafaza etmelerine, kültürlerini korumalarına izin vermiştir (K. A. Demir, 2019, s. 413). Burada Sultan Mehmed, Ortodoks Hristiyanların dini merkezleri ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkentini almasından dolayı kendisini Roma'nın da varisi gibi göstermiş, özellikle Ortodoksların da lideri olduğunu belirterek Katolik Vatikan Kilisesi'nin Osmanlı Devleti'nde yaşayan Hristiyanlar üzerindeki etkisini kırmamasını sağlamayı bir diğer hedef olarak amaçlamış ve başarılı olmuştur (Güneş, 2015, s. 16). Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönem boyunca "millet sistemi" bir hoşgörü politikası olmasının yanı sıra fethedilen toprakların yönetimini kolaylaştıran, oluşabilecek herhangi bir muhalefeti önleyen stratejik bir araç olmuştur.

Millet kavramı, Osmanlı Devleti'nde aynı inanca mensup toplumları ifade etmekte, modern dönemin ulus tanımı çerçevesinde anlaşılmamaktadır. Osmanlı dönemindeki gayrimüslim toplum devlet ile kendi dini cemaatleri aracılığı ile iletişim kurmuş, devlet bu şekilde bu topluluklar ile doğrudan bir yönetim ilişkisi kurmamıştır. İslam'da "zımnî" olarak adlandırılan Müslüman olmayan toplum ödedikleri vergi karşılığında kendi dini kurumlarını ve vakıflarını kurmakta özgür bırakılmışlar, kendi dini liderlerini devletin de onayı ile seçebilmişlerdir (Ortaylı, 2020).

Bu özgürlük ve toplulukların dini cemaatleri çevresinde birleşmeleri, Osmanlı Balkanlar'a girdiğinde klasik bir feodal yapı ile darmadağın olan Balkan topluluklarını, kendi kiliseleri etrafında toplayıp makro düzeyde parçalamış olsa da yerelde birleşmelerine olanak sağlamıştır. Bu sebeple millet sisteminin Balkan milletlerinin kültürlerini ve inançlarını korumaları ve ulus oluşumunda etkisi olmuştur. Sırp Kilisesi yüzyıllarca Kosova Efsanesi'ni ve Orta Çağ Sırp Krallığı anlatılarını bu sayede muhafaza edebilmiştir (Karpat, 2019, s. 39). Osmanlı Devleti'nin "millet sistemi" uygulaması devletin güçlü dönemlerinde etkin bir yönetim aracı olmuşken 18. ve 19. Yüzyıllardaki zayıf dönemde ise Balkan milletlerinin farklı kimlik ve bağımsızlık iddialarına zemin hazırlayan bir etmene dönüşmüştür.

2.2.4. Nacertanije (Taslak)

Aleksandr Karacorçeviç döneminde Dahiliye Müdürü olan İliya Garaşanin'in tasarladığı bir program olmuştur. Bu program Sırbistan'ın gelecekte nasıl ve ne yönde genişlemesi gerektiğini belirterek ileriye dönük bir dış politika hedefini temsil etmiştir (Özkan, 2011, s. 88). Garaşanin bu programın hazırlanmasında Polonyalı Prens Adam

Czartorski ve onun vekili Çek Frantisek Zach'dan etkilenmiştir. Onların Sırbistan'ın dış politikasının nasıl olması gerektiğine dair verdikleri tavsiyeler Garaşanin'in programının şekillenmesinde etkili olmuş fakat Garaşanin'in milliyetçi görüşleri çerçevesinde son şeklini almıştır (H. Demir, 2013, s. 300).

Czartorski ve Zach, Sırbistan'ın Balkanlar'da kurulacak olan bir Güney Slav Devleti'ne öncülük etmesini, Sırbistan'ın İngiltere ve Fransa'nın müttefiki olmasını ve Rusların temsil ettikleri Asya panslavizm'ine karşıt olarak Avrupa panslavizm'ini temsil etmeleri gerektiğini düşünmüşlerdir. Ayrıca Karacorceviç Hanedanı bu devleti yönetecek, Ortodoks ve Katolik uzlaşması sağlanacaktır. Sırların ise bu devletin ordusunu ve diplomatik birimini teşkil etmesi öne sürülmüştür (Özkan, 2013, s. 87).

Fakat Garaşanin tüm Slavların birleştirileceği bir devlet düşüncesine katılmamıştır. O tüm Sırların birleşeceği bir devlet düşüncesinde olmuştur. Fransa ve İngiltere'nin Balkanlar'da doğrudan bir çıkarı olmayacağı için onlara yanaşmak makul gözükmemiştir. Fakat kendisi Sırların yaşadığı Bosna – Hersek, Kosova, Kuzey Arnavutluk, Karadağ ve Voyvodina'nın birleştiği daha dar anlamda bir ülke hayal etmiştir. Onun hedefi Orta Çağ'daki Sırp Krallığı'nın sınırlarının Osmanlı Balkanlar'dan çıkarılarak yeniden sağlanması ve güçlü komşuları olan Avusturya ve Rusya'ya dayanabilecek bir devlet kurmak olmuştur. Bundan sonraki süreçte bu düşünce Sırbistan politikalarını önemli ölçüde etkilemiştir (Banac, 1997, s. 96-97).

2.2.5. Panslavizm ve Kadim Dost Rusya

Panslavizm kavramı 1826 yılında Slovak J. Herkel tarafından ortaya atılmış ve Slav halklarının birleşerek büyük bir devlet oluşturması fikrini temsil etmiştir. Kavramın Slav toplulukları arasında kültür alışverişi anlamında da kullanıldığı görülmüştür. Panslavizm, Rusların Batı'ya ve değerlerine karşı kendi değerleri ve kimliğini korumalarını ve tüm Slav topluluklarının birleşerek tek bir devlet çatısı altında birleşmelerini hedefleyen bir görüş olmuştur (Ketenci, 2018, s.348). Fakat bu Rus politikası zamanla diğer Slav halklarının özgürlüğü ve etkileşimi bağlamında değil Rus değerleri ve kültürünün ihracına ve Ruslaştırmaya dönüşerek diğer Slavlardan da tepki çekmiştir (Ketenci, 2018, s. 350). Fakat önemli ölçüde ilişkilerin gelişmesine de katkıda bulunmuştur. Bu görüş ilk olarak dini ve kültürel anlamda bir birleşmeyi amaçlasa da 19. yüzyılda milliyetçi bir söyleme dönüşmüş, etnik bir anlama

bürünmüştür. 19. yüzyılda kurulan panslavizm dernekleri ve çeşitli örgütlenmeler çok aktif bir şekilde Slav toplulukları üzerinde çalışmış ve Rusya'nın dış politika hedeflerine uygun şekilde hareket etmelerinde rol oynamışlardır (Aslan, 2018, s. 64-65). Örneğin İstanbul'da uzun süre elçilik yapmış Nikolay Pavloviç İgnatiev St. Petersburg'da bir panslavizm derneğine üye, sıkı bir panslavist olmuştur.

Ruslar, Sırbistan'ın bağımsızlığına giden süreçte etkin rol üstlenmiştir. Sırbistan'ın özerkliğine giden süreçte imzalanan Bükreş (1812), Akkerman (1826) ve Edirne (1829) Anlaşmalarının tamamı Osmanlılar ve Ruslar arasında imzalanmıştır. 1876 yılındaki Sırp – Osmanlı Savaşı'nda ise birçok Rus gönüllü ve subay Sırbistan'a gelmiş, bunun yanı sıra Rusya'da Sırp için ayınlar yapılarak para yardımı da yapılmıştır (Özkan, 2013, s. 273). 1878 Berlin Anlaşması ile Sırbistan'ın bağımsızlığını kazanması da bir Osmanlı – Rus Savaşı'nın sonucu olmuştur (Jelavich, 2018, s. 390). I. Dünya Savaşı'na da Rusya, Sırp'ların müttefiki olarak girmiştir ve Sırbistan'ı Almanya ve Avusturya – Macaristan İmparatorluğu'na karşı desteklemiştir (Özkan, 2014, s. 53).

Birinci Dünya Savaşı sonrası Sırp – Hırvat - Sloven Krallığı ve sonrasında Yugoslavya Krallığı döneminde ideolojik farklardan dolayı Sırp – Rus ilişkileri pek gelişmemiştir. II. Dünya Savaşı sonrası Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'nin (YFHC) kurulması ile ilk dönemlerde ilişkiler iyi seyretse de daha sonra YFHC'nin ayrı bir politika izlemeleri ilişkileri kötüye götürmüştür. Fakat bu dönemde ilişkiler ideoloji temelinde olmuş ve herhangi kültürel ve etnik bağ dikkate alınmamıştır. Ne Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) Rus milliyetçisi ne de YFHC Sırp milliyetçisi olmuştur.

Dünya edebiyatında önemli yerleri olan Rus yazarları da panslavizm ve Ortodoksluk bağlamında Sırp'lara ve diğer Slav halklarına yazılarında yer vermiş, bir Türk düşmanlığı göstermişlerdir (Kandemir, 2016, s. 15). Fyodor Mihayloviç Dostoyevski, koyu bir Ortodoks ve panslavist olarak yazdığı bazı yazılarında Türkleri barbarlara benzetmiştir ve Slavlara sürekli zulmettiklerini iddia etmiştir (Kandemir, 2016, s. 19). Yazarın Ölü Bir Evden Hatıralar adlı eserinde Türk kökenli bir kişiden bahsederek en sevdiği şeyin çocukları işkence ederek öldürmek olduğundan bahsetmiştir. Karamazov Kardeşler adlı eserinde de Bulgaristan'da yaşanan ayaklanma

sırasında Türklerin büyük bir vahşilik ile insanları katlettiğini belirtmiştir (Dostoyevski, 2009, s. 448).

Lev Nikolayeviç Tolstoy'un ise Anna Karenina eserinde kitabın önemli karakterlerinden biri Sırların isyanına destek olmak için gönüllü alaylarına katılarak Sırbistan'a gitmektedir. Sırlardan kahramanlıkları ve cesaretleri ile bahsedilmiş, ayrıca yardıma muhtaç olmaları ve acınacak halde oldukları belirtilmiştir (Tolstoy, 2015, s. 960-965).

2.2.6. Öteki Slavlar ve Slav Olmayan Arnavutlar

Hırvatlar ve Boşnaklar, Sırlar gibi Slav ve aynı kökenden olmalarına rağmen inançları ve mezhepleri ile ayrılmaktadırlar. Hırvatlar Katolik, Boşnaklar ise Müslümandır. Boşnakların İslam dinine inanmaları onların ayırt edici özellikleri, Hırvat ya da Sırp olmadıklarının belirtilmesi bağlamında Boşnakların öne çıkardığı ayırt edici unsuru olmuştur.

Sırp – Hırvat – Sloven Krallığı kurulduğunda en büyük tartışma konusu ülkenin federal bir yapıda mı yoksa üniter bir yapıda mı olacağı sorunu olmuştur (Özçelik, 2018, s.22). Daha önce de değinildiği gibi Sırlar bu birleşmede pek istekli olmasalar da mevcut koşullardan dolayı birleşmeye razı olmuşlardır. Sırlar ülkenin üniter yapıda olmasını ve kendi topluluklarının ağırlığının hissedilmesini istemiş, daha önceki Sırp anlatılarında olduğu gibi savaşta en çok zararı kendilerinin gördüğünü ve en büyük fedakarlıkları kendilerinin yaptıklarını sık sık öne sürerek kendi istedikleri şekilde devleti yapılandırmaya çalışmışlardır (Özkan, 2013, s. 360). Krallık kurulduğunda en güçlü parti Nikola Paşiç önderliğindeki Sırp Radikal Partisi olmuş, merkezi yönetimi savunmuştur. Radikal Parti, Sırp tarihinde köylülerin desteğini alarak onların geniş çaplı siyasi katılımını sağlayan ilk parti olmuştur. Bu dönemde parti orta sınıfların da desteğini almıştır (Jelavich, 2017, s. 158).

Diğer öne çıkan parti ise 1904 yılında Ante ve Stefan Radiç tarafından kurulan Hırvat Köylü Partisi olmuştur. Parti Ante Trumbiç gibi birçok Hırvat siyasetçinin düşündüğü üzere federal bir yönetimin taraftarı olmuştur. Köylü Partisi sosyalist bir parti olmuş ve federal yönetimin sağlanabilmesi için SSCB dahil dış destek de aramıştır. Ante Radiç'in ölümü sonrası partiye kardeşi Stefan Radiç ve yardımcısı Vladko Maçek önderlik etmiştir (Jelavich, 2017, s. 158).

Bu dönemde Müslüman Yugoslavları temsil eden Yugoslav Müslüman Teşkilatı da merkezi yönetimi desteklemiş fakat değişen koşullara göre pozisyon almış, tamamen bir tarafa destek vermemiştir (Jelavich, 2017, s. 159).

Kasım 1920’de kurucu meclis seçimleri yapılmıştır. Sırp Radikal Partisi seçimi kazanmış, Nikola Paşiç başbakan olmuştur. Hırvat Köylü Partisi ise meclise katılmama kararı almışlardır. Slovenler ve Müslümanlar da merkezi yönetimi desteklemiştir. Bu dönemde Rusya’da 1917 yılında gerçekleşen devrim ile birlikte birçok ülkede komünist partiler de faaliyetlerini yoğunlaştırmış ve eylemlere girişmişlerdir (Jelavich, 2017, s. 160).

1921 yılında Komünist Parti, Aleksandr’a suikast girişiminde bulunmuştur. Aynı yıl içerisinde gerçekleşen bir başka suikastta içişleri bakanı öldürülmüştür. Bundan dolayı Aleksandr 1921’de Devlet Savunma Kanunu’nu çıkararak komünist yapılanmalara karşı harekete geçmiştir. Komünistler ile yakınlığı bilinen Hırvat Köylü Partisi’nin yöneticisi Stefan Radiç de bu kapsamda bir müddet hapse atılmıştır. Bu durum giderek Hırvatlar ve Sırp’ların düşmanlıklarını beslemeye başlayan olaylara dönüşmüştür (H. Demir, 2013a, s. 103).

Yeni kurulan devletin en büyük problemi, ülkenin parçalı toplumsal yapısının üzerinde bir kimlik oluşturamaması olmuştur. Bu dönemde bir üst Yugoslav kimliği oluşturulması için çabalar sarf edilse de bu başarılı olmamıştır. Sırp’lar ülkenin yönetimine dair her eleştiriyi vatana ihanet derecesinde saymışlardır. Hırvatlar ise uzun süre Habsburg yönetiminde kaldıklarından kendilerini daha Avrupalı ve Sırp’tan üstün görmüşlerdir (Özçelik, 2018, s. 28).

Hırvatlar, birleşik krallık kurulmadan önce aktif bir şekilde Macarların, imparatorlukta “Ausgleich” (Uzlaşma) benzeri, ikili krallığı sağlayan bir yapıda buna kendilerinin de dahil edilerek bir üçlü krallık ilan edilmesi yolunda çalışmakta ve bu hedefe çok yaklaşmış bulunmaktaydılar. Fakat I. Dünya Savaşı ve gelişen olaylar buna mâni olmuştur. Hırvatistan’daki Habsburg hakimiyetinden önce de Macar Krallığı’nın bir parçası olarak Ausgleich benzeri bir şekilde yönetilmişlerdir (Özçelik, 2018, s. 28). Bununla birlikte hem Sırp’lar hem de Hırvatlar birbirlerinden inançları dolayısı ile hoşlanmamaktaydılar. Sırp’lar Ortodoks olarak Hırvatları inançlarına ihanet eden Slavlar olarak görmekte, benzer şekilde Katolik Hırvatlar da Sırp’ları bu şekilde

görmekteydiler. İki toplumun kullandıkları alfabe de birbirlerinden farklı olmuş, Sırlar Kiril alfabesini kullanırken Hırvatlar Latin alfabesini kullanmışlardır. Ayrıca Sırlar kendilerini kurtarıcılar olarak görmekte, bununla birlikte devlette baskıcı bir yönetim sergilemekteydiler (Jelavich, 2017, s. 161).

1924 yılında Stefan Radiç ve Vladko Maçek ülkede federal yönetimin tesisine dış destek bulabilmek için Moskova'ya gitmişlerdir. Bu yılın Aralık ayında ise bu hareketleri nedeni ile tutuklanmışlardır (Özçelik, 2018, s. 43). Bir süre sonra tekrar serbest kalmışlar ve siyasi yaşamlarına devam etmişlerdir. Fakat 1928 yılında mecliste Radikal Parti'den olan Karadağlı bir millet vekili Stefan Radiç'i, yeğeni Pavle Radiç'i ve beş Hırvat Köylü Partisi vekilini vurmuştur. Stefan ve yeğeni Pavle ölmüşlerdir (Castellan, 1995, s. 428). Ülkede yaşanan bu gerilimler üzerine Aleksandr 6 Ocak 1929 yılında meşruti yönetime son vererek diktatörlük rejimi ilan etmiştir (Glenny, 2012, s. 412).

Aleksandr'ın amacı ülkedeki ihtilaflara son vererek bütünleşmiş bir millet kimliği inşa etmek olmuştur. Ülkeyi dokuz eyalete bölmüştür ve bu eyaletler tarihsel sınırlar ve isimlere bakılmaksızın oluşturulmuştur. Ayrıca ülkenin adı değiştirilmiş, Yugoslavya krallığın yeni adı olmuştur. 1931 yılında yeni bir anayasa yapılmış ve alt ve üst kabine oluşturularak üst kabinenin yarısını seçme yetkisi krala verilmiştir (Jelavich, 2017, s. 212).

Stefan Radiç'in ölümü sonrası Hırvat Köylü Partisi'nin lideri olan Vladko Maçek, 1933'te tekrar vatan hainliğinden tutuklanmıştır. Bu dönemde benzer cezaları Hırvat Ante Trumbiç ve Sloven siyasetçi Anton Koroseç gibi devlet adamları da almışlardır. Aleksandr'ın dikta yönetimi bu dönemde Arnavutları ve Makedonları da baskı altına almıştır. Ayrıca tüm komünistlere takip yapılmıştır (Jelavich, 2017, s. 213).

1929 yılında yaşanan önemli bir gelişme olmuştur. Hırvat siyasetçilerden Ante Paveliç, ülkeden ayrılmış ve Benito Musollini'nin desteği ile İtalya'da Ustaşa (İsyan) adlı radikal Hırvat örgütünü kurmuştur. İtalya'nın Yugoslavya topraklarındaki hedeflerinden dolayı Musollini bu örgütü bir araç olarak kullanmak istemiştir. Ustaşa, faşist, aşırı milliyetçi bir örgüt olarak öne çıkmıştır. Ayrıca Yugoslavya'da buna ilaveten Sırp milliyetçisi olan Zbor (Miting) adındaki faşist örgüt de kurulmuş ve

Beyaz Kartal adında bir gençlik örgütü de meydana getirmişlerdir (Özçelik, 2018b, s. 40).

1934 yılında Aleksandr ve Fransız Dışişleri Bakanı Louis Barthou Marsilya’da suikasta uğrayarak öldürülmüşlerdir (Glenny, 2012, s. 405). Bu olay sonucu Aleksandr’ın yerine oğlu, henüz 11 yaşında olan II. Petar tahta geçmiştir. Aleksandr’ın kuzeni Prens Pavle liderliğinde ise taht naipliği kurulmuştur. Pavle yönetiminde ülkede uygulanan baskıda gevşemeye gidilmiş ve Vladko Maček ve diğer siyasi tutuklular serbest bırakılmıştır (Jelavich, 2017, s. 213).

Sonraki seçimlerde Hırvat Köylü Partisi, Sırp muhalefeti ile hükümetin adayları karşısında güçlenebilmek amacı ile birleşmiştir. Fakat mecliste kazandıkları koltuklara hiçbir vekili oturmamıştır. 1935’te Milan Stoyadinoviç Radikallerin, Müslümanların ve Slovenlerin desteğini alarak başbakan olmuştur (Özçelik, 2018b, s. 44).

Yeni kurulan hükümet Hırvatları yatıştırmak amacı ile bazı faaliyetler yapmıştır. Vatikan ile görüşmeler yapmışlar ve ülkedeki Katolik Kiliselerinin Ortodoks Kiliseleri ile eşit haklar alması konusunda anlaşma imzalamışlardır. Fakat yapılan bu anlaşma Sırları öfkelenmiştir ve eski düşmanlıkların tekrar alevlenmesine de sebebiyet vermiştir (Jelavich, 2017, s. 214).

1938 yılında Stoyadinoviç’in azledilmesi ile yerine Dragisa Cvetkoviç yeni hükümeti kurma görevini üstlenmiş ve Hırvatlar ile uzlaşma çalışmaları başlamıştır. Ağustos 1939 tarihinde Sporazum denilen uzlaşmada Hırvatistan’a özerk bir konum verilerek yeniden bir teşkilatlandırma yoluna gidilmiştir. Bu özerk bölgeye Hırvatistan’a ek olarak Slavonya, Dalmaçya ve bazı Bosna – Hersek toprakları dahil edilmiştir. Özerk bölgenin kendi meclisi (sabor) olacak ve kralın atadığı bir vali ile yönetilecektir. Fakat hem Sırlar bu uygulamadan rahatsız olmuşlar hem de diğer azınlıklar benzer taleplerde bulunmaya başlamışlardır (H. Demir, 2017, s. 69). Fakat bu yıl başlayan II. Dünya Savaşı ile bu uzlaşmanın önü kesilmiştir. 6 Nisan 1941 yılında Yugoslavya’da Mihver kuvvetlerinin işgali başlamıştır. İşgalden önce darbe yaparak hükümeti deviren General Dušan Simoviç direniş göstermeye çalıştıysa da hiçbir başarı elde edememiş ve Yugoslavya kısa sürede düşmüştür (Jelavich, 2017, s. 247).

İkinci Dünya Savaşı sırasında Ustaşa önderliğinde bir Hırvatistan devleti kurulmuştur. Ülkenin lideri örgütün kurucusu olan Ante Paveliç olmuştur. Savaş süresince Mihver güçleri ve Ustaşa tarafından birçok katliam yapılmıştır (H. Demir, 2017a, s. 150).

Kral ve eski hükümet Londra'ya kaçarak burada örgütlenmişlerdir. Bu hükümetin çatısı altında çalışan Albay Draza Mihailoviç Yugoslavya'da faaliyet göstermiş ve krallığa sadık Yugoslav Ordusu Çetnik Müfrezesi adında bir gerilla ordusu kurmuştur. Çetnikler, eski Sırp anlatılarındaki Balkanlar'da Osmanlılar'a karşı direnen haydutların mitlerinden ve geleneklerinden esinlenerek motive olmuşlardır (H. Demir, 2017a, s. 157).

Fakat bu dönemde işgale karşı en güçlü örgütlenme Yugoslav Komünist Partisi Genel Sekreteri Josip Broz Tito'nun Partizan güçleri olmuş ve köylülerden en büyük desteği kendileri görmüştür. Mihver işgaline karşı savaş boyunca gerilla mücadelesi sürdürmüşlerdir (Jelavich, 2017, s. 282).

Çetniklerin lideri Mihailoviç ise Mihver güçlerinin yaptıkları misilleme mahiyetindeki katliamlardan çekinerek ulusun geleceği için daha çok müttefik zaferi beklentisi içinde onların gelişine hazırlık yapmıştır. Savaş sırasında yaklaşık 340 bin Sırp ölmüştür. Savaş sonrasında ise Partizanlar ile Çetnikler arasında ülkenin yönetiminin nasıl olacağı en büyük problemi teşkil etmiştir (Jelavich, 2017, s. 282).

Tito, ülkenin tüm halklarının federasyonu şeklinde eşit bir yönetim anlayışı çerçevesinde yeniden örgütlenmesi gerektiğini düşünmüştür. Partizanlar ile Çetniklerin görüş ayrılıkları sonrası birbirleri ile de çatışmaya başlamışlardır. Çetnikler ilerleyen süreçte Partizanları yok edebilmek için Mihver ile iş birliği yapmaya başlamış, bu da Müttefiklerin tüm desteği Partizanlara vermesine neden olmuştur. 1942'de Partizan liderleri Yugoslavya'nın Bağımsızlığı İçin Anti – Faşist Konseyi (AVNOJ) kurmuşlar, 1943'te ise AVNOJ, hükümet olarak açıklanmıştır. İvan Ribar bu hükümetin başkanı olmuş, Tito da mareşal unvanı almıştır. 1944'te Partizanlar sürgündeki Subasiç hükümeti ile hanedanın geleceğinin savaş sonrasında görüşülmesi üzerinde anlaşmıştır. 1944'te Belgrad geri alınmıştır. Tito SSCB desteğini de alabilmek için onlarla da görüşmüştür. Çetniklerin lideri Draza Mihailoviç ise yakalanarak 1946'da öldürülmüştür. Savaşın sona ermesi ile Ustaşa rejimini destekleyen Hırvatlar mülteci

olarak ülkeden kaçıma çalışmışlar ve İngiliz ordusuna teslim olmak istemişlerdir fakat İngilizler yapılan anlaşmalardan dolayı bu mültecileri Partizanlara teslim etmişler ve yüz binlercesi öldürülmüştür (Jelavich, 2017, s. 285-287).

AVNOJ, sürgün hükümeti ile ülkenin yönetiminin ne olacağı konusunda tartışmalar yaşamış ve Kasım 1945'te monarşi kaldırılarak Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti kurulmuştur. Sırp Aleksandr Rankoviç yönetiminde Devlet Güvenlik Hizmeti (UBDA) kurulmuştur (Glenny, 2012, s. 531). Komünistler tüm ülkede kontrolü sağlamış ve federasyon 6 federal cumhuriyet (Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Makedonya, Karadağ ve Bosna – Hersek) ve 2 özerk bölge (Kosova ve Voyvodina) şeklinde yapılandırılmıştır (Jelavich, 2017, s. 314).

Federasyon ile müttefikler arasında savaş sonrası Makedonya toprakları, Trieste şehri ve Karintiya topraklarının kimde kalacağı meselelerinde problemler çıkmış ve neredeyse çatışma noktasına gelinmiştir. Bu meselelerde Yugoslavya, Makedonya dışında istediklerini alamamıştır (Glenny, 2012, s. 533).

Savaşın sonlarına doğru SSCB ile de bazı gerginlikler yaşanmıştır. SSCB ordusunun ülkenin bazı bölgelerinden geçişi sırasında yağma yapımları ve insanlara da zarar vermeleri bir süre ilişkileri bozmuştur fakat 1945 – 1949 arası dönemde Yugoslavya Stalin'in görüşlerinin dışında hareket etmemiştir (Jelavich, 2017, s. 346).

Sonraki dönemde Yugoslavya, Presidium denilen, Tito ve çevresindekilerden oluşan bir grup tarafından yönetilmiştir. SSCB'den farklı bir yol izlenmiş, ilişkiler uzun bir süre bozulmuştur. Yugoslavya, Soğuk Savaş döneminde Bağlantısızlar⁴ grubunda yer almış, bloklara dahil olmamıştır. 1960'larda UBDA'nın başındaki Aleksandr Rankoviç ve adamlarının Tito'nun evini dahi dinlediklerinin ortaya çıkması ile Rankoviç görevden alınmıştır. Bu hem Sırpların hem de diğer grupların ulusal mesele olarak algıladıkları bir olay olmuştur (Jelavich, 2017, s. 414-423).

Tito döneminin sonlarına doğru özellikle Hırvatlar, kendi bölgelerinin gelişmişliğinden dolayı yeni düzenlemeler yapılmasını istemişlerdir. Ayrıca dil ve eğitim sorununu gündeme getirip yeni düzenlemeler yapılmasını istemişlerdir. Bu

⁴ Bağlantısızlar Hareketi, 1955 yılında Soğuk Savaş döneminde Batı ve Doğu Bloğu tarafında kendilerini görmeyip üçüncü bir yol izleyen ülkelerin oluşturduğu hareket olarak ortaya çıkmıştır. Hareket Yugoslavya lideri Josip Broz Tito'nun öncülüğünde kurulmuş ve Hindistan Başbakanı Nehru, Mısır Devlet Başkanı Nasır ve Endonezya Devlet Başkanı Sukarno'nun desteği ile kurulmuş, ilk toplantısını 1955'te Endonezya'nın Bandung şehrinde yapmıştır (Armaoğlu, 2016, s. 563-564).

istekleri Hırvat Komünist Partisi'nden Miko Tripalo ve Savka Dabçević – Kuçar dile getirmişlerdir. Bunlar üzerine Tito bu partiyi uyararak geçmiş düşmanlıklara atıf yapmış ve eskiden yaşanan felaketlerin tekrar mı yaşanmasını istediklerini sorarak ikazda bulunmuştur. Şubat 1974'te yeni bir anayasa ilan edilmiş, özerk cumhuriyetlere veto hakkı verilmiş ve merkezi yardımlar yapılması açıklanmıştır (Jelavich, 2017, s. 425-430). Bu dönemde Çin ile de ilişkiler geliştirilerek normalleşmeye gidilmiştir. Mayıs 1980'de Tito ölmüştür.

Boşnaklar, Tito döneminde ve 1990 yılına kadar görece iyi bir süreç geçirmişlerdir. Her ne kadar sosyalist yönetimin din üzerine baskıları olsa da bunun dışında pek bir zorluk yaşamamışlardır. Tüm dinler sosyalist yönetim tarafından baskılanmış ve faaliyetleri kısıtlanmıştır.

Fakat Tito'nun ölümü ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile tekrar milliyetçi söylemler artmış ve eski düşmanlıklar ve iddialar gündeme gelmiştir. Bosna toprakları Sırların daima üzerinde hak iddia ettikleri ve kendilerinden çalınmış olduklarını düşündükleri topraklar olmuştur. Orta Çağ'da Duşan'ın krallığının bir parçasını da Bosna – Hersek toprakları oluşturmuştur. Ayrıca Boşnakların İslam dinini kabul etmeleri Sırlardaki Türk düşmanlığının da onlara yönelmesine sebep olmuştur. 1991'de federal cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını ilan etmeleri sonucu çıkan çatışmaların en büyüğü Bosna'da yaşanmış ve yüz binlerce Boşnak hayatını kaybetmiştir. Bu savaş Dayton Barışı (14 Aralık 1995) ile son bulsa da anlaşmanın Bosna – Hersek'e getirdiği düzen hiçbir tarafı memnun etmemiş, bununla birlikte Sırlar Bosna – Hersek'te yaptıkları birçok savaş suçuna rağmen kayda değer ölçüde toprak elde ederek ülkenin iki federal cumhuriyetinden biri olan Sırp Cumhuriyeti'ni kazanmışlardır (Türbedar, 2021, s. 432). Ayrıca ülkede bir egemenlik sorunu da oluşmuş, kurulan Yüksek Temsilcilik Ofisi (OHR) son karar verici merci haline gelmiştir. Bu kurum barışın uygulanması için Birleşmiş Milletler (BM) tarafından oluşturulmuştur. Yüksek temsilciyi de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) seçmektedir (Usta, 2021, 57). Bosna – Hersek'te cumhurbaşkanlığı makamı da bir konsey şeklinde örgütlenerek Boşnak, Sırp ve Hırvat üyeden oluşmuş, bu üyeler arasında dönüşümlü olarak dönem başkanlığı şeklinde cumhurbaşkanlığı makamı organize edilmiştir. Bosna – Hersek'te oluşturulan bu yapı, pek sürdürülebilirliği

olmayan, ileride büyük sorunlara yol açabilecek bir durum izlenimi vermektedir (Adaş & Konuralp, 2020b, s. 111).

Arnavutlar ise Kosova'da nüfusun büyük çoğunluğunu (yaklaşık %92), Makedonya'da ise önemli bir kısmını (%25) oluşturmuştur. Arnavutların çoğunun Müslüman olmaları ve Slav olmamaları, ayrıca Osmanlı Devleti'ne 20. Yüzyılın başlarına kadar bağlı kalmış olmaları, Osmanlı ordularında önemli hizmetlerde bulunmaları Sırlar tarafından onlara karşı düşmanlık beslenmesine sebebiyet vermiştir. Arnavutlar uzun süre Osmanlı ordularında görev yapmışlar ve imparatorluğa önemli devlet adamları (Gedik Ahmed Paşa, Koca Sinan Paşa, Tarhuncu Ahmed Paşa, Köprülü Mehmed Paşa vs.) yetiştirmişlerdir. Bu bakımdan imparatorluğun çökmeye başladığı ve Sırbistan'ın Kosova ve Makedonya'ya ilerlediği dönemlerde sık sık karşı karşıya gelmişler ve Sırlar onlara Türklere ve Boşnaklara davrandığı gibi düşmanca davranmış, birçok kanlı olay gerçekleştirmişlerdir (Uğurlu, 2019, s. 110). Örneğin Bosna Savaşı sırasında Sırlar Vişegrad şehrinde birçok Boşnak Müslümanı binalara hapsederek yakmış, kurbanların birçoğunu da Drina Nehri'ne atmıştır (Crnovrsanin, 2021). Bir diğer örnek, II. Dünya Savaşı sırasında Nazilerin Yahudilere karşı yaptığı uygulamalara da benzeyen Prijedor Katliamı olmuştur. Bosna – Hersek'in kuzeyinde yer alan Prijedor şehrinde UBDA'nın Boşnakların evlerine beyaz çarşaflar asmalarını emretmeleri, daha sonra kollarına da beyaz kurdeleler bağlamalarını emretmeleri ile kimliklerinin açık bir şekilde belli olması istenmiştir. Daha sonra belirlenen bu insanlar UBDA mensuplarınca 23 Mayıs 1992'de aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu üç bin civarında Boşnak Müslüman katledilmiştir (Yanatma, 2019). Bu şekilde Sırlar bölgenin demografisini değiştirmişlerdir.

I. Balkan Savaşı (8 Ekim 1912 – 30 Mayıs 1913) sonunda Kuzey Arnavutluk da Sırp işgaline uğramış, Avrupalı Güçlerin önlemesi ile burayı terk etmişlerdir (Özkan, 2013, s. 289). Aynı savaşta Kosova topraklarına Sırp güçlerinin girmesi ile yine binlerce Arnavut öldürülmüştür (Uğurlu, 2019, s. 110). Yugoslavya döneminde Kosova iki özerk bölgeden biri olmuştur (Gülgezen, 2020, s. 141). 1989 yılında bu özerkliğin Sırbistan tarafından kaldırılması Kosova'nın bağımsızlığına giden süreçte bir dönüm noktası olmuş ve bu amaçla örgütler kurulmaya ve hareket organize etme çalışmalarına girişilmiştir (Jakupi, 2017, s. 210). 1993 yılında Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) kurulmuş ve bağımsızlık için çalışmaya başlamışlardır. Olayların büyümesi ve

Sırp ordusunun Kosova'ya girerek çok kan dökmeye başlaması üzerine 1999 yılında Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü'nün (NATO) Sırbistan'a hava harekâtı düzenlemesi ile çatışmalar durmuş, ilerleyen süreçte 2008 yılında Kosova bağımsızlığını kazanmıştır. UÇK üyelerinin bazıları yeni kurulan Kosova ordusunda görev almışlardır. Kosova'nın bağımsızlığı hala Sırbistan, Kosova ve onu tanıyan ülkeler arasında tartışmalı bir durum olmaktadır.

Sırp'ların tarihinin, 1990 yılına kadar geçen süre zarfında yalnızca iki dönem kısmen sakin geçmiş, bu dönemlerde hem Sırbistan hem de çevresi gelişmiş ve refah artmıştır. 20 Haziran 1459 tarihinde Semendire'nin Osmanlılar tarafından alınması ile Belgrad hariç tüm Sırbistan'a hâkim olunmuş, 29 Ağustos 1521 tarihinde de son olarak Belgrad'ın alınması ile tüm Sırbistan'da Osmanlı Devleti hakimiyeti başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin yönetiminde millet sistemi uygulaması ile Sırp'lar kültür ve inançlarını koruyabilmiş, büyük bir imparatorluğun parçası olmalarından dolayı ticaret de gelişmiş ve refah artmıştır. 17. yüzyılın sonlarına kadar geçen bu ilk dönem Sırbistan topraklarının en huzurlu yılları olmuştur. Fakat 1683 yılı sonrası Osmanlı – Kutsal İttifak Savaşları ile Macaristan topraklarının Habsburgların eline geçmesi ile Sırbistan bir sınır eyaletine dönüşmüş, bu tarihten sonra Sırbistan'da uzun süre hâkim olan barış dönemi son bulmuştur (Karpat, 2019, s. 96-98).

İkinci dönem ise 1945 – 1990 yılları arası dönem olmuştur. 1945 yılında Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'nin kurulması ile Josip Broz Tito'nun 1980 yılına kadar süren yönetimi sırasında Sırbistan yine bir barış dönemi geçirmiş denebilmektedir. Bu dönemde Tito'nun politikaları ortak bir vatandaşlık kimliği yaratmak ve Güney Slavlarının tarihindeki büyük kavgaları sonlandırarak bu birleşik ülkenin sürdürülmesini sağlamak olmuştur. Fakat Tito döneminde dahi bu tür milliyetçi düşünceler ve ayrılma emareleri görülmüş, özellikle Hırvatların daha fazla özerklik istemeleri Tito dönemine gölge düşüren olaylar olmuştur (Jelavich, 2017, s. 425).

Josip Broz Tito'nun 4 Mayıs 1980 tarihinde ölümü ile 80'ler dönemi süresince Yugoslavya'da yeniden milliyetçi hareketler artmaya başlamıştır. 1981 yılında Kosova'da başlayan bazı gösteriler zamanla bağımsızlık isteklerine dönüşmüş ve Yugoslavya'da sonun başlangıcı gerçekleşmiştir. 1986 yılında ise Sırp Bilim ve Sanat Akademisi bir belge yayımlayarak Kosova'da başlayan olaylardan devleti suçlamış ve

Kosova'nın tekrar Sırp yönetiminde olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu bildiri ile Sırp'ların zaten Kosova ile ilgili geçmişten gelen düşünceleri de birleşerek giderek artan şiddette söylemler gelişmeye başlamıştır. Dönemin öne çıkan siyasetçilerinden Slobodan Miloseviç, Kosova Savaşı'nın 600. yıldönümünde Kosova'da binlerce kişinin önünde yaptığı konuşma ile Sırp'ları Kosova konusunda harekete geçeceği noktasında güvence vermiş ve bu tarihten sonraki siyasi yaşamında milliyetçi bir hareket çizgisi izleyerek (Uğurlu, 2019, s. 122-123) aslında Yugoslavya'nın ayakta kalmasını sağlayan tüm sütunları yıkmış, Yugoslavya'daki toplumlar arasında milliyetçilik son hızla yeniden dirilmiştir. Tito'nun 1978 yılında yaptığı konuşma Yugoslavya'nın kritik durumunu açık bir şekilde özetlemiştir:

Ülkemiz kristal bir küredir. Ben Josip Broz Tito, bu küreyi ellerimle tutarak değil, alttan nefesimle üfleterek havada tutuyorum. Umarım benim nefesim tükendiğinde de birisi gelip bu görevi benden devralır. Yoksa kristal küremiz yere düşer ve tuzla buz olur. İşte o zaman dünyanın kaderinin korunması görevi başka bağlantısız ülkelere kalır (Akt. Vodinalı, 2017).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SIRBİSTAN DIŞ POLİTİKASI VE SIRP MİLLİYETÇİLİĞİ

3.1. 1990 Sonrası Sırbistan

Slobodan Miloseviç, 1989 yılından itibaren bu küreyi devralmış fakat izlediği siyaset ile onu paramparça etmiştir. 1989 yılında iktidara gelir gelmez ilk iş olarak Kosova ve Voyvodina özerk bölgelerinin 1974 Anayasası ile ve ondan önce elde edilmiş tüm haklarını almış, özerkliklerini iptal ederek Sırbistan'a bağlamıştır (Jakupi, 2017, s. 210). Bu olay özellikle Kosova'da bağımsızlık sürecine hız kazandırmıştır ve çatışmalara giden süreci başlatmıştır (Jakupi, 2017, s. 192).

Miloseviç'in bu tür hareketleri devam ederken Hırvatistan ve Slovenya'da da benzer bağımsızlık söylemleri olmuştur. Daha Tito döneminde Hırvatlar kendi bölgelerini hem yönetim hem de zenginlik anlamında federasyonun diğer tüm bölgelerinden ileride olduğunu belirterek kendi statülerinin gözden geçirilmesini istemiş, daha fazla özerklik talep etmişlerdir. Fakat Tito tarafından uyarılar yapılmış ve bu söylemlerin önüne geçilebilmiştir. Ancak 1990 yılında Miloseviç dönemine geldiğinde artık Yugoslavya'da bu tür söylemler giderek yaygınlaşmış ve gerilim tırmanmıştır.

1990 yılında Yugoslavya'da ilk defa çok partili bir seçim yapılmış ve Miloseviç kazanmıştır. Bu durum ülkede ayaklanmalar çıkmasına sebep olmuş, bu ayaklanmalar bir türlü bastırılmamıştır. Bu süre zarfında 1991 yılında Slovenya ve Hırvatistan bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir (Sannay, 2017, s. 316).

Yugoslavya ordusu Ağustos 1991 tarihinde Slovenya'ya, Eylül 1991'de ise Hırvatistan'a müdahale etmiştir. Yaşanan olaylarda özellikle Hırvatistan daha fazla zarar görmüştür. Bunlar yaşanırken oluşan bu durumdan Avrupa Topluluğu (AT) endişe duymuş ve çözüm arayışlarına girmiştir. Almanya ise AT'ye baskı yaparak topluluğun Hırvatistan ve Slovenya'yı tanımaması durumunda kendisinin derhal tanıyacağını belirterek baskı yapmış ve Hırvatistan ve Slovenya'nın AT tarafından tanınmasını sağlamıştır. Hırvatlar ve Slovenler kısa süre içerisinde Almanlar başta olmak üzere Avrupa'nın araya girmesi ile bağımsızlıklarını kazanmışlardır (Sannay, 2017, s. 316).

AT, Yugoslavya'da gerekleŒen bu olaylar ve Hırvatistan ve Slovenya'nın tanınması neticesinde Yugoslavya'daki diğer federal devletlere de ağrı yaparak bağımsızlık isteyenlerin kendilerine baŒvurabileceklerini belirtmiŒtir. Bunun üzerine federasyona bağlı tım federal devletler ve Kosova bağımsızlıklarını ilan etmeye baŒlamıŒlardır. Yalnızca Karadağ bu yolu sememiŒtir. 1991 yılı içerisinde Karadağ ve Voyvodina hariç tım bılgeler bağımsızlıklarını ilan etmiŒ ve bu sımrelerini baŒlatmıŒlardır. 1992 yılında Karadağ ile yeni Yugoslavya kurulmuŒtur (AdaŒ & Konuralp, 2020a, s. 133).

1992 yılında Bosna – Hersek'te BoŒnaklar ve Hırvatlar birlikte bağımsızlıklarını ilan etmiŒlerdir. Bunun üzerine Bosnalı Sırp lar buna karŒı ıkmıŒ ve ayaklanma baŒlatmıŒlardır (Bora, 2018, s. 92). Bosna – Hersek'teki bağımsızlık ilanı ilk andan itibaren BM tarafından tanınmasına rağmen daha sonra gerekleŒen olaylar neticesinde bu bağımsızlığın tanınması gımmezden gelinerek Bosna – Hersek'te bımık deęiŒiklikler meydana gelmiŒtir.

Kosova'da ise 1991 yılında bağımsızlık için referandum yapılmıŒ ve %99 oranında bağımsızlık kabul edilmiŒtir. Fakat Sırbistan bunu tanımamıŒtır (Kara, 2016, s. 15). Kosova'da baŒkan seçilen İbrahim Rugova ımderliğinde pasif direniŒ baŒlatılmıŒ ve merkezi yımnetimin kurumlarına paralel Œekilde Kosovalılar kendi kurumlarını oluŒturarak adeta devlet içinde baŒka bir devlet meydana getirmiŒler ve bu Œekilde mımcadeleye baŒlamıŒlardır (Usta, 2021, s. 81).

Fakat Sırp ların giderek baskıyı arttırmaması sonucu Kosovalılar 1997 yılından itibaren silahlı mımcadeleye baŒlamıŒlardır. Bu mımcadelede Kosovalıların ımne çıkan silahlı ımrgıtlenmesi Kosova KurtuluŒ Ordusu (Ushtria lirimtare e Kosoves, UÇK) olmuŒtur. Bu ımrgitten ilerleyen sımrete Kosova'da birçok siyasetçi ve lider ıkmıŒtır. Kosovalıların silahlı mımcadele baŒlatmaları Sırp ların da Œiddeti arttırmalarına sebebiyet vermiŒ ve Kosova'da kanlı bir savaŒ baŒlamıŒtır. Bu olaylar yaŒanıırken BM ve Avrupa Gımvenlik ve İŒ Birliği TeŒkilatı (AGİT) sağduyu çağrısında bulunmuŒ ve aktif bir politika geliŒtirmemiŒtir. Fakat NATO, uyarıda bulunarak sağduyu çağrısı yapmıŒ ve anlaŒma teklifi hazırlayarak sunmuŒtur. Bunların kabul edilmemesi üzerine NATO, Mımtefik Gım Harekatı'na baŒlayarak Sırbistan'a 78 gım sımrecek hava saldırısına baŒlamıŒtır. Bu harekât sırasında yalnızca Sırp askeri unsurları değil, Sırbistan altyapısı da hedef alınmıŒtır. Harekât sırasında fabrikalar, okullar, devlet televizyonu ve

köprüler de vurulmuştur. Bunun üzerine Miloseviç savaşı durdurarak Sırp ordusunun Kosova'dan çıkmasını emretmiştir. Yapılan anlaşmalar neticesinde BM 1244 sayılı karar ile Kosova'da güvenliğin sağlanması adına Kosova Gücü'nü (Kosovo Force, KFOR) kurmuş ve 12 Haziran 1999 tarihinde bu güç Kosova'ya girmiştir (Sannav, 2017, s. 318).

Harekât sırasında Sırbistan'ın altyapısının da hedef alınması Sırp toplumuna büyük zarar vererek Batı'ya karşı zaten var olan önyargılarını daha da arttırarak gözlerindeki Batı imajının daha kötü olmasını sağlamış, Sırp tarihine sözde bir mağduriyet daha eklenmiştir. Sırpların “mağdur halk” düşüncesi I. Kosova Savaşı'ndan beri var olan bir düşünce olmuştur. Onlara göre Sırplar barbar doğulular karşısında Batı'nın hep ilk tabyası olmuş, fakat hep yalnız bırakılmış ve kaderlerine terk edilmişlerdir. Tüm Sırp tarihi boyunca Batı ile ilişkiler birçok defa inançlar, etnik meseleler ve sınırlar nedeni ile bozulmuştur. Bu olaylar ise Sırp'larda oluşmuş bu düşünceleri ve mitleri adeta somutlaştıran şeylere dönüştürmüştür (Bora, 2018, s.169-172).

Miloseviç politikalarının üst üste hezimete uğramasından dolayı 2000 yılında yapılan seçimleri Slobodan Miloseviç kaybetmiştir. Fakat Miloseviç hiçbir adayın yeterli çoğunluğa ulaşamadığını söyleyerek sonuçları kabul etmemiştir. Bunun üzerine ülkede gösteriler başlamış, özellikle 5 Ekim 2000 tarihindeki gösteriler ve tepkiler sonrası Miloseviç iktidardan düşerek yerine Voyislav Koştunitsa iktidara gelmiştir (Sannav, 2017). Miloseviç'in Kosova'da kalabalıkların öfkesi ile gelen iktidarı yine kalabalıkların öfkesi ile sona ermiştir.

Bazı görüşlere göre AT, Almanya ve ABD, Koştunitsa'yı Sırp milliyetçisi bir kimlikle öne çıkarmış, bu sayede onun seçilmesini sağlayarak Miloseviç'in iktidardan düşmesine sebebiyet vermiş ve Miloseviç'ten kurtulmuşlardır (Sannav, 2017, s. 318).

2000'li yıllarda eski Yugoslavya'dan geriye yalnızca Karadağ kalmıştır. Bu sebeple Karadağ Sırbistan'dan daha özel bir statü talep etmiştir. Bu nedenle 2003 yılında Yugoslavya Federal Cumhuriyeti kaldırılmış, Sırbistan – Karadağ birliği kurulmuştur. Fakat bu birliktelik de uzun sürmemiştir. Karadağlılar da Sırp olarak kabul edilmelerine, kendilerini de öyle görmelerine rağmen 2006 yılında gerçekleşen bir referandum ile bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir (Sannav, 2017, s. 319).

Voyislav Koštunitsa ile birlikte Sırbistan'da yeni bir dönem başlamıştır. Koštunitsa iktidara gelir gelmez 24 Kasım 2000 tarihinde AB Zirvesi'ne davet edilmiştir. Bu dönem ile beraber Sırbistan – AB ilişkilerinde gelişme başlamıştır. 2011 yılında AB'nin isteği ile Kosova ile görüşmeler başlamış ve 2013 yılında Sırbistan ile Kosova arasında Brüksel Anlaşması imzalanmıştır (Kütük, 2019, s. 64). Bu anlaşma ile Sırbistan'ın AB üyeliği sürecinde önündeki en büyük engellerden biri olan Kosova meselesinin çözümü doğrultusunda adım atılmıştır. Anlaşma AB Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton'ın arabuluculuğunda Sırbistan Başbakanı Ivica Daçiç ve Kosova Başbakanı Haşim Taçi arasında imzalanmıştır. Anlaşmaya göre iki ülke birbirinin AB üyelik sürecini bloke etmeyecek şekilde hareket edecek, Kosova'daki Sırp Belediyeler Birliği (Association/Community of Serb Majority Municipalities in Kosovo) ülkedeki Sırp Belediyelerin güvenlik, yerel yönetim, yargı, ekonomik yapılanmalarını idare edecek yetkili kurum olacaktır (Emin, 2013). Fakat Sırbistan burada pragmatist bir tutum içerisinde hareket ederek Kosova'yı tanımamıştır. Bu anlaşma ile AB üyelik sürecinde uyum içerisinde olunacağı, bu doğrultuda hareket edileceği kabul edilmiştir (Sannav, 2017, s. 320).

Sırbistan'ın AB'ye tam üyelik müzakereleri 2014 yılında, 2013'te Kosova ile yapılan anlaşma sonrası başlamıştır (Kütük, 2019, s. 72). AB ile yaşanan bu iyileşmeler, aslında Rusya'nın SSCB'nin dağılmasıyla Balkanlar'da etkisini kaybetmesi ve uzun bir süre toparlanamamasının sonucu olmuştur. 18. yüzyıldan itibaren Balkanlar'da giderek aktif olan Rusya izlediği politikalar ile bölge halkları üzerinde etkisini arttırmış, bölgedeki ulus devletlerin kuruluşunda en etkili devlet olmuştur. Fakat 1990 sonrası dönemde yaşadığı büyük kriz ve parçalanma neticesinde bölgedeki en yakın dostu olan Sırbistan yalnız kalmıştır. Ne Bosna Savaşı sırasında Sırp Belediyeler Birliği yeterli destek görebilmiş ne de NATO'nun Kosova müdahalesi sırasında Rusya bunu engelleyebilmiştir. Bundan dolayı Rusya bölgede ciddi prestij kaybı yaşamıştır. Bu durum bölge ülkelerinin bir ölçüde mecburen Batı ile yakınlaşmasına neden olmuştur.

Fakat 2010 yılına doğru giderek kendini toparlayan Rusya, bölgede yeniden ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. Özellikle enerji alanında bölgedeki birçok ülkenin kendisine bağımlı olması ve kültürel ve tarihsel yakınlık sayesinde Rus etkisi yeniden

hissedilmeye başlamaktadır (Akçapa, 2019, s. 40). Bu etki Ukrayna'da Rus işgalinin başlaması ile daha da kendini göstermeye başlamış, özellikle Sırbistan'da hissedilmiştir. Ayrıca Çin'in de Balkanlar'da etkisini giderek arttırması, Batı'ya karşı alternatifleri arttırmakta, daha bağımsız politikaların bölge ülkeleri için önünü açmaktadır.

Günümüzde Sırbistan, Sırp İlerleme Partisi (Srpska Napredna Stranka - SNS) tarafından yönetilmekte, partinin liderliğini Sırbistan Cumhurbaşkanı olan Aleksandar Vučić sürdürmektedir. SNS, 1991 yılında daha sonra Eski Yugoslavya Ceza Mahkemesi tarafından işlediği savaş suçları dolayısı ile mahkûm edilen Vojislav Seselj tarafından kurulan Sırp Radikal Partisi'nden 2008 yılında ayrılan siyasetçiler tarafından kurulmuş merkez-sağ bir parti olarak faaliyet sürdürmektedir. 2012 yılında iktidara gelen parti, lideri Tomislav Nikoliç'in aynı tarihte cumhurbaşkanı seçilmesi ile liderliğine Aleksandar Vučić gelmiştir. 2012 yılında hükümetin kuruluşunda Sırbistan Sosyalist Partisi ile koalisyona gidilmiş, bu nedenle Sırbistan Sosyalist Partisi lideri Ivica Dačić başbakan olarak seçilmiştir. SNS iktidara geldiği zaman öncelikle yolsuzlukla mücadele ve ekonomik kalkınmaya önem vermiştir. Parti üyelerinin aşırı milliyetçi Sırp Radikal Partisi geçmişlerine rağmen yolsuzlukla mücadelede ve ekonomik büyümedeki kararlılıkları hem Sırp toplumu hem de Avrupa tarafından iyi karşılanmıştır. SNS'nin, Sırbistan'ın AB üyeliği sürecinin ilerleme kayddebilmesi için Kosova ile de diyaloga girmesi AB tarafından iyi karşılanmıştır. Fakat SNS, Kosova'nın Sırp toplumundaki öneminden ve Kosova'dan ayrılmak zorunda kalan Sırp'ların geri dönüşü ve bölgedeki Sırp'ların durumlarının iyileştirilmesi yönündeki tutumundan dolayı Kosova'yı tanımayacağını belirtmiştir. SNS, AB üyeliği konusunda oldukça istekli olmasına rağmen NATO'ya üyeliğe karşı olmuştur. Bosna ve Kosova savaşlarında NATO'nun Sırbistan'a müdahalelerinden dolayı SNS ve Sırp toplumu bu örgüte karşı olumsuz duygular beslemektedir. SNS'nin Rusya'daki iktidar partisi olan Birleşik Rusya Partisi ile 2010'da imzaladığı iş birliği anlaşması ve Sırbistan'ın özellikle enerji alanında Rusya'ya bağımlı olması, ülkenin askeri tarafsızlık politikasını benimsemesine sebep olmuştur (Ekinci, 2014b, s. 41).

2014 yılında başbakan, 2017 yılında ise cumhurbaşkanı olan Aleksandar Vučić son olarak Nisan 2022 tarihindeki genel seçimleri de kazanarak Sırbistan'daki liderliğini devam ettirmiştir. Bu seçimler %60'a yakın oy alarak cumhurbaşkanı olan

Vui ile SNS de %40'ın üzerinde aldığı oy ile parlamentodaki çoğunluğu korumuştur (Dragojlo, 2022). Vui, iktidarda olduğu süre boyunca Sırbistan'ın AB'ye üyelik konusunda ilerleme kaydetmesi için çalışmış ve bu konuda AB ile iyi ilişkileri sürdürmeye gayret ettiği görülmüştür. Sırbistan ile AB arasındaki ticaret hacmi sürekli bir şekilde artış göstermekte ve Sırbistan'ın kalkınması için gelişen bu ilişkiler büyük önem taşımaktadır. AB ise Sırbistan'ın yeliğinin Balkanlar'daki istikrara büyük bir katkı yapmasının yanı sıra bölgedeki etki alanını arttırma konusunda Sırbistan'ı önemli görmektedir (Akçay, 2016, s. 76). Fakat 24 şubat 2022 itibari ile Rusya'nın Ukrayna'da askeri harekât başlatması ve bundan dolayı AB'nin Rusya'ya karşı yaptırımlar uygulamaya başlaması ile Sırbistan zor bir pozisyon içerisine girmiştir. Sırpların Ruslar ile dini, tarihsel ve kültürel bağları dolayısı ile sahip olduğu iyi ilişkilerin yanı sıra Sırbistan'ın enerji bağlamında Rusya'ya bağımlı olması, Rusya'nın Ukrayna'ya karşı başlattığı harekate net bir tavır koymasını ve yaptırımlara katılmasını zorlaştırarak AB ile arasının açılmasına sebep olmuştur. Ayrıca Rusya, Kosova konusunda Sırbistan'ın en yakın mtfeiki olmuştur. Bu nedenle AB ve Rusya arasında kalan Sırbistan her iki taraf ile de önemli ilişkileri olmasından dolayı zor bir süreç yaşamaktadır (Miladinovic, 2022). Ülkenin yaşadığı bu ikilemin yanında Sırpların önemli bir bölümünün AB'nin Kosova'nın bağımsızlığının tanınması konusundaki duruşu ve Ruslara duydukları sempatiden ötürü Sırbistan'da Ukrayna Savaşı konusunda Rusya'ya destek gösterileri yapmaları ve Ruslar ile kardeşlik sloganları atmaları Vui'in durumunu daha da güçleştirmiştir (İlgaz, 2022). Sırbistan'da, Nisan 2022'de SNS'nin yaptığı anketler ve merkezi Paris'te olan Ipsos adlı pazar araştırma ve danışmanlık şirketinin yaptığı anketler neticesinde ilk defa Sırpların oğunluğunun AB'ye tam üyeliğe karşı olduğu (%44 karşı, %35 destek, %21 kararsız) sonucuna varılmıştır (*Anket: Sırbistan'da İlk Defa oğunluk AB'ye Girmek İstemiyor*, 2022). Sırbistan'ın geleceğinde bu bağlamda SNS'nin alacağı kararlar, Ukrayna Savaşı ve Kosova meseleleri, ülkenin dış politikasında ve geleceğinde önemli kırılma anlarını beraberinde getirecektir.

Sırbistan'ın 1990 sonrası komşularıyla ve bölge dışı aktörler ile ilişkileri başlıklar halinde ele alınmıştır. Bu bağlamda Sırp milliyetçiliğinin ilişkilere ne şekilde etki ettiği üzerinde durulmuştur.

3.2. Sırbistan'ın Komşuları ile İlişkileri

3.2.1. Bosna – Hersek ve Bosna Savaşı

Bosna – Hersek toprakları, önceki bölümlerde değinildiği gibi daima kozmopolit bir coğrafya olmuştur. Bölgede Müslüman olan Boşnaklar, Katolik Hırvatlar ve Ortodoks Sırlar bir arada yaşamaktadırlar. Sırbistan'ın 1815'te özerklik kazanıp ayrı bir şekilde ortaya çıkmasından bu yana Bosna – Hersek toprakları üzerinde hak iddiasında bulunmuştur. 19. yüzyılda Bosna'da çıkan birçok isyan Sırbistan'daki ve Karadağ'daki Sırlar tarafından destek görmüştür. Bu şekilde daima Bosna – Hersek toprakları Sırbistan'a bağlanmaya çalışılmıştır. Hem Sırp devletinin hem de Sırp Ortodoks Kilisesi'nin aktif bir şekilde Bosna – Hersek'te faaliyetleri bulunmuştur.

19. yüzyılda Habsburgların bölgede etkisini arttırması ile önceleri onların himayelerinden yararlanan Sırlar giderek Habsburglar ile mücadeleye başlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin aldığı yenilgiler ve yaşadığı krizler ile giderek zayıflaması Bosna – Hersek'in geleceğini giderek daha bilinmez bir yöne sürüklemiştir. 1878 Berlin Antlaşması sonrası Bosna – Hersek'te başlayan Habsburg işgali Sırları çok öfkelenmiş ve işgale karşı direniş planları kurmaya başlamış, Bosna – Hersek ve Sırbistan'da da bu konu ile alakalı örgütler kurulmaya başlanmıştır. 1908 yılında ise Habsburglar Bosna – Hersek'i resmen ilhak etmişlerdir. Bosna – Hersek'te Habsburg idaresine karşı kurulan milliyetçi örgütler 1903'te Slovenski Jug (Güney Slav), 1903'te Ujedinjenje İli Smrt/Crna Ruka (Birlik Ya Da Ölüm/Kara El) 1907'de Mlada Bosna (Genç Bosna), 1908'de Narodna Obrana (Ulusal Savunma) olmuştur. Bunlardan Mlada Bosna ve Slovenski Jug, Sırp milliyetçiliğinden ziyade Güney Slav birliği fikrini savunan, üyeleri daha çeşitli olan örgütler olmaktadır (Özkan, 2013, s. 207-211). 28 Haziran 1914 tarihinde Saraybosna'da Habsburg veliahdı Arşidük Ferdinand'ı suikast sonucu öldüren de Mlada Bosna üyesi Gavrilo Princip olmuştur. Bundan dolayı 1908'de yaşanan Bosna Krizi, I. Dünya Savaşı'nın başlamasına yol açan bir olaylar zincirinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Özkan, 2014, s. 323).

Hırvatların da Bosna – Hersek toprakları üzerinde iddiaları bulunmakta ve burayı kendi vatanlarının bir parçası olarak görmektedirler. Hatta Habsburglar Bosna'yı işgal ederken Hırvat askerlerden oluşan General Josip Filipoviç

komutasındaki 13. Hırvat Kolordusu'nu kullanmıştır (Jelavich, 2017, s. 62). Hırvatistan'da sabor (meclis) bundan memnun olmuş ve birleşme talep etmiştir. II. Dünya Savaşı döneminde de Ustaşa tarafından yönetilen Mihver yanlısı Hırvatistan, Bosna – Hersek topraklarını da ülkenin parçası yapmıştır (Jelavich, 2017, s. 277).

Boşnaklar da Slav kökenli olup Sırlar ve Hırvatlar gibi aynı dili konuşmaktadırlar. Fakat Boşnaklar Müslüman olmuşlar ve İslam dini ile ayrı bir kimlik kazanmış, farklı bir halk olarak ortaya çıkmışlardır. Onlar da Bosna - Hersek topraklarında yaşamakta, bu bölgenin yerlisi olmaktadır. Fakat Boşnakların Müslüman olmaları özellikle Sırlar açısından önemli bir rahatsızlık kaynağı olmaktadır. Sırların tarihi ve Kosova Efsanesi düşünüldüğünde Müslüman olan Türkler, Boşnaklar ve Arnavutlar onlar için kadim düşmanlar olarak gözükmektedirler. Hırvatlar ise kiliselerin farklı olmasından dolayı zaten onlardan ayrı durmakta, uzaklaşmaktadırlar (Uğurlu, 2019, s. 86).

Balkan coğrafyası halklarının, aynı zamanda her birinin Orta Çağ veya öncesi, kurulmuş krallıkları ve milletlerin kimlik inşasında kullandıkları bir “altın çağ” olgusu bulunmaktadır. 19. yüzyılda Balkan coğrafyasında bu halkların oluşturduğu devletler yavaş yavaş yeniden ortaya çıkmaya, bağımsızlıklarını kazanmaya başlamışlardır. Buna bağlı olarak kurulan bu devletlerin “altın çağlarında” sahip oldukları krallıkların sınırlarına dönme, o toprakları yeniden ele geçirmeye yönelik yayılmacı, irredantist⁵ fikirler oluşturmuşlardır (Agolli, 2019, s. 15). Bu gibi inşa süreçlerinden ötürü Balkan coğrafyasındaki toplumların birbirleri ile aralarında çeşitli sorunlar bulunmakta ve bunlar tarihte savaşlara da neden olmakla beraber hala varlığını devam ettirmektedir. Günümüz Bosna – Hersek de bu çözülmesi zor sorunların kesiştiği, günümüzdeki en net örneği oluşturmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı sonucunda Avusturya – Macaristan İmparatorluğu'nun parçalanması ile bölgede Sırp – Hırvat – Sloven Krallığı kurulmuş ve Bosna – Hersek toprakları da bu krallığın parçası olmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise Josip Broz Tito'nun önderliğinde Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti kurulmuş ve Bosna, devleti oluşturan altı federe cumhuriyetten biri konumuna gelmiştir. Yugoslavya'da diğer sosyalist devletlerde olduğu gibi ülkenin devamlılığı açısından dini veya etnik

⁵ “Bir devletin başka ülke sınırları içerisinde yaşayan, ama dil, din veya etnik köken bakımından kendisinden saydığı topluluklar üzerinde hak iddia etmesi.” (Dağ, 2016, s. 227)

hareketler bastırıldığından, Tito'nun ölümüne kadar geçen sürede Yugoslavya'da milliyetçilikler gölgede kalmış, izin verilmemiştir. Fakat Tito'nun ölümü ile birlikte bu milliyetçilikler yeniden gün yüzüne çıkmış ve ayrışmalar başlamıştır. 1990'da ülkedeki etnik gruplara dayanan siyasi partilerin ortaya çıkmasıyla bu ayrışma derinleşmiştir (Bora, 2020, s. 112-113).

Hırvatistan ve Slovenya'nın 1991'de Yugoslavya'dan bağımsızlıklarını ilan etmesiyle Bosna – Hersek de bağımsızlığa yönelik karar almıştır. Buna itiraz eden Sırp milletvekillerinin kurduğu Bosna – Hersek Sırp Halk Meclisi, 9 Ocak 1992'de Bosna – Hersek Sırp Cumhuriyeti'ni (Republika Srpska – RS) ilan etmişlerdir. Bosna – Hersek'in aldığı bağımsızlık kararı sonrası yaptığı referandumda %90'ın üzerinde bağımsızlık doğrultusunda oy kullanılmış ve 3 Mart 1992'de Bosna – Hersek bağımsızlığını ilan etmiştir. Bunun üzerine önceden kurulmuş RS, Bosna – Hersek'ten ayrıldığını açıklamış ve Sırp Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. Bu gelişmelerle ülkedeki paylaşım konusunda Sırp, Boşnaklar ve Hırvatlar arasında anlaşmazlık çıkmış ve 1992 – 1995 yılları arasında binlerce insanın hayatını kaybettiği ve büyük travmalar yaşadığı, son dönemin en kötü olaylarından biri olan Bosna Savaşı meydana gelmiştir (Ekinci, 2014, s. 17).

Savaşın çıkmasında rol oynayan milliyetçi hareketlerin yükselmesinin nedeni, Sovyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması ile benzerlik göstermektedir. Ekonomik yapının şeklinden dolayı meydana gelen durgunluk ve gerileme, işsizlik, yolsuzluklardan dolayı umutsuzluk dönemlerindeki toplumların aşırı ideolojilere kaymasının sonucu olarak bu örgütlenmelerin güçlendiği söylenebilir.

Savaşın başlarında çatışmaların önüne geçilebilmesi için Bosna – Hersek'e ambargo uygulanmıştır. Fakat bu ambargo en çok Boşnakları etkilemiştir. Çünkü Sırp, zaten eski Yugoslav ordusunun silahlarına sahip ve Sırbistan tarafından desteklenmiş, Hırvatlar da Hırvatistan üzerinden destek alabilmişlerdir (Alp, 2017, s. 133).

1991 yılında Londra'da Yugoslavya Konferansı bir çözüm bulmak adına düzenlenmiştir. Bunun sonucunda 1992 yılında Lizbon Anlaşması ortaya çıkmıştır. Anlaşma Bosna – Hersek topraklarının %44 Boşnaklar, %44 Sırp ve %12 Hırvatlar arasından paylaşılmasını ve esnek bir federasyon olmasını öngörmüştür. Fakat bu

anlaşma Sırp ve Hırvatların ordularına güvenerek daha fazlasını alma düşünceleri ve Boşnakların da mağdur edildikleri düşünceleri dolayısı ile tüm taraflarca reddedilmiştir (Oğultürk, 2010, s. 106).

Lizbon Anlaşması'nın reddi sonrası yeni bir plan olan Vance – Owen Barış Planı, 1993 yılında oluşturulmuştur. Planın ismi AT'yi temsilen İngiliz Lord Owen ve BM'yi temsilen Cyrus Vance tarafından hazırlanmasından gelmektedir. Bu plan da federal bir yapı öngörmüştür. Planda Bosna – Hersek'te 10 eyalet oluşturulması ve bunların üçü Boşnak, üçü Sırp, üçü Hırvat olmak üzere paylaşılması ve Saraybosna'nın özel bir statüde olması planlanmıştır. Ayrıca bu eyaletlerin kendi yargı organları, parlamentoları olacak ve ülke içinde de serbest dolaşıma izin verilecektir. Ayrıca AT ve BM denetiminde ülke silahsızlandırılacaktır. Fakat bu plan da taraflarca kabul edilmemiştir (Alp, 2017, s. 137).

Öne sürülen planların ve anlaşmaların kabul edilmemesi üzerine BM geçici bir çözüm olarak Güvenli Bölgeler Planı'nı öne sürmüştür. Bu doğrultuda Fransız General Philippe Morillon komutasındaki barış güçleri 12 Mart 1993'te Srebrenitsa'ya gelerek BM güvenli bölgesi ilan etmişlerdir. Bu eylemler BM'nin 819 ve 924 sayılı kararları ile yapılmıştır. Fakat burada Sırp'lara karşı herhangi bir karşı eylemde de bulunulmamıştır (Alp, 2017, s. 137).

Bundan sonra ise Üç Bölgeli Barış Planı öne sürülmüştür. Planda yine Lord Owen ve yanı sıra Thornvald Stoltenberg olmuştur. Bu plan kapsamında Aliya İzetbegoviç, Slobodan Miloseviç ve Franyo Tucman Cenevre'de bir araya getirilmişlerdir. Planda esnek bir federasyon ön görülmüştür. Saraybosna ve Mostar özel statüde yer almıştır. Fakat planda Boşnak devleti üç ayrı bölge şeklinde oluşturulmuştur. Bu plan Miloseviç ve Tucman tarafından kabul edilse de İzetbegoviç tarafından reddedilmiştir. Bu tarihlerde Cenevre'deki görüşmelere Boşnakların katılımının sağlanması ve Sırp saldırılarının durması için 4 Mart 1993'te NATO gerekirse kuvvet kullanacağı kararlar almıştır. Bunun üzerine Sırp'lar Saraybosna çevresindeki hâkim tepelerden çekilip kuşatmayı kaldırmışlardır (Usta, 2021, s. 47).

1994 yılında ABD, Bosna konusunda giderek inisiyatif almaya başlamıştır. Bosna – Hersek'te Boşnak – Hırvat Birliği ve RS'nin olacağı bir plan hazırlamışlardır. Bu plana katılmada Boşnakları zorlamışlardır. Boşnak – Hırvat Federasyonu

Anlaşması 1 Mart 1994'te Washington'da imzalanmıştır. Bu anlaşma bir çerçeve anlaşması olmuştur. Aynı yıl 18 Mart'ta ise anlaşma kabul edilmiş ve anlaşmada öngörülen ileride Hırvatistan ile bir konfederasyon oluşturulması planlanmıştır. Sırlar bu anlaşmayı reddetmişlerdir. Bunun üzerine ABD, İngiltere, Rusya, Almanya ve Fransa'dan oluşan Temas Grubu yeni bir anlaşma hazırlamışlardır (Alp, 2017, s. 140).

Hazırlanan yeni anlaşma sonrası Boşnaklar ve Hırvatların ittifak yapmaları ile savaşın dengesi Sırlar aleyhine değişmiştir. Cepheye bu ittifakın, özellikle Boşnak ordusunun hızlı ilerleyişi, dengelerin çok fazla değişmeden Batı'nın araya girip anlaşma imzalanması baskısını arttırmıştır.

1 Kasım 1995'te ABD'nin Ohio eyaletinde toplantı düzenlenmiştir. Toplantıya Aliya İzetbegović, Franyo Tucman, Slobodan Milosević, Temas Grubu temsilcileri, Richard Holbrooke ve General Wesley Clark katılmışlardır. Bosna – Hersek Barış İçin Genel Çerçeve Anlaşması 21 Kasım 1995 tarihinde parafe edilmiş, 23 Kasım 1995'te Yugoslavya Federal Cumhuriyeti liderleri, 30 Kasım 1995'te ise RS liderleri tarafından onaylanmıştır (Alp, 2017, s. 143).

14 Aralık 1995 yılında Dayton Anlaşması Paris'te, Bosna – Hersek lideri Aliya İzetbegović, Hırvatistan lideri Franyo Tucman ve Yugoslavya lideri Slobodan Milosević tarafından imzalanmıştır. Anlaşmanın adının Dayton olması, anlaşma metninin ABD'nin Ohio Eyaleti'ndeki Dayton kentinde hazırlanmasından dolayı olmuştur. Anlaşma kapsamında kurulan Bosna – Hersek Devleti, Bosna – Hersek Federasyonu ve RS ve bunun yanında Brčko adında özerk bir bölge ile beraber temelde üç kurucu halkın yer aldığı iki entiteye (devlet-altı birim) bölünmüştür. Bu entitelerin birbiri ile sınırları 1400 km uzunluğundadır (Dalar, 2008, s. 99). Ülkede uzun bir süre barış ortamını korumak adına “Implementation Force (IFOR)” ve “Stabilization Force (SFOR)” adıyla uluslararası askeri güçler yer almıştır. Daha sonra 2004 yılında EUFOR (Avrupa Gücü) bu görevi devralmıştır (Ekinci, 2014, s. 18-22).

Ayrıca ülkedeki sivil denetimi ve geçiş sürecini kontrol edecek, toplumlar arası yumuşamayı ve ülkenin uluslararası topluma sağlıklı bir şekilde uyum sağlamasını ve gelişmesini sağlamak adına “Yüksek Temsilcilik Ofisi (Office of the High Representative, OHR)” kurulmuştur (Rüma, 2008, s. 252).

Dayton Anlaşması'nın getirdiği Yüksek Temsilcilik Ofisi (Office of the High Representative, OHR), yetkileri itibariyle egemen bir devletin üzerinde olmaması gereken yetkiler ile donatılmıştır. OHR, ülkede güç kullanma meşruiyetine sahip tek yapıdır ve ülkedeki tüm kurumlar üzerinde yetki sahibidir. Ayrıca yeni kurumlar ve bakanlıklar dahi oluşturabilmektedir. OHR'nin yöneticisi, BMGK tarafından belirlenmekte ve yabancı olmaktadır. Yüksek Temsilci, aynı zamanda Bosna – Hersek'te AB'nin özel temsilcisi görevini de üstlenmiştir. Bu bakımdan seçilmiş bir kişi olmaması fakat ülke üzerinde büyük bir gücü elinde bulundurması tartışma konusudur. Ayrıca bu durum ülkedeki kurumların, her şeyi yapan her yetkiye sahip bu kurumun var olmasından dolayı gelişemediği, her şeyin bu kuruma büyük oranda bırakıldığı görülmekte ve eleştirilmektedir. Kurum milletvekilleri ve yerel yönetimlerin liderlerini görevden uzaklaştırma yetkisine de sahiptir. Kurumun kurulmasındaki asıl amaç ülkenin sağlıklı bir şekilde inşa edilmesini ve kaynaşmasını, bu ölçüde ekonomik ve sosyal olarak gelişmesini sağlamak için kurulmuştur. Fakat yetkileri olağanüstüdür ve ülkede olan bazı aykırı durumlara müdahale dahi etmemektedir. Örneğin RS, bağımsız bir devlet gibi söylemlerde bulunmakta ve bazı uluslararası anlaşmalara imza atmaktadır fakat Yüksek Temsilcilik bu konuda somut bir adım atmamıştır. Zaman zaman bazı aşırı söylemlere sahip parti liderlerinin göreve gelmesine ve bazı yöneticilerin görevden uzaklaştırılmasına vesile olsa da genel anlamda tartışmalı bir kurum olarak varlığını sürdürmektedir (Rüma, 2008, s. 252-254).

Ülkenin Bosna – Hersek Federasyonu adındaki entitesi ademi merkezîyetçi bir yapıda olup 10 kantondan oluşmaktadır. RS ise merkezi bir yapıdadır. Federasyonun her kantonunun kendi parlamentosu ve yasaları, liderleri mevcuttur. Buna karşın Sırp Cumhuriyeti'nin merkezi yapıda olmasından dolayı böyle bir durumu olmamaktadır (Dalar, 2008, s. 98). Federasyondaki kantonlarda Boşnaklar ve Hırvatlar büyük ölçüde karışık olarak yaşamayıp belli yerlerde yoğunlaşmışlardır.

Dayton Anlaşması Bosna – Hersek'te anayasanın oluşturacağı kurumları Halklar Meclisi ve Temsilciler Meclisi'nden oluşan iki parlamento, ikisi Bosna – Hersek Federasyonu'ndan olmak üzere Boşnak ve Hırvat, biri RS'den olmak üzere Sırp'ın yer aldığı bir Cumhurbaşkanlığı Konseyi, Bakanlar Kurulu, Anayasa Mahkemesi ve Merkez Bankası olarak belirlemiştir (Dalar, 2008, s. 99).

Cumhurbaşkanlığı Konseyi dört yıllık bir süre için oluşturulmakta ve sekiz aylık sürelerle sırası ile konseyi oluşturan üç ayrı toplumun başkanları arasında değişmektedir. Bakanlar Kurulu ise başbakan ve bakanlardan oluşmakla beraber, başbakan ve bakanların etnik kökenine göre, her bakanın ve başbakanın sahip olduğu iki yardımcının diğer iki etnik gruptan olması gerekmektedir. Bosna – Hersek Parlamentosu ise Temsilciler Meclisi ve Halk Meclisi’nden oluşmaktadır. Temsilciler Meclisi, 28’i Bosna – Hersek Federasyonu’ndan, 14’ü RS’den olmak üzere 42 üyedir. Halk Meclisi, iki ayrı entitenin meclislerinden her gruba eşit sayıda yer verilen 15 üyeden oluşmaktadır (Dalar, 2008, s. 99).

Görüldüğü üzere Dayton Anlaşması Bosna – Hersek’e karmaşık bir yönetim sistemi bırakmıştır ve bu sistemin işleyişi fark edileceği üzere ağır ve ülkeyi oluşturan grupların birbirlerine engel olmalarından dolayı birçok kararın alınamamasına neden olması kaçınılmaz olmuştur.

Böyle bir anlaşma elbette ki olağanüstü şartlarda kabul edilmiştir. Savaş sırasında devam eden çatışma ve katliamların hemen durması, önüne geçilmesi adına anlaşmanın uygulamasının imzaların atılmasıyla işleyişe geçeceği kararlaştırılmıştır. Aksi halde can kaybının artmasından endişe edilmiştir. Bu şekilde parlamentoların onayı beklenmeden anlaşma yürürlüğe girmiştir. Fakat anlaşmanın getirdiği şekil ülkenin geleceğini yeniden muğlaklaştırmıştır. Fakat bu o an için yapılması gereken bir fedakârlık olmuştur. Aliya İzetbegovic’in kendi toplumunu korumak adına bu anlaşmaya razı olmuş, Boşnaklar da bunun bilincinde olarak İzetbegovic’e karşı bir tepkide bulunmamış ve daima ona saygı göstermişlerdir. Toplumun tepkisi uzun süre hareketsiz kalan ABD ve BM’ye olmuştur (Dalar, 2008, s. 102).

AT ve ABD, 1992 yılında Bosna – Hersek bağımsızlığını ilan ettiğinde zaten bu ülkeyi tanımıştır. Fakat Bosna Savaşı sonrası gelinen noktada birçok şey değişmiş, tarihte görülmemiş derecede karışık bir devlet yapısı ve sorunlar ortaya çıkarmış bu anlaşma sonrası bu ülkeyi yeniden tanımıştır. Bununla beraber BMGK, savaş sırasında Bosna’da Sırpaların yaptığı soykırımı “soykırım” olarak adlandırmamış, “etnik temizlik” ibaresini kullanarak hareketsiz kalmaya devam etmiştir (Dalar, 2008, s. 107).

ABD ise 1990’ların başında SSCB’nin dağılmasından dolayı bölgelerde oluşan otorite ve güç boşluklarını doldurmaya çalışıyor ve SSCB’nin elinde olan nükleer

silahların geleceği ile ilgileniyordu. Ayrıca I. Körfez Savaşı (2 Ağustos 1990 – 28 Şubat 1991) yeni bitmişti ve Ortadoğu'daki sorunlarıyla ilgilenmekteydi. Bu nedenle ABD yönetimi kendi için önem sırasında geride olan Balkanlar ile AB'nin ilgilenmesi ve sorumluluk alması gerektiğini ileri sürmüştür. Ayrıca bölgenin kaynak bakımından zengin olmaması ve Amerikan yatırımlarının bölgede pek olmamasından kaynaklı ABD, bölgeye pek müdahale etmek istememiş, yeniden asker göndererek masraf yapmaktan kaçınmak istemiştir. Bu tarihlerde ABD daha çok serbest ticaretin yaygınlaşması ve piyasa ekonomisinin yayılması, karşılıklı diplomatik ilişkiler ve demokratik açılımlar ile söylemlerini ve politikalarını şekillendirmiştir. Fakat 1995 Srebrenitsa Katliamı bu tutumu değiştirerek ABD'nin öncülüğünde NATO'nun Sırp güçlerini bombalamaya başlamasıyla savaşı sonuçlandırma sürecine geçirmiştir (Arı & Pirinççi, 2011, s. 4-5).

Diğer önemli bir nokta, Bosna'da savaşın başlamasına sebep olan Sırların kurduğu RS'nin adının savaş sonrası kurulan Bosna – Hersek'te devam etmesi ve anlaşmaya dahil edilmesidir. Savaşı başlatmalarının yanı sıra savaş sırasında yapılan katliamlar ve savaş suçlarının dahi bedelinin tam anlamı ile ödenmeyip bunun üzerine bu durumun adeta ödül niteliğinde bir karar olmasıdır (Rüma, 2008, s. 244).

Bir diğer önemli mesele anlaşmanın getirdiği toprak paylaşımının ülkedeki gruplara, özellikle Boşnakların nüfuslarına oranla, savaşın başındaki duruma göre aşırı şekilde adaletsiz dağıtımındır. Bosna – Hersek Federasyonu ülke topraklarının %51'ine sahiptir ve burası Boşnaklar ve Hırvatlar arasında bölümlenmiştir. %49'luk parçada ise Sırlar tek başına hâkim ve üniter bir yapıda olmaktadır. Buna karşın ülkenin nüfusunun %44'ü Boşnak, %33'ü Sırp, %18'i Hırvatlardan oluşmaktadır (Dalar, 2008, s. 107).

Ayrıca RS'nin sahip olduğu topraklarda bulunan Vişegrad, Srebrenitsa, Zvornik, Foça ve Drina bölgeleri savaş sırasında Sırların etnik temizliği ile demografisi değiştirilerek Boşnaklardan arındırılmıştır. Buna rağmen bu göz ardı edilmiş ve bu bölgeler Sırp Cumhuriyeti'ne ait olarak kalmıştır (Dalar, 2008, s. 107).

Ayrıca anlaşmanın getirdiği yönetim sistemine ve bölgelere bağlı olarak her yapının kendi parlamentosu, yasaları, milletvekilleri, yargı organları ve kolluk güçleri bulunmasından ötürü nüfusu yaklaşık 5 milyon olan Bosna – Hersek'te 760

milletvekili, 180 bakan, 14 başbakan görev yapmaktadır. Bu da ülke ekonomisinde önemli bir yüke sebebiyet vermekte, ülke gelirinin %40'a yakını bu yapıya harcanmaktadır (Ekinci, 2014, s. 40).

Anlaşmanın getirdiği bu parçalı yapıdan dolayı ülkedeki insanlar Bosna – Hersek vatandaşı olmaktan ziyade entite ya da kantonların, bölgelerin vatandaşı olmalarına sebep olmakta ve bu durum milliyetçiliklerin ve buna bağlı söylemlerin sönmesini önleyerek bölünme riskini hep diri tutmaktadır (B. Özkan, 2014, s. 82).

Yasaların kabul edilmesi ve çıkması için ülkede yer alan Halk Meclisi'nin ve Temsilciler Meclisi'nin onayından geçmesi ve bunun yanı sıra Temsilciler Meclisi'ndeki her entite temsilcilerinin üçte bir onay şartı aranmaktadır. Bu da işleyişi yavaşlatmakta ve kararların alınmasını zorlaştıran bir etken olmaktadır (Dalar, 2008, s. 111-112).

Bosna – Hersek dış politikası ülkenin geleceğini güvenlik ve ekonomi bağlamında NATO ve AB ilişkilerine bağlamıştır. Ülkenin kalkınması ve güvenliğinin sağlanabilmesi adına komşuları ile iş birliğini en üst seviyede tutmakta, azınlık ve sınır sorunlarına karışmamaktadır. Ülkenin en büyük sorunu kendi içerisindeki Sırp Cumhuriyeti ile yaşananlar olmaktadır. RS Sırbistan'a bağlanmak istemekte, bu da ülke bütünlüğünü tehdit etmektedir. Ülkenin Sırbistan ile ilişkileri 1996 yılında başlamıştır (Kamil, 2017, s. 199).

Uluslararası Adalet Divanı (UAD) 26 Şubat 2007 tarihinde, Bosna – Hersek'te işlenen “soykırım” suçlarından RS'nin sorumlu olduğu, suçları işleyenlerin Sırbistan'a bağlı kişiler ve kurumlar olmadığı ve bu kişilerin Sırbistan ile bağları olduğuna dair açık bir kanıt sunulmadığı gerekçesi ile Sırbistan'ı soykırım suçu ve bu suça “iştirak” etmesi suçlamasından aklamıştır. Fakat UAD, Sırbistan'ı Aralık 1995'te imzalanan Dayton Anlaşması uyarınca Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (EYUCM) yargılamasını kabul ettiğini ve iş birliği yapması gerektiğini vurgulayarak Sırbistan'da olduğu bilinen Ratko Mladić gibi bu suçları işleyen kişilerin mahkemeye teslim edilmediği gerekçesi ile suç işlediği hükmüne varmıştır. Ayrıca Sırbistan'ın UAD'ın 1 Eylül 1993'te aldığı geçici önlem kararlarını da ihlal ettiğini belirtmiş, Sırbistan'ın soykırım suçunun önlenmesi konusunda bu suçun işlenebileceği bilgisi olmasına rağmen engelleme konusunda bir harekette bulunmadığı dolayısı ile de suçlu

olduğu hükmünü vermiştir. Bosna – Hersek’in savaş sırasında gerçekleştirilen suçlara katılan Kızıl Bereliler, Beyaz Kartallar, Akrepler ve Kaplanlar gibi paramiliter grupların Sırbistan ile bağlarının inkar edilemeyeceği ve Sırp Cumhuriyeti Ordusu mensuplarının Ratko Mladić dahil 2002 yılına kadar Sırbistan’dan maař aldıklarını belirtmesi, bundan dolayı da Sırbistan ile hukuki bağlarının bulunmasını iddia etmesine UAD, bunların hukuksal bir bağlantıya işaret etmediği yönünde karar vermiştir (Deđer, 2009, s. 86-90).

Slobodan Milosević’in iktidardan düşmesiyle Sırbistan ile Bosna – Hersek ilişkileri her iki ülkenin de zamanla Avrupa Konseyi, AGİT, Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması’na üye olmaları ile iyi komşuluk ve karşılıklı ekonomik çıkarlar bağlamında gelişmeye başlamıştır. Bu durum iki ülkenin de ekonomik sorunlarının çözümleri, refahın artırılması ve altyapılarının geliştirilmesi çerçevesinde çıkarına olmuştur. İlişkilerin geliştirilmesinde iki ülke arasında imzalanan Yugoslavya Federasyonu ile Bosna Hersek arasında Yatırımların Teşvik Edilmesi ve Korunması ilişkin Anlaşma, Sırbistan Cumhuriyeti ile Sırp Cumhuriyeti Arasında Özel Paralel İlişkilerin Kurulmasına İlişkin Anlaşma, Sırbistan Cumhuriyeti ile Bosna Hersek Arasında Karşılıklı Temsil ve Üçüncü Ülkelerde Konsolosluk Kurulmasına ve Hizmetlerinin Sağlanmasına İlişkin Anlaşma bu doğrultuda karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi ve ekonomik ilişkilerin artırılması noktasında önemli olmuştur (*Savaş Sonrası Süreçte Bosna-Hersek ve Sırbistan Diplomasisi*, 2021). Mart 2021’de Sırbistan Dışişleri Bakanı Nikola Selaković, Bosna – Hersek Dışişleri Bakanı Bisera Turković ile yaptığı görüşmede Sırbistan’ın Balkanlar’da barış istediğini, Dayton Anlaşması ile oluşturulan Bosna – Hersek idari yapısı ve toprak bütünlüğüne saygılı olduğunu söylemiştir. Bu bağlamda Sırbistan’ın komşusu Bosna – Hersek’e önem verdiğini ve karşılıklı ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinin her iki ülkeye büyük katkılar sağlayacağını belirtmiştir. Selaković, ekonomik ilişkilerin gerçekleştirilmesinde Açık Balkan girişimine de vurgu yapmış ve bu girişimin Batı Balkan ülkeleri arasında ilişkilerin geliştirilmesinde ve kalkınmalarındaki önemine dikkat çekmiştir (*Bosna Hersek ile Sırbistan Ekonomik İlişkilerini Geliştirmek İstiyor*, 2021).

Sırbistan, Bosna – Hersek ile karşılıklı ilişkilerini geliştirirse de bu ilişkinin asıl ağırlık noktasını Sırbistan için RS ile ilişkiler teşkil etmiştir. Sırbistan, Bosna – Hersek’te yaptığı yatırımları ağırlıklı olarak RS’ye ait bölgelerde yapmıştır. Ayrıca

Sırbistan'ın RS ile arasında Sırp lar için önemli olan tarihlerin birlikte kutlanmasına yönelik anlaşma mevcuttur. Bu bağlamda Sırbistan, Bosna – Hersek Sırp ları ile ekonomik ve kültürel anlamda bağlarını hala sürdürmekte, bu da RS'nin bazı ayrılıkçı politikalarını uygulamasında ona cesaret vermektedir (*Savaş Sonrası Süreçte Bosna-Hersek ve Sırbistan Diplomasisi*, 2021). RS'nin ayrılıkçı eylemleri Sırbistan'ın yanı sıra Rusya'nın da eylemleri ile cesaretlendirilmiştir. Aralık 2020'de Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Bosna – Hersek ziyareti sırasında ilk önce RS'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında Bosna – Hersek Devlet Başkanlığı Konseyi'nin Sırp üyesi Milorad Dodik ve RS Başkanı Zeljka Cvijanović ile görüşmesi sırasında Bosna – Hersek bayrağına yer verilmemiş, bu ülkede tepkiye neden olmuştur. Ayrıca Lavrov Belgrad'dan ayrılırken uçağına bindiğı sırada Çetnik selamı olan “üç parmak selamı” vererek ayrılmıştır. Bu eylemler RS'ye bağımsızlık konusunda cesaret vermiştir (Kaptan, 2020). Aldığı bu cesaretle RS, Bosna – Hersek'ten ayrılma söylemlerini sık sık dile getirmiş ve kendi silahlı gücünü kurma teşebbüslerinde de bulunmuştur. Bosna – Hersek Yüksek Temsilcisi Christian Schmidt, RS'nin kendi silahlı gücünü kurması konusunda bu hareketin kırmızı çizgileri olacağını vurgulayarak RS'yi uyarılmış, Bosna – Hersek'te olası bir bölünmenin Sırbistan'ın Batı ile ilişkileri ve Kosova meselesini de kötü etkileyeceğini söyleyerek Sırbistan'a da uyarıda bulunmuştur (*Bosna Hersek Yüksek Temsilcisi: Bosnalı Sırp ların Ayrı Ordu Kurması Kırmızı Çizgidir*, 2021).

Ukrayna Savaşı ile Bosna – Hersek'te ülke içi tartışmalar yeniden alevlenmiş ve bir çatışma ve ayrılma söylentileri artmıştır. Bu Boşnakları ve bölge halkını endişelendirmiştir. RS başkanı Milorad Dodik son zamanlarda bu tartışmaların merkezinde olmuş, her ne kadar ayrılma iddialarının doğru olmadığını söylese de duruma şüpheli yaklaşmıştır (Türbedar, 2021, s. 446). Sırp Cumhuriyeti'nin, ülkede merkezi yönetime ait olan silahlı kuvvetler ve vergilendirme ile ilgili yasalar üzerinde tam inisiyatif alması doğrultusundaki girişimlerde bulunması tartışmalara yol açmış, Dodik bunu şimdilik 6 ay için ertelediğini söylemiştir (*Sırp Lider Milorad Dodik, “Ayrılıkçı” Yasanın Onaylanmasını 6 Ay Erteledi*, 2022). Dodik'in daha önceden ayrılma yönündeki iddiaları reddetmesine rağmen Haziran 2022'de Banja Luka'da RS Halk Meclisi toplantısının ardından yaptığı açıklamada RS'nin Bosna – Hersek'ten ayrılma planının Ukrayna Savaşı nedeni ile ertelenmek zorunda kaldığını söylemiştir. Bu söylem ve eylemler ile Dodik, Bosna – Hersek'teki bütünlüğün

tehlikeli durumunu ortaya koymuştur (*Sırp Lider Dodik: Ukrayna Savaşı Bosna Hersek'ten Ayrılma Planımızı Erteletti*, 2022). Ukrayna Savaşı sırasında Bosna – Hersek'teki seçim yasasının değişmesi de gündemde olmakta ve Hırvatların da talepleri artmaktadır. Bosna – Hersek Hırvat Demokrat Birliği lideri olan Dragan Coviç, ülkedeki seçim yasasının halkların kendi liderleri tarafından temsil edilememesine neden olduğunu, bu nedenle de yasada reform yapılmasını, Hıvatların yeterince temsil edilmediği iddiasında bulunmuştur (Küçük, 2022). Bu iddianın sebebi, Hırvat Demokrat Birliği Coviç'in son seçimlerde Demokratik Cephe Partisi'nden Zeljko Komsić'e karşı cumhurbaşkanlığı yarışını kaybetmesi üzerine Komsić'in Boşnakların oyu ile seçildiğini öne sürmesi olmuştur. Boşnak oyları, iddiaya göre Cumhurbaşkanlığı Konseyi'ndeki Hıvatları temsil etmesi gereken cumhurbaşkanı belirlemiştir. Bu sebeple Coviç, seçim yasasında reform yapılması gerektiğini söylemiştir. Yasanın reformu ile ilgili müzakerelerde sonuç alınamamış, Coviç bunun sorumluluğunun Boşnakları temsil eden Demokratik Eylem Partisi'nin lideri Bakir İzetbegoviç'te olduğunu öne sürmüştür (Adiloviç, 2022). Tartışmalar sürerken Bosna – Hersek Merkezi Seçim Komisyonu Mayıs 2022'de ülkedeki seçimlerin 2 Ekim 2022 tarihinde yapılacağına dair karar almıştır. 7 üyeli komisyondan sadece 1 üye, seçim yasasında reform yapılmadan seçime gidilmesinin doğru olmadığını öne sürerek buna karşı çıkmış fakat engelleyememiştir (Nurduhan, 2022).

3.2.2. Kosova ile İlişkiler

Sırpaların tarihinde ve inançlarında Kosova'nın merkezi bir konumu olmuştur. Kosova onlara göre Orta Çağ'da bağımsızlıklarının kaybedildiği bölge olmuştur. I. Kosova Savaşı'ndan sonra ise Sırp Ortodoks Kilise'si bu tarihi olaya büyük önem vermiş, savaşa katılanları, burada ölen önemli kişileri ve Nemanya Hanedanı'nı kutsayarak ayinlerinde anmaya başlamışlardır. Kosova'nın bu bakımdan Sırp Ortodoks inanisında ağırlığı çok fazla hissedilmektedir. Kosova'da inşa edilmiş birçok Ortodoks Kilisesi (en önemlisi İpek Patrikhanesi) bulunmaktadır ve aziz ilan edilen önemli tarihi Sırp şahsiyetlerinin tasvirleri kiliselerin fresklerine, ikonlarına ve camlarına işlenmiştir. Savaş sonrası Osmanlı Devleti'nin bölgede hâkim olması ve uyguladığı millet sistemi ile Sırlara sınırlı bir özerklik vermesi Sırp Kilisesi'nin de bu anlatıları koruyabilmesine ve yaymasına olanak tanımış, kralların yadigarları korunmuş ve efsanenin yüzyıllar içerisinde yayılmasına ve bazı değişimlerine zemin hazırlamıştır.

Kosova Efsanesi hem kilise tarafından hem de halk ozanları vasıtası ile Sırp toplumunun zihnine yer etmiştir (Biletska, 2009, s. 35).

Kosova toprakları 1912 - 1913 Balkan Savaşları ile Sırbistan'ın eline tekrar geçmiştir. Bu işgal sırasında Sırlar bölgede yaşayan Müslüman Türkler ve Arnavutlara karşı acımasızca davranmışlar çok kan dökmüşlerdir. Bu savaş Sırlar için kutsal bir savaş olmuş, Kosova'nın alınması ile halk ve ordu büyük sevinç yaşamıştır. Fakat bu dönemde yaşananlar Sırp – Arnavut düşmanlığının da tırmanmasına yol açmıştır (A. Özkan, 2013, s. 243).

Arnavutlar da Kosova toprakları üzerinde haklar iddia etmektedirler. Arnavutlar tarihte bu topraklarda ilk kendilerinin yaşadıklarını belirtmişlerdir (Kara, 2017). Bu yüzden herkesten daha fazla Kosova topraklarını hak ettiklerini düşünmektedirler. Bu da Kosova'yı inançlarında merkeze koyan, kimliklerinin ayrılmaz bir parçası olarak gören Sırlar ile Arnavutları karşı karşıya getirmiştir (Agolli, 2019, s. 17-18).

Kosova bölgesi Balkanlar'da merkezi bir konumda yer almaktadır. Adriyatik Denizi ve Ege'ye giden güzergahlar üzerinde bir kavşak vazifesi görmektedir. Kosova'nın Sırbistan, Karadağ, Arnavutluk ve Kuzey Makedonya'ya sınırları bulunmaktadır. Bu merkezi konumundan dolayı büyük önem arz eden Kosova, olası kriz durumlarında bunun diğer Balkan ülkelerine de yayılma olasılığını arttırmaktadır (Kara, 2017). Balkanlar'da Arnavutlar üç ülkede yoğun şekilde yaşamaktadırlar. Arnavutluk, Kosova ve Kuzey Makedonya'da yoğun şekilde yaşamaları olası krizlerde tüm coğrafyanın etkilenmesine sebep olabilmektedir. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti döneminde Kosova, 1974 Anayasası ile neredeyse federal devletlerin aldığı hakları almıştır (Jakupi, 2017, s. 191). Fakat Josip Broz Tito'nun ölümü ile tüm ülkede harekete geçen milliyetçilik, Kosova'da henüz 1981 yılında başlayan gösteriler ile kendini göstermiştir. Artan gösteriler ve Slobodan Miloseviç'in öne çıkma çabaları, onun Kosova'da aradığı fırsatı bulmasını sağlamış, 1989 yılında Kosova'da savaşın 600. yıldönümünde yaptığı milliyetçi konuşma ile Yugoslavya'da yeni bir dönem başlamıştır.

Slobodan Miloseviç iktidara gelir gelmez Kosova'nın sahip olduğu tüm hakları feshetmiştir. 1990 yılında da bu karar dolayısı ile Kosova Parlamentosu kapatılmıştır.

Bu yaşananlar ve Yugoslavya'nın dağılma sürecine girmesi ile 19 Ekim 1991 tarihinde Kosova'da bağımsızlık için referandum düzenlenmiştir. Referandumda bağımsızlığa %99 oy oranı ile evet denilmiştir. Fakat Belgrad yönetimi bu referandumu tanımamıştır. Kosova'da başkan olan İbrahim Rugova 1991 yılında Belgrad'a karşı pasif direniş kararı almıştır. Bu pasif direniş ile Kosovalılar kendi kurumlarını kurarak devlet içinde kendi devletlerini meydana getirmişlerdir. Eğitim ve sağlık kurumlarını kendileri örgütlemişlerdir (Kara, 2017, s. 264). Fakat Sırpların baskıları arttırması ile Kosovalılar 1993 yılında kurulan UÇK ile silahlı örgütlenmeye başlamışlardır. UÇK'nın silahlı mücadelesi 1996'dan itibaren gerçekleşmiştir. UÇK üyeleri birçoğu yurt dışında Arnavutluk, İran ve Pakistan gibi ülkelerde eğitim almış oldukları görüşleri mevcut olmaktadır (U. Yıldırım, 2022, s. 107).

1998 yılına kadar uluslararası kamuoyu toprak bütünlüğünden yana tavır almıştır. Fakat bu tarihten sonra Kosova'da Sırp ordusunun eylemleri dolayısı ile yaşananlara bakış da değişmiştir. Kosova'da kayıpların artması ve işlenen suçlardan dolayı Temas Grubu ülkelerinin çatışmadaki tüm tarafların uzlaşması amacı ile Fransa'da bulunan Rambouillet Şatosu'nda görüşmeye çağırmıştır. Rambouillet'te yapılan görüşmelerde alınan Kosova'nın 3 yıl içerisinde bağımsız olması ve NATO'nun Kosova'da asker konuşlandırması kararlarını Miloseviç reddetmiştir (Reshani, 2020, s. 331). Bunun üzerine 24 Mart 1999 – 10 Haziran 1999 tarihleri arasında NATO Sırbistan'a yönelik hava harekâtı yapmıştır. Bu harekatta NATO, BMGK kararının çıkmasını Rusya ve Çin vetosu ihtimali nedeni ile beklememiştir. NATO'ya göre Kosova'da 5000 Arnavut hayatını kaybetmiş, 1,5 milyon Arnavut ise evlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Bu bombardıman üzerine Miloseviç, yapılan teklifleri değerlendirmeye başlamıştır. Fakat NATO'nun bu harekâtı Sırpların Batı'ya karşı olumsuz düşüncelerini fazlasıyla arttırmış, ayrıca onlara motivasyon kaynağı da olmuştur. 10 Haziran 1999 tarihinde Sırp askerlerinin Kosova'dan çekilmesi ile NATO harekâtı bitmiştir. NATO harekâtı, insani müdahale konusu üzerinde tartışmaları beraberinde getirmiştir. NATO'nun BMGK kararını beklemeden müdahaleye başlaması ve bunu ahlaki bir temele oturtmaya çalışması özellikle Rusya'nın tepkisini çekmiştir. Özellikle Sırp askerleri ve paramiliter gruplarının 45 Arnavut sivili katlettiği Ocak 1999'da Reçak'ta gerçekleşen katliam, bu ahlaki temellendirmenin en önemli unsurlarından olmuştur. Bu gibi bir müdahalenin ülke çıkarlarına paravan olarak

kullanılabilmesi meselesi ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu operasyon sırasında yalnızca askeri hedefler değil sivil hedefler de vurulmuş, Sırbistan'ın alt yapısına yönelik büyük bir bombardıman gerçekleştirilmiştir. Harekatta sivillerin kullandığı su depoları, enerji santralleri ve köprüler de hedef alınmıştır. İlerleyen yıllarda insani müdahale tartışmaları Libya ve Suriye konularında da sık sık gündeme gelmiştir (Kedikli & Ünal, 2015, s. 61-63).

BMGK, 10 Haziran 1999'da Kosova'da yeniden yapılandırılmasına yönelik 1244 sayılı kararı almıştır. Bu yeniden yapılandırma kararı sonucu BM Kosova Misyonu (United Nations Mission in Kosovo, UNMIK), Kosova'nın 2008'de bağımsızlığını ilanından sonra da devam etmiştir. Bununla beraber Kosova Gücü (Kosovo Force, KFOR) meydana getirilmiştir (Kara, 2017, s. 270).

17 Şubat 2008 tarihinde bağımsızlığın ilanında Martti Ahtisaari'nin Kosova ile ilgili raporundan yola çıkılarak uluslararası gözetim altında bir bağımsızlığa kavuşması hedefi gerçekleşmiştir (U. Yıldırım, 2022, s. 113). Bu bağımsızlıktan dolayı Sırbistan UAD dahil birçok başvurular gerçekleştirmesine rağmen sonuç alamamıştır.

2008'de Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesi ile Sırbistan bu bağımsızlığı tanımamış, konu ile ilgili UAD'ın görüş bildirmesi talebinde bulunmuştur. Sırbistan'ın UAD'ın bildireceği görüş ile ilgili olumlu beklentileri olmasına rağmen UAD, 2010 yılında Kosova'nın bağımsızlığı ile ilgili uluslararası hukuk açısından bir sorun olmadığını bildirmiştir. Verilen bu karar ile hayal kırıklığı yaşayan Sırbistan, Kosova'nın bağımsızlığını hiçbir şekilde tanımayacağını belirterek Kosova'nın diğer ülkeler tarafından da tanınmasını lobi faaliyetleri ile engellemeye çalışmakta ve tanıyan ülke sayısını mümkün olduğunca düşük seviyede tutma politikası izlemiştir (Kara, 2016, s. 71-72). Kosova'nın tanınması noktasında Sırbistan'ın karşılaştığı en büyük ikilem AB'ye üyelik konusunda yaşanmıştır. AB, bölge istikrarı ve güvenliği için Sırbistan'ın Kosova ile iyi ilişkiler kurmasını ve bu ülkenin bağımsızlığının tanınmasını istemiştir. AB ile Sırbistan ve Kosova'nın yaptığı müzakereler sonucunda 2013 yılında Brüksel Anlaşması imzalanarak Sırbistan ve Kosova ilişkilerinde önemli bir adım atılmış, bu iki ülke birbirlerinin AB'ye üyelik sürecini sabote etmeyeceği ve Kosova'daki Sırp'ların haklarının güven altına alınması konusunda mutabakata varılmıştır. Anlaşma 1 Nisan 2016 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Fakat anlaşmada Kosova'nın bağımsızlığı ile ilgili bir "tanıma" ibaresi bulunmamaktadır. Anlaşmanın

ikinci maddesinde, anlaşmanın içeriğindeki hiçbir terim ve tanımlamanın Kosova'nın AB tarafından bağımsız bir devlet olarak tanınması anlamına gelmediği vurgusunun yapılması, durumun karmaşık bir hale gelmesine sebep olmuştur. Zaten Sırbistan da daha en başında bu anlaşmanın kendileri tarafından Kosova'yı tanıma anlamına gelmediği ve asla tanımayacaklarını ifade etmiştir. Bu bakımdan anlaşma Sırbistan'ın lehine olmuştur. AB ile yapılan anlaşmada Kosova'nın tanınması konusunda bir ibareye yer verilmemesinin sebeplerinden biri de AB üyesi olan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Yunanistan, İspanya, Romanya ve Slovakya'nın Kosova'yı tanımaması olmuştur. Bu ülkeler kendi topraklarındaki azınlıklar konusundaki endişelerinden dolayı Kosova'nın bağımsızlığının bir örnek teşkil etmesinden korkarak Kosova'yı tanımamıştır. Ayrıca iki ülke arasındaki ilişkiler AB ile imzalanan anlaşmada da geçen Çoğunlukta Sırp Belediyeler Birliği'nin Kosova Anayasa Mahkemesi tarafından anayasa aykırı bulunması, Kosova'nın kuzeyinde Sırpların çoğunlukta yaşadığı Mitroviça bölgesindeki madenleri Kosova'nın kamulaştırma girişimi ve Kosova'nın bağımsız bir ordu kurma çalışmaları dolayısı ile son dönemde oldukça gerilmiştir (Ağır, 2017, s. 72). Ülkenin kuzeyindeki Mitroviça bölgesi, Kosova'nın bağımsızlık sürecinde ve sonrasında yaşadığı en büyük problemlerden olmuştur. Bölgenin statüsü üzerine yapılan tartışmalar AB ile yapılan müzakerelerin kilit problemlerinden olmuş ve Sırbistan, Kosova ve AB arasındaki görüşmelerin son dönemde bir çıkmaza doğru sürüklenmesine sebep olan etkenlerden olmuştur (Akgün, 2012, s. 260-261).

2019 yılında Sırbistan Cumhurbaşkanı Aleksandar Vučić, Arnavutluk Başbakanı Edi Rama ve Kuzey Makedonya Başbakanı Zoran Zaev tarafından temelleri atılan, Balkan ülkeleri arasında mal ve hizmetlerin rahat dolaşımını, ortak bir pazar ve gümrük sistemini öngören ("*Açık Balkan*" Girişiminin İlk Anlaşması Yürürlüğe Girdi, 2022), daha sonra Karadağ'ın da katıldığı "Açık Balkan" girişimi programına, bölgede net bir şekilde karşı olduğunu belirten tek ülke Kosova olmuştur. Kosova Başbakanı Vjosa Osmani, bu girişimin bölge ülkelerinin AB'ye entegrasyonunun geciktireceğini söylemiştir. Ayrıca girişim hakkında özellikle Sırbistan'ın bölge üzerindeki etkisinin artacağı çekincesi mevcut olmuş, Açık Balkan girişiminin Aleksandar Vučić ve Edi Rama gibi liderleri öne çıkararak bir program olduğu düşüncesi mevcut olmuştur (Osmani: "*Açık Balkan Girişimi Tehlikeli*," 2022). Kosova'nın girişime bu şekilde karşı çıkması başta Sırbistan ile ilişkileri kötü etkilemesinin yanı sıra Arnavutluk

Başbakanı Edi Rama'nın da bu girişimin Sırbistan'ın Kosova'yı tanınması yönünde bir fırsat olduğunu, Kosova'nın girişime karşı çıkmasının sabrını zorlamaya başladığını belirtmesi ilişkilerde gerilime sebep olmuştur (*Rama'dan "Açık Balkan" Girişimini Boykot Eden Kosova Hükümetine Eleştiri*, 2022). Her ne kadar Açık Balkan girişiminin Sırbistan'ın bölge üzerinde hakimiyet kurabileceği yönünde tartışmalar olsa da bu girişimin Sırbistan'ın AB ve Rusya arasında elini güçlendirdiği söylenebilir. Her iki tarafa da ekonomik anlamda önemli ölçüde bağımlı olan Sırbistan, tarafların kendisi üzerindeki baskıları arttırmasına karşın Açık Balkan girişimi gibi alternatif bir projeye ihtiyaç duymuş ve desteklemiştir. Bu bakımdan Sırbistan'ın mümkün olduğu kadar bağımsız hareket edebilmesinde Açık Balkan girişimi önemli olmuş, bölge ülkeleri ile ilişkilerinde de yeni bir sayfa açma fırsatı vermiştir (Duman, 2022).

3.2.3. Arnavutluk ile İlişkiler

Sırbistan – Arnavutluk ilişkileri Kosova meselesinden dolayı bazı dönemlerde gerginlikler yaşamıştır. Kosova'nın da büyük çoğunluğunun Arnavutlardan meydana gelmesi dolayısı ile Arnavutluk burada yaşananlara sessiz kalamamıştır. Bununla birlikte Arnavutların da tarihlerinde hedefledikleri Büyük Arnavutluk devleti gibi idealleri var olmakta, Kosova topraklarını ve Kuzey Makedonya'nın bir bölümünü kendilerinin olarak görmektedirler. Ayrıca önceki bölümlerde değinildiği gibi Sırlar ve Arnavutların ilişkileri tarihte hiç iyi bir seyir izlememiştir (Agolli, 2019, s. 17).

Balkan Savaşları ve II. Dünya Savaşı sonlarında Arnavutluk toprakları hep Sırp işgaline uğramıştır. Bu işgaller sırasında ise Sırlar birçok kez Arnavutlara karşı zulmetmişlerdir. Geçmişin bu gibi hatıralar ile dolu olması her iki halkın da birbirlerine bakışını kötü etkilemektedir. Bu kötü ilişkiler son olarak Kosova Krizi'nde kendini göstermiştir.

Kosova sorununda Arnavutluk, YSFC zamanında Kosova'ya geniş özerklik verilmesini savunmuştur. Fakat daha sonra çıkan çatışmalar ile birlikte bu isteğinden vazgeçmiştir. Kosova Krizi sırasında uluslararası toplumun dikkatini çeken Arnavutluk, savaşa herhangi bir müdahalede bulunmamıştır. Arnavutluk bu kriz sırasında uluslararası toplum ile uyum içerisinde hareket etmeyi seçmiştir (Ağırseven, 2017). Fakat hem Arnavutluk tarafından gizli bir şekilde, hem de yurt dışındaki Arnavut diasporası tarafından Kosova'da Sırlara karşı silahlı mücadelede bulunan

UÇK'ye yardım yapılmıştır (Agolli, 2019, s. 75). Arnavutluk'ta, Kosova'daki Arnavutların da paylaştığı “Büyük Arnavutluk” devleti fikri önemli ölçüde destek görmüştür. Günümüz Kosova Cumhurbaşkanı Albin Kurti, Arnavutluk ve Kosova arasındaki sınırın ve gümrüğün birleşme ile atılmasını ve Kuzey Makedonya'daki Arnavutların da daha sonra bu birleşmeye dahil edilmesini dile getirmiştir. Balkanlar'da Arnavut milliyetçiliği bağlamındaki bu tür söylemler hem Kosova'yı kendi toprakları olarak gören hem de güneyindeki Preşova Vadisi'nde çok sayıda Arnavut yaşayan Sırbistan'ın tepkilerine ve Arnavutluk ile ilişkilerin gerilmesine neden olmaktadır (Progonati, 2013, s. 178).

Bosna Savaşı sırasında ise Arnavutluk, askeri müdahaleyi savunarak savaşın durdurulmasını savunmuştur. Bu durum üzerine Belgrad yönetimi de Arnavutluk sınırlarında askeri birlikler konuşlandırmıştır. Arnavutluk ise savaş süresince limanlarını NATO'ya açmıştır (Ağırseven, 2017, s. 379).

Arnavutluk 2009 yılında NATO üyesi bir devlet haline gelmiştir. Aynı yıl NATO'ya Hırvatistan da üye olmuştur. Bu durumlar Sırlar için endişe kaynağı olmaktadır (Işık, 2017, s. 692).

Fakat 2019 yılında Sırbistan ile Arnavutluk ilişkilerinin seyri değişmiştir. 10 Ekim 2019 tarihinde Sırbistan'ın Novi Sad şehrinde Sırbistan, Arnavutluk ve Kuzey Makedonya arasında Açık Balkan (Open Balkan) inisiyatifi duyurulmuştur. Bu girişim daha sonra 29 Temmuz 2021 tarihinde Üsküp'te gerçekleşen Bölgesel İş Birliği Ekonomik Forumu'nda Açık Balkan girişimi Sırbistan Cumhurbaşkanı Aleksandar Vučić, Arnavutluk Başbakanı Edi Rama ve Kuzey Makedonya Başbakanı Zoran Zaev tarafından imzalanmıştır. Anlaşmaya “Küçük Schengen” benzetmesi yapılmıştır. Anlaşma, devletler arasında ticaret ve yatırımların, sermaye akışının kolaylaşması yanı sıra 1 Ocak 2023'ten itibaren sınır geçişlerinin serbestleşeceğini bildirmiştir. Anlaşmaya bazı yerel tepkiler gelse de genel anlamda olumlu bir izlenim bırakmaktadır (Editör, 2021). Anlaşma Sırp – Arnavut ilişkilerinde benzeri olmayan bir gelişme olmuştur. Arnavutluk'un Adriyatik Denizi'ne kıyı olması, bu girişimde yer alan ülkeler, özellikle Sırbistan açısından önemli olmuş, bu sayede dünyaya açılan bir kapı elde etmiştir. Bu bağlamda Arnavutluk'un girişimde yer alması stratejik açıdan çok önemli olmuş ve Sırbistan – Arnavutluk ilişkileri açısından önem arz etmiştir (Duman, 2022).

3.2.4. Romanya ile İlişkiler

Romanya da 1990'lardaki çatışmalar boyunca hedefinin Batı ile ilişkilerini geliştirmek ve AB üyeliğine kabul edilmek olduğu için bu sürede tamamen Batı ile uyumlu bir şekilde hareket etmiştir (Limon, 2017, s. 456). Romanya'nın tarihte Sırbistan ile büyük bir sorunu olmamıştır. "Altın Çağ'a" ait devlet sınırlarında da bir kesişme olmamış, herhangi bir çatışma yaşamamışlardır.

Voyislav Koştunitsa dönemi ile birlikte Sırbistan'ın AB ile iyi ilişkiler geliştirmeye başlaması, hedefi AB üyeliği olan Romanya ile ilişkilerinin gelişmesini sağlamıştır. AB üyeliği hedefine rağmen Romanya, pragmatist bir yaklaşımla Kosova'nın bağımsızlığını tanımamıştır. Fakat bazı söylemleri ile bu tanımayı Sırbistan'a karşı koz olarak kullandığı olmuştur (Limon, 2017, s. 456).

Sırbistan – Romanya arasındaki bir sorun, azınlıklar ile ilgili olmaktadır. Sırbistan'da yaşayan Romen ve Ulah⁶ nüfusun haklarının arttırılmasını isteyen Romanya, bu konuda bazı sorunlar yaşamıştır. 2002'de Sırbistan ile Romanya arasında azınlıkların korunmasına dair anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmadan sonraki süreçte Romanya, Sırbistan'daki Ulahların da Romen olarak kabul edilmesini istemiş fakat Sırbistan bu teklifi reddetmiştir. Bu nedenle Romanya da karşılık olarak Sırbistan'ın AB'ye alınma statüsüne itiraz etmiştir. Bu kriz iki ülke arasında azınlıklar ile ilgili bir komisyon kurulması sonucu aşılmıştır (Limon, 2017, s. 456).

3.2.5. Karadağ ile İlişkiler

Karadağ'ın tarihi, 19. Yüzyılın başlarından 2006 yılına kadar Sırbistan'ın tarihi ile büyük ölçüde benzerlik göstermiştir. Sırlar, Karadağlıları kendileri ile aynı soydan görmüş ve Karadağlı din adamı ve prens olan Petar Petroviç Njegoş'u da en büyük Sırp şairi olarak kabul etmiştir. Her iki ülkenin bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmaları, kurdukları müttefiklik ve kader ortaklığı inancı çerçevesinde birlikte mücadele etmeleri sonucu 1878 Berlin Anlaşması'na dayanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sırp – Hırvat – Sloven Krallığı'nın kurulmasında ve daha sonraki Yugoslavya tecrübesinde Sırlar ve Karadağlılar birbirlerini aynı millet olarak değerlendirmiştir. 1991'de YSFC'nin dağılması ile Sırbistan ve Karadağ'ın birlikteliği

⁶ Çoğunlukla Romanya ve Kuzey Makedonya'da yaşayan, genel olarak kökenleri Romenlere dayandırılan topluluk. Tarihte ana uğraşları çobanlık olmuş ve genel olarak göçebe bir hayat sürmüşlerdir.

bir süre daha devam etmiş, fakat 21 Mayıs 2006'da Karadağ'da yapılan bağımsızlık referandumunda %55 oranında bağımsızlığa yönelik oy çıkması ile 3 Haziran 2006'da Karadağ bağımsızlığını ilan etmiştir.

2006 yılındaki bu bağımsızlık kararına ilk başlarda Karadağ'daki Sırp partileri ve Sırbistan hükümeti karşı çıkmıştır. Fakat zamanla bu karşı çıkış yumuşamış ve ilişkiler normalleşmeye başlamıştır. Karadağ bağımsızlığını ilan ettiği andan itibaren birinci hedef olarak AB'ye üye olmayı ve Batılı kurumlar ile entegrasyon amacını hedeflemiştir. Karadağ'ın NATO'ya bakışı ise Sırbistan gibi olumsuz olmamıştır. Karadağ 2007 yılında AB ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalamış, 2008'de ise AB'ye tam üyelik başvurusu yapmıştır. 2010 yılında AB'den adaylık statüsü alan Karadağ, 2012'de üyelik müzakerelerine başlamıştır. AB üyeliği yolunda çok hızlı ilerleyen Karadağ Haziran 2017'de ise NATO üyesi olmuştur. Bu bağlamda Karadağ, Sırbistan'ın yaşadığı sorunlardan uzak bir şekilde Batı ile yakınlaşmıştır. Fakat Batı ile yaşanan bu gelişmeler ile beraber ülkedeki Rus etkisi de önemli bir düzeyde olmuştur. Ülkedeki yabancı yatırımların yaklaşık %32'si yalnızca Ruslardan oluşmakta, gelen turistlerin beşte birini de Ruslar oluşturmaktadır. Bu bakımdan Rusya Karadağ ekonomisi için önemli bir ortak olmuştur. Sırbistan ile Karadağ'ın yollarının ayrılmasına rağmen ise Karadağ'ın en büyük ekonomik ortağı hala Sırbistan olmaktadır. İki ülkenin ortak geçmişi, kültürel ve toplumsal yakınlığı da bu durumda etkili olmuştur (Arıkoğlu Ündücü, 2017, s. 254-255).

Fakat 2020 yılı itibari ile Karadağ'da, ülkede 1918'den önce yapılan dini yapıların devletin mülkiyetine geçmesini öngören yasanın çıkması ile Sırp Ortodoks Kilisesi ve Sırbistan'ın buna karşı çıkmaları, iki ülke ilişkilerinin gerilmesine sebep olmuştur. 1918 yılında Sırp – Hırvat – Sloven Krallığı'nın kurulması ile kapatılan Karadağ Ortodoks Kilisesi'nin 1993'te yeniden kurulması ile Karadağ'da Sırp Kilisesi ile birlikte iki kilise var olmaya başlamıştır. Karadağ bu yasa ile hem bu ikili yapıyı sonlandırmak istemiş, hem de Sırp Ortodoks Kilisesi üzerinden Sırbistan'ın ülkedeki Sırp'ları yönlendirmelerine engel olmak istemiştir (K. Gül, 2020). Ülkede hala kendini %28 oranında Sırp olarak tanımlayan bir kesimin varlığı Karadağ'da sorun oluşturmuştur. Bu kesim kendilerini Sırbistan'a yakın olarak görmüştür. Ülkedeki seçimlere de yansıyan bu durum Karadağ'ın egemenliği konusunda endişe duymasına sebep olmuştur. 2020 seçimlerinde dönemin Cumhurbaşkanı Milo Djukanoviç'in

partisi olan Karadağ Sosyalist Demokratlar Partisi, başbakanlığı Sırbistan taraftarı Karadağ'ın Geleceği İçin Partisi lideri olan Zdravko Krivokapiç öncülüğündeki koalisyonu kaybetmiştir. Bu durum ülkede gerilime sebep olmuştur. Djukanoviç Sırbistan'ın Karadağlıların aslında Sırp oldukları fikrini yaymaya çalışarak ülkede etkili olma hedefinde olduğunu iddia ederek suçlamada bulunmuştur. Ayrıca Sırbistan'ın bu faaliyetlerine devam etmesi durumunda savaşın kaçınılmaz olduğunu söylemiştir (*Karadağ Cumhurbaşkanı: Sırbistan ile Savaşa Hazırız*, 2021). Karadağ ile Sırbistan'ın yaşadığı bu büyük kriz, 2008 yılında Karadağ'ın Kosova'nın bağımsızlığını tanınması ile bir benzerini yaşamış fakat bu tanıma bile bu denli derin bir krize sebep olmamıştır. Karadağ'da yaşayan Sırp ve Sırp Ortodoks Kilisesi'nin varlıkları için endişe duyan Aleksandar Vučić Mayıs 2021'de Sırp Ortodoks Patriği İrinej ile bir görüşme yaparak Karadağ'ın aldığı kararlar için kınamada bulunmuştur (*Balkanlarda Doğan Yeni Kriz*, 2021).

28 Nisan 2022 tarihinde Karadağ'da başbakan seçilen Dritan Abazoviç'in Balkanlar'da yeni kurulmaya başlanan Açık Balkan girişimine destek vermesi ile Sırbistan ile Karadağ arasında ilişkiler yeniden iyileşmeye başlamıştır (*Abazovic, "Açık Balkan" Girişimine Desteğini Açıkladı*, 2022). Karadağ bu girişime şimdilik gözlemci olarak katılacağını açıklamıştır. Fakat Abazoviç Açık Balkan girişiminin bölge için önemli bir şans olduğunu ve değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiş, bu girişimi "yavru Berlin süreci" olarak adlandırmıştır (*Abazovic: "Açık Balkan ve Berlin Süreci Uyumlu,"* 2022). Abazoviç bu bağlamda 7-8 Haziran 2022 yılında Kuzey Makedonya'nın Ohri şehrinde düzenlenen Açık Balkan Girişimi toplantısına katılmıştır (*Ohri'deki "Açık Balkanlar" Toplantısına Karadağ Ve Bosna Da Katılıyor*, 2022).

Bu bağlamda uzun bir dönem boyunca birlikte hareket eden Sırbistan ve Karadağ, 2006 yılındaki ayrılma ile farklı yönlerde konumlanmışlardır. Kosova ve Sırp ve Karadağ Kiliselerinin ayrılması konusunda yaşanan krizler tarihte Sırbistan ve Karadağ ilişkilerinde görülmemiş sorunlar olarak 2006 sonrası yaşanmış, iki ülkenin birbirlerine bakışlarındaki değişimi net bir şekilde ortaya koymuştur. Uzun bir süre tek millet iki devlet şeklinde bir bakışa sahip olan Sırbistan ve Karadağ, 21. Yüzyılın ilk çeyreği itibari ile farklı rotalar seçmiş görünmektedir. Geçmişteki Sırp milliyetçiliği ve

Slav – Ortodoks davası ortaklığı artık gözükmemektedir. Karadağ bağımsız bir devlet olarak kendi ulusunu inşa sürecine girerek Sırlardan ayrı bir yol izlemeye başlamıştır.

3.2.6. Kuzey Makedonya ile İlişkiler

1991 yılında Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle Kuzey Makedonya da yaptığı referandum ile 8 Eylül 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Eski Yugoslavya ülkeleri içerisinde bağımsızlığını bir çatışma ve kriz olmadan rahat bir şekilde gerçekleştiren tek ülke Kuzey Makedonya olmuştur. Aralık 1991 tarihinde uluslararası tanınma için AT'ye başvuran Kuzey Makedonya, o dönemde sahip olduğu Makedonya isminden dolayı AT içindeki Yunanistan'ın muhalefeti nedeni ile tanınmamış, BMGK ise Aralık 1993'te Kuzey Makedonya'yı "Eski Yugoslavya Cumhuriyeti Makedonya" adı ile 817 sayılı kararı alarak tanımıştır. Kuzey Makedonya'yı ilk tanıyan devlet Ocak 1992'de Bulgaristan olmuştur (Nuredini, 2006, s. 6). Bulgaristan Kuzey Makedonya'yı tanımış fakat Makedon milliyeti kimliğini tanımamıştır. Bulgarların Makedonyalılar hakkındaki görüşleri eskiden olduğu gibi onların da Bulgar olduğu yönünde olmuştur.

Makedonya toprakları Sırlar için Bosna – Hersek ve Kosova toprakları kadar önem arz etmese de bu topraklar Sırların "altın çağı" olan Stefan Duşan döneminin sınırları içerisinde olmakta ve 19. Yüzyılda İliya Garaşanin'in "Nacertanije" planındaki gerçekleştirilmesi beklenen önemli Sırp ideallerinin kapsadığı alan içerisinde yer almıştır. Birinci Balkan Savaşı (1912 – 1913) ve İkinci Balkan Savaşı'nda Sırlar Makedonya için ilkinde Osmanlı Devleti, ikincisinde ise Bulgaristan ile savaşmıştır. Sırlara göre bu topraklarda yaşayanlar Slav ve kendi kanlarından olmuştur. Fakat YSFC'nin dağılması ile Sırlar Makedonya toprakları ile eskisi kadar ilgili olamamıştır. Bosna Savaşı ve Kosova Savaşı dolayısı ile Sırbistan, Kuzey Makedonya'nın bağımsızlığı noktasında herhangi bir eylemde bulunamamıştır.

Kuzey Makedonya ile Sırbistan arasındaki ilişkiler Kasım 1995'te Sırbistan'a uygulanan ambargonun BM tarafından kaldırılması ile iyi yönde ivme kazanarak gelişmiş, ticari ve ekonomik anlamda ilerleme kaydedilmiştir. Bu dönemde Kuzey Makedonya ile Sırbistan ilişkilerini etkileyen en önemli olay Kosova'da yaşanan savaş olmuştur. Kosova'da yaşanan savaş nedeni ile 350 bin civarında Arnavut Kuzey Makedonya topraklarına gelmek zorunda kalmıştır. Hali hazırda Kuzey Makedonya'da

zaten önemli oranda var olan Arnavut nüfustan dolayı bu durum ülkede endişe yaratmıştır (Nuredini, 2006, s. 90-92). 1999 yılında Kosova’da savaş bitmiş fakat Kuzey Makedonya’nın durumunda bir iyileşmeye sebep olmamıştır. Şubat 2001’de Kuzey Makedonya ile Sırbistan arasında sınır anlaşması imzalanmış, bu sınıra Kosova sınırı da dahil edilmiştir. Anlaşma neticesinde Sırbistan, Kuzey Makedonya’ya Arnavutların yaşadığı bazı köylerin bulunduğu yerleri bırakınca anlaşmaya itiraz eden Arnavutlar, Kuzey Makedonya güçlerine karşı silahlı mücadelede bulunmuş ve 13 Ağustos 2001’de imzalanan Ohri Anlaşması’na kadar ülkede adeta iç savaş yaşanmıştır. Ohri Anlaşması AB ve NATO’nun arabuluculuğu ile imzalanmış ve anlaşma ile Kuzey Makedonya’daki Arnavutların siyasal ve sosyal hakları genişletilerek güven altına alınmıştır (Ağır, 2014, s. 14).

Sırbistan ve Kuzey Makedonya arasında 1990 sonrası dönemde var olan bir diğer önemli konu Sırp Ortodoks Kilisesi ve Makedon Ortodoks Kilisesi meselesi olmuştur. Sırbistan, Makedon Ortodoks Kilisesi’nin yeniden Sırp Ortodoks Kilisesi’ne bağlanmasını istemiştir. Fakat bu konu ile ilgili bir sonuç alınamamıştır. Bu tartışma Mayıs 2022’ye kadar sürmüştür. 9 Mayıs 2022 tarihinde İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi, Makedon Ortodoks Kilisesi’ni “Ohrid Kilisesi” adı ile tanımıştır (*İstanbul’dan Sırp Ortodoks Kilisesine Ağır Darbe*, 2022). 19 Mayıs 2022 tarihinde ise Belgrad’da Sırp Ortodoks Kilisesi ile Ohrid Kilisesi arasında uzlaşma ayini düzenlenmiş ve Sırp Ortodoks Kilisesi de Ohrid Kilisesi’ni tanımıştır (*Sırp Ortodoks Kilisesi Makedon Ortodoks Kilisesi’nin Otosofelliğini Kabul Etti*, 2022). Bu tanımada Sırbistan ve Kuzey Makedonya’nın Açık Balkan girişiminde olmaları ve iş birliği yapmaları da etkili olmuş ve iki devlet arasındaki problemlerin çözülmesi hedeflenmiştir (Duman, 2022).

Sırbistan ve Kuzey Makedonya, Arnavutluk ile beraber Ekim 2019’da Batı Balkan Ülkelerini kapsaması öngörülen Açık Balkan girişimini kurmuştur. Açık Balkan girişiminin kurulmasında Sırbistan Cumhurbaşkanı Aleksandar Vučić, Arnavutluk Başbakanı Edi Rama ve Kuzey Makedonya Başbakanı Zoran Zaev öncülük etmiştir. Bu girişim Batı Balkan Ülkeleri arasında mal hizmetlerin dolaşımının kolaylaşması, ortak bir gümrük sisteminin kurulması ve bu sayede bölgede ekonomik refahın artarak bölgesel iş birliğinin güçlenmesini amaçlamıştır. Girişime, Kuzey Makedonya’nın başkenti Üsküp’te düzenlenen Bölgesel İş Birliği Ekonomik

Forumu'na katılan Aleksandar Vučić, Edi Rama ve Zoran Zaev “Açık Balkan” adını vermiştir (*Açık Balkan Girişimi*, 2021). Açık Balkan girişiminin son toplantısı Haziran 2022 tarihinde Kuzey Makedonya'nın Ohri şehrinde düzenlenmiş, toplantıya Kosova hariç beş Batı Balkan ülkesi Sırbistan, Arnavutluk, Kuzey Makedonya, Karadağ ve Bosna – Hersek katılmıştır (*Kuzey Makedonya'da “Açık Balkan” Zirvesine Katılan Liderler Ortak Basın Toplantısında Konuştu*, 2022). Bu koşullar içerisinde son dönemde Sırbistan ve Kuzey Makedonya arasında kiliseler sorunun da iyileşmesi ile olumlu bir seyir gözlemlenmiştir.

3.2.7. Bulgaristan ile İlişkiler

1878 Berlin Anlaşması ile bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkan Sırbistan ve özerklik elde eden Bulgaristan ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Balkanlar'da Bulgaristan'ın kurulması ile Rusya'nın bölgede Sırbistan'ı önceleyen politikası bir dönem değişerek Bulgaristan lehine değişim göstermiş, ayrıca iki ülke arasında yaşanan sınır sorunları ve Makedonya topraklarının paylaşılması meseleleri ile Sırbistan ve Bulgaristan birbirleri ile savaşımıştır. İki ülke arasındaki ilk büyük çatışma 1885 yılında Bulgar Prensiği'nin Doğu Rumeli ile birleşmesi sonucu Sırbistan'ın bu hareketi Berlin Anlaşması'nın ihlali sayması ve Balkanlar'daki statükonun bozulmasını öne sürerek savaş ilan etmesi ile olmuştur. Bu savaşta Sırbistan büyük bir yenilgi almış, Bulgaristan ise Doğu Rumeli ile birleşmesini tamamlamıştır. 1905'te ise iki ülke arasında gizli bir ittifak imzalanmıştır. Bu ittifak gelecekte Osmanlı ile yapılacak savaş için oluşturulmuştur. 1906 yılında ise Sırbistan – Bulgaristan arasında ticaret anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma Sırbistan'ın Avusturya – Macaristan İmparatorluğu ile “Domuz Savaşı” olarak adlandırılan ticaret savaşı yaşanmıştır. İki ülke arasındaki en büyük kırılma Birinci Balkan Savaşı sonunda Makedonya topraklarının paylaşılması konusunda çıkmış ve bu anlaşmazlık Sırbistan ile Bulgaristan arasında, diğer Balkan devletlerinin de Bulgarların karşısında yer aldığı İkinci Balkan Savaşı'na neden olmuştur. Bunun sonucunda Makedonya topraklarının büyük bir kısmından vazgeçen Bulgaristan bu olayı hiç unutmamış ve her iki dünya savaşında da Sırbistan'ın karşısında yer almıştır. Bulgaristan'ın yaptığı bu seçim iki dünya savaşından da mağlup ayrılmasına sebep olmuştur. Soğuk Savaş döneminde benzer ideolojilere sahip olan iki ülke bu dönemde de aynı tarafta yer almamıştır. Yugoslavya, Tito öncülüğünde kurulan Bağılantısızlar Hareketi içinde yer almış,

Bulgaristan ise SSCB dağılına kadar Varşova Paktı üyesi olarak kalmıştır (M. Gül & Karapınar, 2021, s. 8-10).

1990 sonrası Bulgaristan, Soğuk Savaş döneminden kalma yapıların tasfiye edilmesi ile ilk hedef olarak AB üyeliği ve Batı kurumları ile iyi ilişkiler içerisine girerek demokratikleşme ve kalkınma hedefi belirlemiştir. 1994 yılında Bulgaristan AB ile Avrupa Ortaklık Anlaşması imzalamış ve 1995'te üyelik başvurusunda bulunmuştur. 1999 yılında üyelik müzakerelerine başlamış ve 1 Ocak 2007 tarihinde AB üyesi olmuştur. 2004 yılında ise NATO üyesi olmuştur. Bu bağlamda hızlı bir şekilde Batı kurumları ve iş birliklerine entegre olmuştur. Yeni dönemde Sırbistan ile Bulgaristan arasında eski sınır anlaşmazlıkları ve kötü ilişkiler yaşanmamıştır. Bulgaristan, Sırbistan'ı önemli bir ticari partner olarak görmüştür (Toparlak, 2017).

İki ülke arasında yaşanan en büyük sorun 1999 yılında Kosova Savaşı sırasında NATO ile ortak hareket eden Bulgaristan'ın hava sahasını NATO uçaklarına açması olmuştur. Bu olay diğer devletler ile olduğu gibi Sırbistan'ın tepkisini çekmiştir (M. Gül & Karapınar, 2021, s. 16). Bir diğer konu Sırp – Bulgar sınırına yakın yerlerde yaşayan Sırbistan'daki Bulgar azınlığın durumu olmuştur. Bulgar azınlığın Sırbistan'daki fakir durumu ve Sırbistan politikasının azınlıklar üzerine politikalarının inişli çıkışlı olduğu iddiaları Bulgarlar tarafından dile getirilmiştir. Fakat bu konuda iki ülke arasında bir gerilim yaşanmamıştır (*Kiril Petkov Sırbistan'da - Bulgaristan Batı Balkanların Avrupa Entegrasyonundaki Öncü Olabilecek Mi?*, 2022).

Bulgaristan'ın NATO ve AB üyesi olması, dış politikasını da bu örgütler ile uyumlu halde yürütmesine neden olmuştur. Bu bakımdan komşu topraklardaki eski hak iddiaları pek dile getirilmemiş, Bulgaristan bir AB üyesi olarak Batı Balkan Ülkelerinin AB'ye üyelik süreçlerinde kendisini öncü bir aktör olarak görmüştür. Bu bağlamda Bulgaristan'ın hala bazen Kuzey Makedonya ile ilgili azınlıklar konusunda söylemleri olsa da bunlar 1990 sonrasında hiçbir zaman ilişkileri derinden etkileyecek seviyede olmamıştır.

3.3. Bölge Dışı Aktörler ile İlişkiler

3.3.1. Amerika Birleşik Devletleri ile İlişkiler

ABD, tarihte Balkan ülkeleri ile yakın bir ilişki içerisine 90'lı yıllara kadar girmemiştir. II. Dünya Savaşı sonunda Balkanlar'ın geleceği konusu çoğunlukla

Winston Churchill ve Josef Stalin arasındaki görüşmeler ile, ünlü “Yüzdeler Anlaşması”⁷ ile karara bağlanmıştır. Anlaşmada öngörülenler tam olarak gerçekleşmemiş olsa da Balkanlar’ın şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Yapılan bu anlaşma ile hangi Balkan ülkesi üzerinde kimlerin etkili olacağı konusu tartışılmıştır (Özdemir et al., 2017, s. 74). Yugoslavya konusunda her iki taraf da yanılmış, Yugoslavya kendi yolunu çizmiştir.

Fakat 1990’lar ile beraber koşullar değişmiştir. Artık ne SSCB ne de Yugoslavya varlığını sürdürmektedir. Bu ortamda ABD geleceğe dönük planlarında bu fırsatı değerlendirerek tarihinde ilk defa Balkanlar ile bu kadar yakından ilgilenmeye başlamış, kısa sürede bölge siyasetinin merkezine girmiştir. Bu dönemde Balkanlar’da yaşanan çatışmalar ABD’nin planlarını olumsuz etkilemiş, Bill Clinton’ın ABD Başkanı seçilmesi ile Balkan politikalarında aktif rol alınmaya başlanmıştır (Arı & Pirinççi, 2011, s. 7). Soğuk Savaş’ın sona ermesi sonrası Bill Clinton, ABD’nin Soğuk Savaş sırasında uyguladığı korumacı ve kapalı politikaların değiştirilerek daha aktif bir şekilde müttefikler ile iş birliği içerisinde açık bir politikaya dönüşmesi gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda ABD’nin politikalarında söylem olarak insan hakları demokrasi kavramlarına yoğun şekilde yer vererek dünyadaki serbest piyasa ekonomilerine ve demokratik yönetimlere sahip olan ülkelerin birlikte güçlendirilmesi ve ABD ile iş birliği içerisine alınarak SSCB’den doğan boşluğun değerlendirilmesi ve etki alanlarının genişletilmesi amaçlanmıştır. Kuvvet kullanımına büyük ölçüde karşı olan bu politika, Bosna Savaşı ve Kosova Savaşı ile kuvvet kullanımına da evrilmiş ve yeni bir boyut kazanmıştır (Işık, 2017, s. 528-533). Kazanılan bu yeni boyut ile Clinton, ilan ettiği 1996 stratejisinde, yurt dışında her an savaşıma hazır bir ordu bulundurulması, diğer ülkelerdeki demokratik yapının geliştirilmesi ve ABD’nin ekonomik olarak canlandırılmasını belirterek dünya barışı için ABD liderliğine ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda Eski Doğu Bloğu ülkeleri ve NATO arasında “Barış İçin Ortaklık” girişimi başlatılmış, ayrıca Rusya, Belarus, Ukrayna ve Kazakistan ile nükleer silahların sınırlandırılması konularında iş birliğine gidilmiştir. Soğuk Savaş’ın ardından ortaya çıkan yeni uluslararası ortamda ABD, çıkarlarının

⁷ Ekim 1944’te Moskova’da İngiltere Başbakanı Winston Churchill ile Sovyetler Birliği Genel Sekreteri Josef Stalin arasında II. Dünya Savaşı sonrası Balkanlar’da hakimiyet alanlarının nasıl olacağı konusunda bir kağıt üzerine yüzdeler ile belirtilen gayri resmi anlaşma. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Jelavich, B. (2017). *Balkan Tarihi 2: 20. Yüzyıl* (5th ed.). Küre Yayınları. sayfa 303.)

korunması için “dünyanın jandarması” olmasından ziyade her ortak ülkenin üzerine düşeni yapmasını ve NATO’nun da yeni bir konsept ile hareket etmesini istemiştir. Bu bağlamda 7-8 Kasım 1991 tarihinde Roma’da gerçekleştirilen NATO Zirvesi’nde NATO’nun görevleri ile ilgili dört alan belirlenmiştir. Bunlar ilk olarak demokratik kurumların geliştirilerek hiçbir ülkenin Avrupa ülkeleri ve istikrarını tehdit etmesini önlemek, müttefiklere risk oluşturan konular ile ilgili ortak hareket edebilmek adına diyalogu sağlayacak bir kurum oluşturulması, müttefiklerin topraklarına yönelik tehdit ve saldırıları caydırmak ve Avrupa’da stratejik dengeyi korumak olarak sıralanmıştır. Ayrıca NATO’nun 1999 yılında stratejik konsepti yeniden güncellenerek üyelerin saldırıya karşı korunmasının yanında bölgesel uyuşmazlıklar, başarısız reform girişimleri, insan hakları ihlalleri, ülkelerin dağılması, terörizm, kitle imha silahlarının yayılması, örgütlü suçlar gibi risklere karşı korunması kararlarını da almıştır (Erhan, 2001, s. 82-89). Bu doğrultuda NATO, 1999 yılında Polonya, Çekya ve Macaristan’ı üyeliğe alarak doğuya doğru genişlemeye başlamış ve müttefiklerin korunması ve Rusya ve Çin gibi rakiplerin hareket alanının azaltılarak çevrelenmesi amacı ile büyüme yoluna gitmiştir.

Değişen bu ortamda ABD, Eski Yugoslavya coğrafyasında yaşananlara yaklaşmıştır. ABD, Hırvatistan ve Slovenya’nın bağımsızlıklarını hemen tanımışlardır. Daha sonra çıkan Bosna Savaşı sırasında ise başlarda ABD aktif bir rol üstlenmemiştir. Fakat savaşın giderek uzaması, yaşanan kayıplar ve BMGK’nın etkin bir müdahalede isteksiz davranması ABD’yi inisiyatif almaya itmiştir. ABD öncülüğünde barış yapılabilmesi için planlar hazırlansa da bu planlar uzun süre etkili olamamıştır (Işık, 2017, s. 527).

Fakat 5 Şubat 1994 yılında Saraybosna’da Sırpların pazar yerine gerçekleştirdiği ve 68 kişinin hayatını kaybedip 144 kişinin yaralandığı bir havan topu saldırısı ile daha sert ve çabuk tedbirler alınması konusunda ABD ve uluslararası toplum daha aktif olmaya başlamışlardır. ABD’nin taraflara uyguladığı baskılar ve bazı durumlarda NATO aracılığı ile kuvvet kullanma tehditleri neticesinde 1995 yılında Dayton Anlaşması ile Bosna Savaşı sona ermiştir. Bunun sonucunda ABD, IFOR kuvveti içerisinde ilk defa Balkanlar’a girmiştir (Işık, 2017, s. 527).

Sonraki süreçte ABD, yine Sırp karışında Kosova Krizi’nde yerini almıştır. 1999’daki NATO hava harekâtı Sırbistan’a büyük zarar vermiş ve Sırp ordusu

Kosova'dan çekilmiş, KFOR ile ABD burada da konum elde etmiştir. Sırbistan'ın bu kadar yalnız kalması ve ABD başarıları bölge ülkelerinin NATO ve Batı'ya bakışlarını büyük ölçüde etkileyerek yönlerini bu örgütlere tam anlamı ile çevirmiş, NATO doğuya doğru genişlemiştir. Rusya'ya bu şekilde gözdağı verilmesi ve NATO'nun doğuya genişlemesi ileride çıkacak birçok krizin sebebini teşkil etmiştir (Arı & Pirinççi, 2011, s. 12).

22 Mart 1999 tarihinde Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti (Çekya) NATO'ya üye olmuşlardır. Ardından 2004 yılında Bulgaristan, Letonya, Estonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya üye olmuşlardır. Takip eden yıllarda 2009'da Arnavutluk ve Hırvatistan, 2017'de Karadağ, 2020 yılında ise Kuzey Makedonya NATO'ya katılmıştır. Bu şekilde Balkanlar'da NATO'ya üye olmayan yalnızca Sırbistan, Bosna – Hersek ve Kosova kalmıştır. Bosna – Hersek ile Kosova'nın NATO'ya katılımlarındaki engel de Sırbistan ve Sırp Cumhuriyeti olmuştur (Işık, 2017, s. 533-534). Sırbistan, NATO'nun 1999 yılındaki operasyonunun Sırp toplumu üzerindeki olumsuz etkisinden dolayı örgüte üye olmayı istememiş fakat hem NATO hem de diğer örgütler ile iyi ilişkiler geliştirme ve askeri tarafsızlık politikası gütmeye yoluna gitmiştir. Bu örgütlerden birisi de Rusya'nın başını çektiği ve Kazakistan, Belarus, Tacikistan, Kırgızistan ve Ermenistan'ın yer aldığı Kolektif Güvenlik Anlaşması örgütü olmuştur. Sırbistan bu örgütte gözlemci statüsü elde etmiş ve Rusya ile birçok askeri tatbikat gerçekleştirmiş ve iş birliği geliştirmiştir. Sırbistan, Rusya'dan önemli miktarda silah yardımı almıştır. Ayrıca Rusya Sırbistan'a önemli ölçüde yatırım yapmış ve kredi desteği vermiş, enerji alanında ise daha uygun fiyatlarda anlaşmalar yapmıştır. Rusya'nın Sırbistan'daki yatırımları Sırbistan ekonomisinin neredeyse üçte birlik kısmını tek başına oluşturmaktadır. Bu nedenle Sırbistan NATO'ya üye olmamış ve Rusya'yı karşısına almak da istememiştir (Akçapa, 2019, s. 186-187).

2009 yılında ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden'ın Sırbistan, Bosna – Hersek ve Kosova ziyaretleri dikkat çekici olmuştur. Biden bu ziyaretleri sırasında ülkelerin demokratikleşme ve AB üyelik süreçlerini övgü ile karşılamış, Sırp Cumhuriyeti'nden ise barış için bir tehdit oluşturmasına yönelik eleştirilerde bulunmuştur (Işık, 2017, s. 539).

Sırbistan'ın ABD ile ilişkileri mesafeli olmaktadır. Tarihte yaşananlar bunun en büyük nedenini teşkil etmektedir. Son dönemde Rusya'nın da toparlanarak bölgede kendini hissettirmesi, Çin'in giderek daha aktif bir şekilde bölgede harekete geçmesi uzun süren Sırp yalnızlığını gidermiş, Sırbistan daha serbest ve pragmatik politikalar izlemeye başlamıştır. Bu durum ABD ile ilişkilerinde de yansımalar bulmuş, özellikle kriz dönemlerinde daha tarafsız bir tutum sergilenmiştir.

3.3.2. Avrupa Birliği ile İlişkiler

Sırbistan'ın AB ile ilişkileri eski Yugoslavya federal devletlerinin bağımsızlıklarının tanınması ile kötü bir başlangıç yapmıştır. Kosova Krizi sırasında da AB ile ilişkiler 90'ların ilk yarısında olduğu gibi yine kötü seyretmiş, Sırbistan yine müdahaleye uğramıştır. Fakat 2000 yılında Voyislav Koštunica'nın Sırbistan'da başa gelmesi ile AB ile ilişkiler iyi yönde ivme kazanmıştır.

2005 yılında AB ile Sırbistan, Hırvatistan, Bosna – Hersek, Bulgaristan, Romanya, Arnavutluk ve Kuzey Makedonya arasında Enerji Topluluğu Anlaşması imzalanmıştır. Ardından AB ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları imzalanmıştır (Kaya & Kaya, 2017). Bu anlaşmaya göre AB, bu ülkelerin birbirleri ile iş birlikleri yaparak ortaklar haline gelmelerini ve bu sayede Balkanlar'da gelecekte yine bir çatışma yaşanmamasını önleme amacı gütmüştür. Bu nedenle AB üyelik kriterleri artmıştır (Atakara, 2020, s. 57).

Sırbistan ile AB ilişkilerinde en kilit noktadaki konu Kosova meselesi olmaktadır. Kosova konusunda Marthi Ahtisaari'nin planı ile Kosova'nın bağımsızlığına karşı çıkmıştır. Ayrıca Kosova'daki Avrupa Birliği Hukukun Üstünlüğü Misyonu'na (EULEX) da Sırbistan karşı çıkmıştır (Kaya & Kaya, 2017, 612).

3 Nisan 2003'te Sırbistan Avrupa Konseyi üyesi olmuştur. Fakat ilişkilerin gelişmesi AB'nin Sırbistan'dan Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (EYUCM) ile iş birliği yapıp savaş suçlularını iade etmesini istemesi ile bir dönem kesintiye uğramıştır (Kütük, 2019, s. 74). Sırbistan'ın EYUCM ile iş birliği yapması ve AB ile ilişkilerin tekrar iyileşmeye başlaması Ratko Mladić ve Goran Hadzić'in yakalanmaları ve teslim edilmeleri ile tekrar başlamıştır. Fakat Sırbistan bu iadeler için suçluların ailelerine garantiler vererek gönüllü bir şekilde teslim olmaları yönünde

politika izlemiştir (Kaya & Kaya, 2017, s. 612-613). Eski Cumhurbaşkanı Slobodan Miloseviç ise 2001 yılında seçimleri kaybetmesinin ardından 1 Nisan'da tutuklanmış ve 29 Haziran'da ise yargılanmak üzere La Haye'deki EYUCM'ye gönderilmiştir. Miloseviç'e karşı sivilleri zorla sürgün etmek, masum insanları öldürme emri vermek, masum insanların öldürülmesi için planlar hazırlamak ve bu doğrultuda emir vermek, insanların siyasal, ırksal ve dini kimliklerinden ötürü yargılanmasına izin vermek suçlamaları EYUCM'de belirtilmiştir. Fakat Miloseviç EYUCM'nin yargı yetkisini reddederek savunma yapmayı reddetmiştir. Miloseviç yargılanması devam ederken 11 Mart 2006 tarihinde La Haye'de ölmüştür (Azarkan, 2002, s. 206-208).

Bu süreçte 1 Mart 2012'de Sırbistan AB'ye resmen aday olmuştur. Daha önce 19 Aralık 2019 tarihinde AB'ye 90 gün ile sınırlı Schengen Vizesi hakkı verilmiştir. 2013 yılında Kosova ile AB isteği üzerine anlaşma yapan Sırbistan 2014'te katılım müzakerelerine başlamıştır. Fakat Ukrayna Krizi'nin giderek tırmanması ile AB ile Sırbistan'ın ilişkilerinde de sorunlar baş göstermiştir. Sırbistan bu konuda henüz AB ile ortak hareket etmemektedir. Kosova'ya uygulanan %100 gümrük tarifeleri de ilişkilerdeki başka bir sorun olmuştur. Bununla birlikte AB'nin raporlarında Sırbistan'daki birçok gelişmenin beklenenden uzun sürdüğü görülmektedir (Kaya & Kaya, 2017).

3.3.3. Türkiye ile İlişkiler

Sırların milliyetçi düşüncesinde kadim düşmanlar Türkler olmuştur. Sırlar ile Türkler arasındaki ilk temaslar tarihte savaşlarla gerçekleşmiştir. I. Kosova Savaşı ise Sırp milliyetçiliğindeki en büyük unsur olmuştur. İronik olan ise Sırp kültür ve değerlerinin korunmasında ve geleceğe taşınmasında Osmanlı Devleti'nin uyguladığı toplumsal politikalar etkili olmuştur. Sırlar bu sayede bir imparatorluk çatısı altında milletlerinin temellerini atmışlar ve kültür ve mitlerini koruyabilmişlerdir. Fakat milli bilinçlerindeki "öteki" Türkler olarak temsil edilmiştir.

Yugoslavya döneminde iyi olan Türkiye ilişkileri 90'larda bozulmuştur. Bosna ve Kosova'da yaşanan savaşlar sonucu Türkiye her platformda Boşnakları ve Kosovalıları savunmuş, Sırbistan'a müdahale kararlarında rol almıştır (Kapucu, 2021, s. 101-104).

2000 yılında Koştunitsa'nın iktidara gelmesi ile AB ve ABD ile gelişmeye başlayan ilişkiler Türkiye ilişkilerine de yansiyarak paralellik göstermiştir. Fakat 2008 yılında Kosova'nın bağımsızlığının tanınması ile ilişkiler bozulmuştur. Fakat her iki tarafın da dengeli bir siyaset takip etmeleri ile bu sorunlar aşılmıştır. Türkiye'nin bölgedeki öncelikleri Bosna – Hersek ve Kosova'nın durumları olmaktadır. Sırbistan – Türkiye arasında askeri konular dahil birçok alanda anlaşmalar yapılmış ve ortaklıklar oluşturulmuştur. Ancak bir miting sırasında dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Kosova hakkında “Türkiye Kosova'dır, Kosova Türkiye'dir.” demesi ilişkilerde bazı sorunlar oluşturmuştur (Usta, 2021, s. 85-88).

Fakat genel anlamda Türkiye – Sırbistan ilişkileri altyapı anlaşmaları ve yatırımlar, kredi anlaşmaları ve karşılıklı ziyaretler ile iyi yönde bir süreç içerisinde olmaktadır (S. Çelik, 2021, s. 1755). Türkiye, Sırbistan'ı bölgenin istikrarı açısından kilit önemde görmüştür. Sırbistan'ın AB üyeliği süreci ve Batı kurumları ile ilişkileri bağlamında iki ülke yakınlaşmıştır. 2008 yılında Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Sırbistan Cumhurbaşkanı Boris Tadiç ile Belgrad'da basına açık gerçekleşen toplantıda Tadiç'in teklifi ile “stratejik ortaklık” hedefi doğrultusunda ilişkilerde ilerleme kaydedileceği belirtilmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerde önemli alanlar Kosova Sorunu, Sırbistan'ın Sancak bölgesindeki Müslümanların durumlarının iyileştirilmesi, Bosna – Hersek'in toprak bütünlüğü ve ekonomik ilişkiler olmuştur (Babalı, 2012, s. 23-29). Kosova'nın bağımsızlığı ile ilgili Türkiye'nin Kosova lehine olan tutumu ve bu ülkeyi tanınması ve ilgili söylemleri Sırbistan ile ilişkilerde bazen gerilimlere sebep olmakta, son olarak Mart 2022'de Kosova Başbakanı Vjosa Osmani'nin Türkiye ziyareti sırasında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Kosova'yı destekleyen sözlerine Sırbistan tarafından tepki gösterilmiş fakat ilişkilerin gerilmemesi adına her iki taraf da herhangi olumsuz bir karar almamıştır. Son verilere ve Sırbistan Cumhurbaşkanı Vuçiç ile Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın söylemlerine göre Türkiye – Sırbistan ekonomik ilişkilerinin hacmi 2 milyar doları geçmiş, 5 milyar dolar hedeflenmiştir (*Sırbistan Cumhurbaşkanı Vucic: Türkiye'yle Ticaret Hacmimiz Tarihin En İyi İvmesini Yakaladı*, 2022). Özellikle 2007 yılı sonrası Türkiye, Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) aracılığı ile Sırbistan'da eğitim, sağlık, tarım, hayvancılık ve restorasyon alanlarında projeler yürüterek iki ülke ilişkilerinin geliştirilmesi ve Sırbistan'daki olumsuz Türkiye

algısının yıkılması noktasında faaliyet göstermiştir. TİKA bu doğrultuda Belgrad Şeyh Mustafa Türbesi'nin restorasyonu, Arencelovats Devlet Hastanesi ve Belgrad Dr. Dragiša Misoviç Hastanesi'ne tıbbi malzeme yardımı, Belgrad Üniversitesi Türkçe Sınıfı'na teknik donanım sağlama, Kurşumliya, Priboy, Priyepolye, Raška belediyeleri ve Novi Pazar Ziraat Birliği için sera temini gibi birçok proje yürütmüştür (S. Çelik, 2021, s. 1752-1753). Sırbistan'da önemli altyapı ve inşaat projeleri bulunan Türkiye'nin son dönemdeki en önemli projesi Saraybosna ile Belgrad'ı birbirine bağlayacak olan otoyol projesi olmuştur. Bu yol sayesinde Bosna – Hersek ve Sırbistan arasındaki ulaşımın kolaylaşarak ülkelerin ekonomileri ve ilişkilerin gelişmesi hedeflenmiştir (Terzic & Crnovrsanin, 2022).

Türkiye – Sırbistan arasındaki karşılıklı ekonomik ilişkilerin hacminin artması ve sağduyulu bir şekilde söylemlerde bulunulması tarafların birbirlerine bakışlarında olumlu etkiler oluşturmaya başlamıştır. Bölgede her iki ülke de istikrar istemekte ve ekonomik olarak durumlarını yükseltmeye çalışmaktadır. İki ülke arasındaki ilişkilerin seyrini değiştirebilecek en önemli etkenler Bosna – Hersek ve Kosova'nın durumu olmakta, buralarda gerçekleşebilecek herhangi bir olumsuzluğun iki ülke ilişkilerini büyük oranda değiştirebileceği gözükmemektedir.

3.3.4. Rusya ile İlişkiler ve Ukrayna Krizi

Sırlar Rusları kadim dostları olarak görmektedirler. Sırların tarihinde Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsızlığa giden süreçte atılan her adımda Ruslar pay sahibi olmuşlardır. Sırların özerkliklerini kazandıkları 1812 Bükreş, 1826 Akkerman ve 1829 Edirne Anlaşmaları ile bağımsızlıklarını kazandıkları Berlin Anlaşması Osmanlı – Rus Savaşları sonunda imzalanan anlaşmalar olmuşlardır. Özellikle Berlin Anlaşması, Osmanlı Devleti ile Sırbistan'ın savaşı neticesinde çıkan bir Osmanlı – Rus Savaşı'nın sonucu olmuştur. I. Dünya Savaşı'nın başlaması da Sırbistan'a verilen Rus desteğinin bir neticesi olarak meydana gelmiştir.

1990'ların başında Rusya SSCB'nin ani dağılışının şokunu yaşamıştır. Yaşadığı önemli kayıplar neticesinde uzun süre toparlanamayan Rusya, Balkanlar'da da bir süre varlık gösterememiştir. Bu dönemde Rusya'nın birinci önceliği kendi çevresindeki sorunlar ile ilgilenmek olmuş, Sırbistan'ın yaşadığı müdahalelere yeterli seviyede tepki verememiştir (Derman, 2017, s. 561).

Parçalanmanın ardından Rusya Bağımsız Devletler Topluluğu'nu (BDT) kurmuş fakat bu girişimden pek bir sonuç alınamamıştır. Ardından 1993 yılında "Yakın Çevre" politikası ile eski hakimiyet alanındaki topraklarda yeniden ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. Balkanlar'da ise aktif olabilmek için Sırbistan'a ihtiyaç duymaktadır. Diğer tüm Balkan ülkeleri Batı yönünde eğilim göstermektedir. Rusya'nın bu güçten düşüşü ve yarattığı boşluğu NATO ve AB paralel bir şekilde doğruya doğru genişleyerek doldurmuş, bu durum Rusların tepkisine ve giderek endişe duymalarına yol açmıştır (Derman, 2017, s. 561).

Vladimir Putin'in iktidara gelmesi ile hızlı bir şekilde toparlanma sürecine giren Rusya 2002 yılında NATO – Rusya Konseyi'nin kurulması ile görüş alışverişine başlanmış ve ilişkiler bu sayede çıkar odaklı bir şekilde yürütölmeye başlanmıştır. Balkanlar bölgesinde Rusya büyük bir prestij kaybı yaşamış, neredeyse tüm Balkan ölkelerine AB ve ABD daha güvenilir, cazip ortaklar olarak görünmüşlerdir. Çünkü hem Çarlık döneminde hem de SSCB döneminde Ruslar iyi bir refah getirmemekle kalmamış, ölkelerin egemenliklerini de adeta yok saymıştır. Fakat Sırp'lar ile olan ilişkileri hiç bu koşullarda gerçekleşmemiştir (Derman, 2017, s. 565).

Kosova meselesinde Rusya, Sırbistan'ı desteklemiştir. BMGK üyesi olan Rusya Kosova'nın durumunun iyileştirilmesi noktasında en büyük engel olmuştur. Kosova meselesini Rusya ayrıca Güney Osetya, Abhazya ve Kırım meselelerinde çıkarları doğrultusunda kullanmaktadır (Derman, 2017, s. 567).

Yeni dönemde Rusya'nın Balkanlar'daki varlığı ekonomi ve enerji bağlamında kendini hissettirmiştir. Birçok Balkan ölkesi enerji konusunda Rusya'ya bağımlı durumda olmaktadır. Sırbistan da bu konuda Rusya'ya bağımlı olmakta, petrol ve doğalgaz tedarik etmektedir. Bu bağlamda Rus doğalgaz şirketi Gazprom Sırbistan'da %50 hisseli ortak bir şirket de kurmuştur(Akçapa, 2019, s. 48). Bu konuda Rusya'ya ile sıkı iş birliği içerisinde olmakta ve Rusya'nın Sırbistan'da önemli yatırımları bulunmaktadır. Ayrıca Rusya Sırbistan'a kredi desteği de vermekte ve silah anlaşmaları yapmıştır (Derman, 2017, s. 567).

Sırbistan, geleneksel müttefiki olan Rusya'ya karşı Ukrayna Krizi'nde herhangi bir karşı karar almamış, yaptırım uygulamamıştır. 2014 yılında AB'ye tam üyelik müzakerelerine başlayan Sırbistan'ın Ukrayna konusunda AB politikalarına

katılmadığı görülmekte ve tarafsız kalmaya çalışmaktadır. Ülkenin Rusya'ya karşı olan bağımlılıkları bir yana Sırp halkı açık bir şekilde Rusya'yı desteklemekte, bu doğrultuda yürüyüşler yapmakta ve tarihi Sırp – Rus Slav kardeşliğine dair sloganlar atmaktadırlar. Bu konuda Vuçiç hükümeti de tarafsızlığını korumaya çalışmakta, yalnızca Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne saygı duyduklarını dile getirmek ile yetinmektedir. Kosova konusunda da Rusya'dan destek görmeleri önemli bir etken olmaktadır. Ayrıca halkın Rusları desteklemesi, seçmen tabanını kaybetmek istemeyen hükümeti Rusya'ya karşı bir hareketten alıkoymaktadır. Sırbistan'ın Rusya ve AB arasındaki hassas konumu onu zor durumda bırakmıştır (İlgaz, 2022). Son olarak AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Josep Borell, AB Dışişleri Bakanları toplantısının sonunda açık bir şekilde Sırbistan'ı kastederek Putin rejimi ile yakın ilişkileri sürdürmenin AB ile ortak bir gelecek inşa etmek isteyen ülkelerin politikalarının uyumlu olmadığını belirterek tarafsızlığın bir seçenek olmadığını vurgulamıştır. Ukrayna'da yaşananları açık bir işgal olarak değerlendirmiştir (AB, *Sırbistan'ın Rusya'ya Yaptırımlara Katılmasını İstedi*, 2022).

Sırbistan'ın Rusya ile Slav kökeni, kültürel, tarihsel ve dini bağları, 1990 sonrası dönemde yaşananlar bağlamında Sırbistan'ın Rusya'ya duyduğu yakınlığın devam etmesine sebep olmuştur. Sırbistan diğer Balkan ülkeleri gibi hızlı bir şekilde Batı ile iyi ilişkiler kuramamıştır. Çünkü 1990'larda Balkanlar'da meydana gelen parçalanmada dağılan Yugoslavya'nın merkezi unsurunu teşkil etmiş ve bu dağılmaya karşı koymuştur. Bu karşı koyuş ise onu Batı ülkeleri ve kurumları ile karşı karşıya getirmiş ve çatışma yaşanmasına sebebiyet vermiştir. 1999 yılında NATO'nun bombardımanına maruz kalmıştır. Bu da zaten Sırp'larda yoğun şekilde hissedilen milliyetçi duyguların ve Batı düşmanlığının artmasına sebep olmuştur. SSCB'nin dağılması ile eski etki alanını kaybeden Rusya ise Balkan devletlerinin hızlı bir şekilde Batılı kurumlara entegre olması ile bu bölgede yakın ilişki kurabileceği tek güç olan geleneksel müttefiki Sırbistan üzerinde yoğunlaşmıştır. Sırp'ların sahip olduğu milliyetçi özellikler ve Batı düşmanlığı Rusya'nın lehine bir durum yaratmış ve hem geleneksel tarihsel bağlar üzerinden hem Rus ve Sırp kiliselerinin yakınlığı üzerinden hem de Kosova Sorunu bağlamında Sırbistan'ın desteklenmesi Rusya, Sırbistan üzerinden bölgede yeniden etkili olmaya çalışmıştır. Rusya mevcut bu bağları Sırbistan'a yaptığı enerji, altyapı ve askeri yardımlar ile de sağlamlaştırmış ve ülkeyi

önemli ölçüde kendine bağımlı hale getirmiştir. Bu doğrultuda Rusya geçmişte olduğu gibi Sırbistan'ı milliyetçi ögeler ile yanında tutmakla kalmayıp bunu maddi ögeler ile de destekleyerek Sırbistan'daki bu milliyetçi damarı kullanmasını bilmiştir. Sırbistan'ın bölgedeki çıkarları bağlamında Rusya'nın ortaklığı Sırp için önem arz etmiş ve Sırp milliyetçiliğinde önemli yer tutan Kosova meselesinde Rusya'nın desteğini görmüştür.

SONUÇ

Milliyetçilik ve millet olgusu kökleri modern öncesi döneme dayanmak ile birlikte sanayileşme, ticaretin gelişmesi ve değişen toplumsal yapıların etkisi ile modern dönemde kendilerini göstermiş olgular olmaktadır. Toplumların tarihte farklı süreçlerden geçmeleri, farklı zaman ve koşullardan etkilenmeleri ve birbirleri ile ilişkilerin değişik mahiyetlerde oluşmalarından dolayı milliyetçi düşüncenin ve milletin inşası da farklılıklar göstermektedir. Bundan dolayı milliyetçiliğin kesin bir tanımı yapılamamıştır. Yaygın görüş tek bir milliyetçiliğin değil milliyetçiliklerin olduğu, onu anlayabilmek için farklı perspektiften çalışmaların incelenmesinin gerektiğidir.

Milliyetçilik ve millet tanımlarının çok çeşitli olmasında konu hakkında çalışan yazarların kendi görüşlerinin ve uzmanlıklarının da etkileri olmuştur. Milliyetçilik çalışmaları ile ilk dönemlerde felsefeciler ve antropologlar ilgilenmiş, daha sonra tarihçiler ve sosyologlar bu alanda faaliyet göstermeye başlamışlardır. Bu durum milliyetçilik çalışmalarında uzun bir dönem milliyetçilik düşüncesi ve millete dair ideolojik ve kısıtlı bakış açılarından çalışmaların ortaya çıkmasına yol açmıştır. 1960'lar ile beraber modernist milliyetçilik kuramı çalışmacılarının faaliyetleri ile bu sorun aşılmış ve alanda birçok farklı çalışma ortaya çıkmaya başlamıştır.

Milliyetçi düşünceler, değişen toplumsal yapı ve koşullar ile toplumlara millet olma bilinci aşılmış ve ulus devletlerin devamlılığına katkı yapmıştır. Milliyetçi düşünce ile meydana getirilen milletin kökenleri hakkında da tartışmalar ortaya atılmıştır. Kimi yazarlara göre millete ancak 19. yüzyılda rastlanmakta, daha önceleri ondan söz etmek mümkün olmamaktadır. Fakat etno – sembolizm yaklaşımının ortaya çıkması ile bu düşüncelere eleştiriler getirilmiştir. Yaklaşımına göre millet 19. yüzyılda milliyetçi düşünce ile yoktan var edilmemiştir. Millet elbette tarihin belli bir döneminde meydana gelmiştir. Fakat öncesinde onu meydana getiren kökleri mevcut olmaktadır. Ayrıca modernist kuram bireylerin milletleri için nasıl canlarından feda ettiklerini, milliyetçi düşüncenin duygusal yönünü açıklayamamaktadır. Bu nedenle konu farklı bir yaklaşım ile alınmalıdır. Millet onu meydana getiren çekirdek bir etnisite, kültür, mit ve semboller ve öteki inşasına ihtiyaç duymaktadır. Bu bakımdan modernist kurama yönelik eleştiriler getirmiştir.

Ayrıca milletin inşası sürecinde belirli evreler vardır. Milliyetçi düşüncenin meydana gelip millet oluşması için öncelikle milletin özelliklerine ve kültürüne dair bazı aydınların araştırmalar yapması, ilgi duymaları ve bunu yaymaları gerekmektedir. Bundan sonraki süreç belli bir seviyeye ulaşan milliyetçi topluluğun bunu hedef kitleye yayması gerekmektedir. Bundan sonraki süreçte hareket kitlesel bir hale gelerek zamana ve mekâna göre farklı şekillerde kendini göstermektedir.

Sırp toplumu, milli kimliğini Kosova Efsanesi, Kilise ve 19. yüzyılda Sırp millet düşüncesi çerçevesinde çalışmalar yapan bazı entelektüellere borçlu olmuştur. Burada Sırp kültürü ve Osmanlı millet sistemi de etkili olmuş fakat Sırp Ortodoks Kilisesi'nin faaliyetleri, aydınların Kosova Efsanesi ve dil gibi toplumu oluşturan öğeler üzerinde çalışmalar yapıp kitleleri etkilemeleri birincil önemde olmuştur. Bu bakımdan Kosova Efsanesi de Kilise ve aydınların ellerinde gelişerek bir dini inanç, kültür ve edebiyat eseri olarak Sırp milli bilincini şekillendirmiştir. Bu durum Sırpların Türklere, diğer Müslümanlara ve Kosova topraklarına bakışlarını derinden etkilemiştir.

1804 yılında Sırbistan'da yerel asilere karşı başlayan Sırp İsyanının yönü zamanla eskiden Avusturya ordusunda görev yapmış Kara Yorgi gibi kişiler ile Osmanlı'ya karşı genel bir isyana dönüşmüştür. Bu süreçte dini inançlar ve mitler de araç olarak kullanılarak Sırpların ihtilalleri beslenmiş ve sonuçta 1815 yılında kısmi özerklik, Rusya'nın da Bükreş Anlaşması ile baskısıyla sağlanmıştır. 1829 yılında imzalanan Edirne Anlaşması ile de tam özerklik sağlanmıştır. Rusya bu dönemde yoğun şekilde Güney Slav toplulukları ile ilgilenmiş, önceleri kültürel ve dini olan Panslavizm düşüncesini devletin ideolojik bir aracı olarak kullanma stratejisine gitmiştir. Sırp bu dönemden itibaren giderek Ruslara daha fazla sempati beslemeye ve onları en büyük dostları olarak görmeye başlamışlardır. 19. yüzyılda devletleri ile beraber milletlerini de inşa etme sürecinde olan Sırp için Rusların bu yardımları onların milliyetçilik düşüncelerini de etkilemiştir.

19. yüzyılda Vuk Karadziç, Petar Petroviç Njegoş ve İliya Garaşanin gibi isimler Sırp milliyetçiliğinin inşasında önemli rol almışlardır. Vuk Karadziç, Sırp halk hikayelerini ve şarkılarını derlemiş, Sırpça dil bilgisi kitabı oluşturmuş ve İncil'i Sırpçaya çevirmiştir. Bu eserlerin yazılı bir hale getirilmesi Sırp toplumunun eğitimlerinde ve milliyetçi düşüncelerin aşılmasında etkili olmuştur. Petar Petroviç Njegoş'un "Dağ Çelengi" adlı eseri Sırp Edebiyatında bir başyapıt olarak görülmekte

ve Kosova Efsanesi ve Türklere olan yaklaşımı açık bir şekilde ortaya koyarak önemli bir eser olmakta, bir propaganda aracına dönüşebilmektedir. İliya Garaşanin ise Sırp Devleti'nin ileriye dönük genişleme politikasını Sırp'ların yaşadığı topraklar çerçevesinde bir plan dahiline koyarak Büyük Sırbistan idealini somutlaştırmıştır. Bu konuda "Nacertanije" adlı planı hazırlamıştır.

1878 yılında Sırbistan'ın bağımsızlığını kazanması ile Avusturya – Macaristan İmparatorluğu ile ilişkilerinde de değişimler yaşanmıştır. Önceleri Sırp'ları Osmanlıya karşı bir koz olarak savunan Avusturya – Macaristan İmparatorluğu artık Sırbistan'ı Balkanlardaki hedeflerine bir engel olarak görmüştür. Bosna – Hersek topraklarının Avusturya – Macaristan İmparatorluğu tarafından ilhakı uluslararası gerilimlere de sebep olarak I. Dünya Savaşı'na giden süreci başlatmıştır. Bosna – Hersek'teki ilhak ile farklı direniş örgütleri meydana gelmiş, bu da milliyetçi düşüncelere katkılar sağlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı, yaşanan kötü olaylar, Sırp milliyetçiliğine yeni efsaneler ve mağduriyetler armağan etmiştir. Savaş sonrası kurulan Sırp – Hırvat – Sloven Krallığı'nda Sırp'lar ve Hırvatlar ülkenin yönetimi için birbirleri ile mücadele etmişler ve düşmanlıklar ortaya çıkmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında Hırvat Ustaşa örgütünün faaliyetleri Sırp'lardaki düşmanlığı arttırmıştır. Aynı dönemde Sırp'ların kurmuş oldukları Çetnik örgütü de milliyetçi faaliyetler ile Mihver işgaline karşı direnmiş fakat Partizanların etkilerini arttırmaları ile Mihver kuvvetleri ile iş birliği yapmış ve savaş sonucunda Ustaşa örgütü gibi dağılmıştır. Savaş sonrası Tito yönetimi milliyetçi bir söylemle ülkeyi yönetmemiştir. Yeni yönetim sosyalist düşüncede olmuş ve milliyetçi düşünceleri bastırmıştır. Fakat 1980 yılında Tito'nun ölümü ile, bastırılan bu düşünceler, yeniden ortaya çıkmaya başlayarak Yugoslavya'yı dağıtmış ve günümüz Sırbistan'ının ortaya çıkmasını sağlayan süreci başlatmıştır.

Görüldüğü gibi Sırp milliyetçiliğinin ortaya çıkması ve ulus inşaları sanayileşme ve modern topluma dayalı bir yapının oluşması ile ortaya çıkmamıştır. 20. yüzyılın başına kadar geçen sürede Sırbistan'da herhangi bir sanayileşmeden ya da geniş bir bürokrasi ve eğitilmiş bir halk kitlesinden bahsetmek zor olmaktadır. Sırp milliyetçiliğinin oluşumu, genel milliyetçilik düşüncesinin oluşumundan farklı bir şekilde dini inanç, efsane, kültür ve dil temelinde şekillenmiştir. Sırp milliyetçiliği bu bağlamda en açık şekilde etno – sembolizm yaklaşımı ve Miroslav Hroch'un

milliyetçilik düşüncesi ile ilgili çalışmaları ile anlaşılabilir. Bu bakımdan Sırp millet düşüncesi herhangi bir gönüllü katılım ya da vatandaşlık temelinde olmamakta, etnik köken, inanç ve toprak çerçevesinde etnik – kolektivist, dışlayıcı bir millet düşüncesi olarak görülmektedir.

Yugoslavya'nın dağılmasından sonra da Sırbistan'ın dış politikasında milliyetçilik düşüncesi etkili olmuştur. Özellikle Bosna – Hersek ve Kosova meseleleri bu durumu etkilemiş, ilişkilerde merkezi konumu teşkil etmiştir. Sırbistan'ın AB ile ilişkilerini ağırdan alması, uzun süre savaş suçlularını teslim etmekte diretmesi ve Kosova meselesindeki politikaları bunu göstermektedir. Ayrıca AB Yugoslavya'nın dağılması sürecinde yeni devletleri hızlı bir şekilde tanımış, bu da Sırp'larda tepkiye neden olmuştur.

Sırbistan'ın ABD ve AB ile ilişkileri benzer noktalarda kesişmiştir. Bosna ve Kosova'da yaşananlar ve tarihsel düşmanlıklar Sırp tarafının ilişkileri güçlendirmesinde yavaş davranmasına sebep olmuştur. Söz konusu aktörlerin 1990'larda Sırbistan'a karşı tavır almaları ve hareket etmeleri, ayrıca Sırbistan'ın Rusya ile yakın ilişkileri AB ve ABD ile ilişkilerin belli bir seviyenin üzerine çıkmasına engel olmuştur. Belli alanlarda tüm taraflar ile ilişkiler geliştirilse de bu istenen seviyeye gelmemektedir.

Sırbistan – Rusya ilişkileri 90'lı yıllarda kısmen gerilemiş olsa da son dönemde tekrar yükselmiştir. Rusya ile tarihi ve kültürel bağlar Sırp toplumunun Ruslara karşı bakışını olumlu yönde etkilemiştir. Ayrıca yapılan enerji anlaşmaları ve bu konuda Rusya'ya bağımlılık iki ülke ilişkilerinde belirleyici olmaktadır. Ukrayna Krizi'nde Sırbistan, Rusya'ya uygulanan yaptırımlara henüz katılmamış, Rusya lehine tarafsızlığını korumaya çalışmıştır. Bu duruma bir diğer önemli sebep Kosova'nın statüsünde Rusya'nın Sırbistan'a olan desteği olmuştur. AB son olarak Rusya'ya yaptırımlar konusunda kesin söylemlerde bulunmuş olsa da henüz Sırbistan bu konuda bir adım atmamıştır.

Bu bağlamda Sırbistan dış politikasında milliyetçiliğin ağırlığı hissedilmektedir. Sırbistan'ın Avrupa Birliği, ABD ve Rusya ile ilişkileri dahil bölge ülkeleri ile ilişkilerinde milliyetçilik bağlamında eski hesapların gözetildiği ortaya çıkmaktadır. Fakat ekonomik kaygılar ve refah kayıpları bu tür düşüncelerin dışına

çıkılarak belli ilişkiler geliştirilebilmesini sağlamaktadır. Bu sebeple karşılıklı bağımlılığın artışı ve diyalog halinde olmak daha sağlıklı ilişkiler kurulmasında etkili olabilmektedir. “Açık Balkan” girişimi bu duruma bir örnek olmaktadır.

KAYNAKÇA

- AB, Sırbistan'ın Rusya'ya Yaptırımlara Katılmasını İstedi.* (2022).
<https://t24.com.tr/haber/ab-sirbistan-in-rusya-ya-yaptirimlara-katilmasini-istedi,1034610> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Abazovic, "Açık Balkan" Girişimine Desteğini Açıkladı.* (2022).
<https://www.balkannews.com.tr/karadag/abazovic-acik-balkan-girisimine-destegini-acikladi-h3100.html> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Abazovic: "Açık Balkan ve Berlin Süreci Uyumlu."* (2022).
<https://www.balkannews.com.tr/karadag/abazovic-acik-balkan-ve-berlin-sureci-uyumlu-h3438.html> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Açık Balkan Girişimi.* (2021). <https://gazetebalkan.ro/2021/07/31/acik-balkan-girisimi/>
- "Açık Balkan" Girişiminin İlk Anlaşması Yürürlüğe Girdi.* (2022).
<https://www.trthaber.com/haber/dunya/acik-balkan-girisiminin-ilk-anlasmasi-yururluge-girdi-641713.html> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Adaş, S., & Konuralp, E. (2020a). Eski Yugoslavya'da Sırp Milliyetçiliğinin Tarihsel Temelleri ve Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin Dağılmasına Etkileri. *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 107–139.
- Adaş, S., & Konuralp, E. (2020b). Sırp Milliyetçiliği Fay Hattında Bosna - Hersek Siyasetinin Krizi. *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 8(2), 102–126.
- Adiloviç, Z. (2022). *Bosna Hersek'te Seçim Yasası Reformu Müzakerelerinden Yine Sonuç Alınmadı.* <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bosna-hersekte-secim-yasasi-reformu-muzakerelerinden-yine-sonuc-alinamadi/2542462> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Ağır, B. S. (2014). Etnik Çatışmaların Yayılması ve Bölgesel Güvenliğe Etkileri: Kosova Örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7.

- Ağır, B. S. (2017). Bağımsızlık Sonrası Dönemde Kosova'da Barış. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 14(53), 69–90. <https://doi.org/10.33458/uidergisi.513196>
- Ağırseven, N. (2017). Soğuk Savaş Sonrası Arnavutluk Cumhuriyeti'nin Siyasal, Ekonomik Yapısı ve Dış Politikası. In İ. Kamil (Ed.), *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015)* (1st ed., pp. 365–392). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Agolli, G. (2019). *Kosova Sorunu Örneğinde Sırp ve Arnavut Milliyetçilikleri*. Ankara Üniversitesi.
- Akçapa, M. (2019). *Putin Dönemi Rusya'nın Enerji Politikaları Bağlamında Sırbistan ile İlişkileri: Gazprom Örneği*. Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Akçay, E. Y. (2016). Sırbistan'ın AB Serüveni. *AKÜ İİBF Dergisi*, 18(1), 73–80.
- Akgün, S. (2012). Kosova'da Yeniden Yapılandırma Çalışmaları Kapsamında Bugünkü Durum. *Gazi Akademik Bakış*, 5(10), 249–268.
- Akıncı, A. (2019). Milliyetçiliğin Kökenleri : Etnisite / Ulus (Millet) İlişkisi. *İnsan&İnsan*, 21, 413–430.
- Alp, İ. (2017). Soğuk Savaş Sonrası Bosna - Hersek ve Srebrenitsa Mezalimi. In İ. Kamil (Ed.), *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015)* (1st ed., pp. 107–162). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Anderson, B. (2017). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* (9th ed.). Metis Yayınları.
- Anket: Sırbistan'da İlk Defa Çoğunluk AB'ye Girmek İstemiyor.* (2022). <https://tr.euronews.com/2022/04/22/anket-s-rbistan-da-ilk-defa-cogunluk-ab-ye-girmek-istemiyor> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Arı, T., & Pirinççi, F. (2011). Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkan Politikası. *Alternatif Politika*, 3(1), 1–30.
- Arikoğlu Ündücü, C. (2017). Karadağ Cumhuriyeti. In İ. Kamil (Ed.), *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015)* (1st ed., pp. 239–256). Nobel Akademik Yayıncılık.

- Armaoğlu, F. (2016). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914 - 1995)* (21st ed.). Timaş Yayınları.
- Armstrong, J. A. (2018). *Milliyetçilikten Önce Milletler* (1st ed.). İletişim Yayınları.
- Aslan, M. (2018). Rus Kaynakların Işığında Slavseverlik ve Politik İz Düşümü Panslavizm. *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 0–2.
- Aslantaş, S. (2007). *Osmanlıda Sırp İsyanları: 19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar* (1st ed.). Kitap Yayınevi.
- Atakara, P. (2020). AB Koşulluluk Politikasının Güncel Analizi: “İyi Komşuluk İlişkileri ve İkili İlişkilerin Normalleştirilmesi” Kapsamında Sırbistan-Kosova Diyalogu Üzerine İnceleme. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 19(1), 55–83.
- Aydın, M. (2005). *Bosna - Hersek Ayaklanması (1875)'nda Panslavizmin Etkisi ve Sırbistan ve Karadağ'ın Rolü*. 69(256).
- Azarkan, A. (2002). *Bireyin Cezai Sorumluluğu ve Uluslararası Mahkemeler: Nuremberg ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemelerinin Karşılaştırmalı İncelemesi*. İstanbul Üniversitesi.
- Babalı, T. (2012). Türkiye - Sırbistan İlişkileri: Zor Dönüşüm ve Yeni Dinamikler. In Y. Okay & T. Babalı (Eds.), *Türkiye - Sırbistan İlişkileri: “Belgrad'a Uğrar Yolu Tuna'nın”* (1st ed., pp. 11–32). Doğu Kitabevi.
- Balkanlarda Doğan Yeni Kriz.* (2021).
<https://www.stratejikortak.com/2021/06/balkanlarda-dogan-yeni-kriz.html>
(Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Banac, I. (1997). Sırbistan'da Milliyetçilik. In K. Saybaşı & G. Özcan (Eds.), *Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar* (1st ed., pp. 87–114). Bağlam Yayıncılık.
- Batı, F. G. (2021). Balkan Jeopolitiği ve İkinci Dünya Savaşı'nda Balkanlar. *Ulusam Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, 1(1), 49–57.
- Biletska, Y. (2009). *Factors Shaping Ethnic Identity Among Crimean Tatars, Russians and Ukrainians In Crimea* [Middle East Technical University].

<https://doi.org/10.1038/132817a0>

- Billig, M. (2002). *Banal Milliyetçilik: Milletler ve Milliyetçilikler* (1st ed.). Gelenek Yayıncılık.
- Bora, T. (2018). *Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası Bosna - Hersek* (2nd ed.). İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2020). *Milliyetçiliğin Provokastonu Yugoslavya* (3rd ed.). İletişim Yayınları.
- Bosna Hersek ile Sırbistan Ekonomik İlişkilerini Geliştirmek İstiyor.* (2021). <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/bosna-hersek-ile-sirbistan-ekonomik-iliskilerini-gelistirmek-istiyor/60521a7301a30a29882cac2e> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Bosna Hersek Yüksek Temsilcisi: Bosnalı Sırpların Ayrı Ordu Kurması Kırmızı Çizgidir.* (2021). <https://tr.euronews.com/2021/11/06/bosna-hersek-yuksektemsilcisi-bosnal-s-rplar-n-ayr-ordu-kurmas-k-rm-z-cizgidir> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Calhoun, C. (2012). *Milliyetçilik* (3rd ed.). Bilgi İletişim Grubu Yayıncılık.
- Çaputlu, Ö. (2019). Sırp Milliyetçiliğinin Fikirselsel Arka Planı ve Resmi Sırp Tarih Yazımında Temel Vurgular. *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 7(1), 70–91.
- Cartwright, M. (2020). *Güller Savaşı*. <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-18612/guller-savas/> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Castellan, G. (1995). *Balkanların Tarihi* (2nd ed.). Milliyet Yayınları.
- Çelik, H. B. (2020). Etnosembolizm. In T. Erdem (Ed.), *Milliyetçilik* (1st ed., pp. 315–319). Otorite Kitap.
- Çelik, S. (2021). Sırbistan Özelinde Türkiye'nin Kamu Diplomasisi Politikası. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 1743–1759.
- Çetin, M. (2020). Sırp - Bulgar Gümrük Birliği, Domuz Savaşı ve Osmanlı Devleti. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(4), 1403–1425.

- Crnovrsanin, S. (2021). *Bosna Savaşında Diri Diri Yakılan Üç Bin Kurban Güllerle Anıldı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bosna-savasinda-diri-diri-yakilan-uc-bin-kurban-gullerle-anildi/2271571> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Dağ, A. E. (2016). *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü* (4th ed.). Vadi Yayınları.
- Dalar, M. (2008). Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek'in Geleceği. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(16), 91–123. <https://doi.org/10.11616/abantsbe.232>
- Değer, O. (2009). Soykırım Suçu ve Devletin Sorumluluğu: Uluslararası Adalet Divanı'nın Bosna-Hersek v. Sırbistan-Karadağ Kararı. *Uluslararası İlişkiler*, 6(22), 61–95.
- Demir, H. (2013a). Federalizm – Üniterizm İkileminde Sırp-Hırvat- Sloven Krallığı'nda Siyasal Yaşam (1918-1929). *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 91–114.
- Demir, H. (2013b). Polonyalı Hotel Lambert ve Büyük Sırbistan “ Načertanje ” Planı (1840-1844). *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 1, 271–310.
- Demir, H. (2017a). II. Dünya Savaşı'nda Yugoslavya (1939-1945): “Hırvat Ustaşalar, Sırp Çetnikler ve Komünist Partizanlar.” *Karadeniz Araştırmaları*, 147–168.
- Demir, H. (2017b). Yugoslavya Krallığı Siyasal Yaşamında Hırvat Sorunu (1929-1941). *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 57–77.
- Demir, K. A. (2019). Osmanlı Devleti'nde Uygulanan Adem-i Merkeziyetçi Bir Yönetim Modeli. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(17), 411–426. <https://doi.org/10.29029/busbed.501842>
- Derman, G. S. (2017). Soğuk Savaş Sonrası Rusya'nın Balkanlar Politikası. In İ. Kamil (Ed.), *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015)* (1st ed., pp. 547–580). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Dostoyevski, F. (2009). *Karamazov Kardeşler* (4th ed.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Dragojlo, S. (2022). *Vucic's Triumph Disguises Serbian Progressives' Mixed Result*.
<https://balkaninsight.com/2022/04/04/vucics-triumph-disguises-serbian-progressives-mixed-result/> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Duman, . (2022). *Açık Balkan Girişimi'nin Sırbistan İçin nemi*.
<https://www.ankasam.org/acik-balkan-girisiminin-sirbistan-icin-onemi/> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Düzcü, L. (2016). Korku ile Tedbir Arasında Bir İhtilâli İzlemek: 1848 İhtilâli ve Osmanlı Hükümeti. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38, 51–78.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/sufesosbil/issue/23719/252636>
- Eagleton, T., Jameson, F., & Said, E. W. (1993). *Milliyetçilik, Sömürgecilik ve Yazın* (1st ed.). Kabcacı Yayınevi.
- Editör. (2021). *Open Balkan: Yeni Bir Alternatif mi? Çözumsuzlüğün Devamı mı?*
<https://www.tuicakademi.org/op-ed-open-balkan-yeni-bir-alternatif-mi-cozumsuzlugun-devami-mi/> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Ekinci, M. U. (2014a). *Bosna - Hersek Siyasetini Anlama Kılavuzu* (1st ed.). SETA Yayınları.
- Ekinci, M. U. (2014b). *Sırbistan Siyasetini Anlama Kılavuzu* (1st ed.). SETA Yayınları.
- Emin, N. (2013). *Kosova ile Sırbistan Anlaşmasının Perde Arkası*.
<https://www.setav.org/kosova-ile-sirbistan-anlasmasinin-perde-arkasi/> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Erdem, T. (2020). Milliyetçilik. In T. Erdem (Ed.), *Milliyetçilik* (1st ed., pp. 28–52). Otorite Kitap.
- Erhan, . (2001). ABD'nin Ulusal Güvenlik Anlayışı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56(4), 1. https://doi.org/10.1501/sbfter_0000001871
- Ertan, T. F. (2018). Milliyetiliğın Müphemliğı: Milliyetçilik Nedir? *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 62, 39–84.

- Fırat, O. (2021). Çağdaş Sırp ve Dubrovnik Kayıtlarına Göre I. Kosova Savaşı. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 0(36), 83–96. <https://doi.org/10.26650/gaad.866825>
- Gellner, E. (2018). *Uluslar ve Ulusçuluk* (3rd ed.). Hil Yayın.
- Glenny, M. (2012). *The Balkans: Nationalism, War, and the Great Powers*. House of Anansi Press Inc.
- Greenfeld, L. (2021). *Milliyetçilik: Bir Kısa Tarih* (1st ed.). Alfa.
- Gül, K. (2020). *Dini Özgürlükler Yasası Karadağ-Sırbistan İlişkilerini Gerdi*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dini-ozgurlukler-yasasi-karadag-sirbistan-iliskilerini-gerdi/1720324> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Gül, M., & Karapınar, E. (2021). Bulgaristan: Yok Olmanın Eşiğinden Batı Ortaklığına. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 1–18.
- Gülgezen, G. (2020). İnsani Müdahale ve Kosova Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(2), 139–170. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduhfd/issue/59059/850199>
- Güneş, G. A. (2015). Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslimlere Bakışı ve Klasik Dönem Millet Sistemi. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 1–30. <https://dergipark.org.tr/skad/issue/21059/226727%0Ahttp://dergipark.gov.tr/download/article-file/197551>
- Haqiqat, H., & Keskin, Ş. (2020). Efsanelerin Sırp Milliyetçiliği ve Balkanlardaki Çatışmalarda Rolü. *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 38–54.
- Hasanusta, Ü. (2019). *Ethno - Religious Nationalism In Serbian Literature In The Break Of The Yugoslav National Ideal*. İstanbul Üniversitesi.
- Hashemipour, S. (2019). Njegos's The Mountain Wreath: The Text Behind Serbian Nationalism's Racist Foundation Myth. *Universal Journal of History and Culture*, 1(2), 203–218.
- Heywood, A. (2018). *Küresel Siyaset* (5th ed.). BB101 Yayınları.

- Hızal, H. D. (n.d.). *Sırbistan'da Etnik Milliyetçilik: Siyasi Partiler Temelinde Bir İnceleme*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniveristesi.
- Hobsbawm, E. J. (2020). *Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik* (7th ed.). Ayrıntı Yayınları.
- Hroch, M. (2011). *Avrupa'da Milli Uyanış: Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırmalı Analizi* (1st ed.). İletişim Yayınları.
- İlgaz, S. (2022). *Rusya-Ukrayna Savaşı'nda Sırbistan'ın Konumu*. <https://www.ankasam.org/rusya-ukrayna-savasinda-sirbistanin-konumu/> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- İnalçık, H. (2019). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600* (26th ed.). Kronik Kitap.
- İplikçi, A. (2017). Johann Gottfried Herder'de Milliyetçilik Düşüncesi. *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 126–135.
- İşık, M. (2017). Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Balkanlar Politikası. In İ. Kamil (Ed.), *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015)* (1st ed., pp. 517–546). Nobel Akademik Yayıncılık.
- İstanbul'dan Sırp Ortodoks Kilisesine Ağır Darbe*. (2022). <https://www.balkannews.com.tr/kuzey-makedonya/istanbuldan-sirp-ortodoks-kilisesine-agir-darbe-h3091.html> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Jakupi, A. (2017). Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti İçindeki Kosova Özerk Bölgesi Sorunu (1980-1989). *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 189–215. <http://dergipark.gov.tr/baed/issue/34543/381638>
- Jelavich, B. (2017). *Balkan Tarihi 2: 20. Yüzyıl* (5th ed.). Küre Yayınları.
- Jelavich, B. (2018). *Balkan Tarihi 1: 18. ve 19. Yüzyıllar* (6th ed.). Küre Yayınları.
- Kamil, İ. (2017). Dayton Sonrası Bosna - Hersek: İdari - Siyasi Yapı, Ekonomik Durum ve Dış Politika (1995-2017). In İ. Kamil (Ed.), *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015)* (1st ed., pp. 163–216). Nobel Akademik Yayıncılık.

- Kandemir, H. (2016). Dostoyevski Düşüncesinde Türk - İslam Olgusu ve Osmanlı Rus Savaşı Çerçevesinde Doğu Sorunu. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 1(69), 5–24.
- Kaptan, A. H. (2020). *Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov'un Ziyareti Balkanları Karıştırdı*. <https://qha.com.tr/haberler/rusya-disisleri-bakani-lavrov-un-ziyareti-balkanlari-karistirdi/286052/> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Kapucu, D. (2021). Kosova Krizinin Çözümünde, NATO'nun Barışı Destekleme Harekâtına Türkiye'nin Katkıları. *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, 4, 86–113.
- Kara, D. (2016). *Soğuk Savaş Sonrası Kosova - Sırbistan İlişkileri (1991 - 2015)*. Trakya Üniveristesi.
- Kara, D. (2017). Kosova Cumhuriyeti'nin Siyasal, Ekonomik Yapısı ve Dış Politikası. In İ. Kamil (Ed.), *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015)* (1st ed., pp. 257–286). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karadağ Cumhurbaşkanı: Sırbistan ile Savaşa Hazırız*. (2021). <https://www.sde.org.tr/avrupa/karadag-cumhurbaskani-sirbistan-ile-savasa-haziriz-haberi-22580> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Karaköse, G. (2020). Küreselleşme Çağında Kimlik, Milliyetçilik ve Çokkültürlülük Görünümleri. *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 506–519.
- Karpat, K. H. (n.d.). *Balkanlar*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/balkanlar>
- Karpat, K. H. (2019). *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik* (4th ed.). Timaş Yayınları.
- Kaya, M., & Kaya, E. (2017). Avrupa Birliği'nin Eski Yugoslav Ülkeleri İle İlişkileri. In İ. Kamil (Ed.), *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015)* (1st ed., pp. 601–626). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kedikli, U., & Ünal, N. (2015). From Kosovo to Syria The Issue of “Humanitarian” Intervention. *Humanities and Political Sciences Review*, 4(2), 53–68.

- Kedourie, E. (2017). *Avrupa'da Milliyetçilik* (1st ed.). Köprü Kitap.
- Ketenci, A. (2018). Panslavizm ve Başarısızlık Sebepleri. *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 345–352.
- Kiril Petkov *Sırbistan'da - Bulgaristan Batı Balkanların Avrupa Entegrasyonundaki Öncü Olabilecek Mi?* (2022). <https://bnr.bg/tr/post/101598658/kiril-petkov-sirbistan-da-bulgaristan-bati-balkanlarin-avrupa-entegrasyonundaki-ocnu-olabilecek-mi> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Kohn, H. (1982). *Nationalism: Its Meaning and History*. Krieger Drive.
- Kökce, H. (2021). Din ve Milliyetçik İlişkisi: Kolaylaştırıcı mı Zorlaştırıcı mı? *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(40). <https://doi.org/10.26466/opus.864887>
- Küçük, B. (2022). *Bosna Hersek'te Bölünme Tartışması: Hırvatlar Seçim Sisteminde Değişiklik İstiyor*. <https://tr.euronews.com/2022/03/09/bosna-hersek-te-bolunme-tart-smas-h-rvatlar-secim-sisteminde-degisiklik-istiyor> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Kütük, D. (2019). *Avrupa Birliği'nin Balkanlar'daki Dönüştürücü Gücü: Sırbistan Örneği*. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Kuzey Makedonya'da "Açık Balkan" Zirvesine Katılan Liderler Ortak Basın Toplantısında Konuştu. (2022). <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/kuzey-makedonyada-acik-balkan-zirvesine-katilan-liderler-ortak-basin-toplanti/62a0fdab01a30a2094c91e21> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Limon, O. (2017). Romanya Cumhuriyeti'nin Siyasal, Ekonomik Yapısı ve Dış Politikası. In İ. Kamil (Ed.), *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015)* (1st ed., pp. 433–464). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Marinkoviç, M. (2018). Modern Sırp Edebiyatında Olumlu Türk İmajı. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 11(24), 309–320.
- Miladinovic, A. (2022). *Ukrayna Savaşı: Sırbistan Neden Rusya ve AB Arasında*

- Kaldı?* <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60955598> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Nairn, T. (1981). *The Break-Up of Britain* (2nd ed.). Verso.
- Njegos, P. I. P. (1847). *The Mountain Wreath*. https://www.rastko.rs/knjizevnost/umetnicka/njegos/mountain_wreath.html#introduction (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Nurduhan, A. (2022). *Bosna Hersek'te Genel Seçim Tarihi Belli Oldu*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bosna-hersekte-genel-secim-tarihi-belli-oldu/2579245> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Nuredini, A. (2006). *Makedonya'nın İç ve Dış Politika Sorunları (1990–2005)*. Sakarya Üniversitesi.
- Oğultürk, M. C. (2010). Kosova'nın Bağımsızlık Süreci Kapsamında ABD Dış Politikasının Analizi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 19, 99–132.
- Ohri'deki "Açık Balkanlar" Toplantısına Karadağ Ve Bosna Da Katılıyor*. (2022). <https://www.kosovaport.com/ohrideki-acik-balkanlar-toplantisina-karadag-ve-bosna-da-katiliyor/> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Ortaylı, İ. (2020). *Millet*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/millet#2-osmanlilarda-millet-sistemi> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Osmani: "Açık Balkan Girişimi Tehlikeli."* (2022). <https://www.balkannews.com.tr/kosova/osmani-acik-balkan-girisimi-tehlikeli-h1114.html> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Özçelik, M. (2018a). Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı Sırp ve Hırvatlar Arasındaki Sorunlar ve Krallığın Yıkılışı (1918-1929). *Üsküdar Üniveristesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 19–53.
- Özçelik, M. (2018b). Yugoslavya Krallığı'nın Yıkılmasında İç ve Dış Siyasetin Etkisi (1929-1941). *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 25–60. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aicusbed/issue/36806/390261>

- Özdemir, M., Çalışkan, S., & Öztürk, F. (2017). Yalta Konferansı: Soğuk Savaş'a Giden Yol. *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 5(2), 62–79. <http://dergipark.gov.tr/yalovabaccd>
- Özkan, A. (n.d.). *Müslümanların Sırbistan'dan Çıkarılmasının İlk Adımı: 1862 Belgrad Olayları ve Belgrad'ın Bombalanması*.
- Özkan, A. (2011). *Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878)* (1st ed.). IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Özkan, A. (2013). *Bağımsızlıktan Sırp - Hırvat - Sloven Krallığı'na Sırplar (1878-1918)* (1st ed.). IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Özkan, A. (2014). I . Dünya Savaşı ' nda Sırbistan ' ın Müslümanlara Karşı Tutumu. *Gazi Akademik Bakış*, 7(14), 50–69.
- Özkan, B. (2014). Bosna'da Kalıcı Barış Mümkün Mü? *Bilge Strateji*, 6(10), 63–84.
- Özkırımlı, U. (2017). *Milliyetçilik Kuramları "Eleştirel Bir Bakış"* (7th ed.). Doğu Batı Yayınları.
- Poyraz, T. (2020). Etnisite. In T. Erdem (Ed.), *Milliyetçilik* (1st ed., pp. 53–58). Otorite Kitap.
- Progonati, E. (2013). Etnik Arnavutların Arnavutluk Dis Politikasında Etkisi. *Karadeniz Arastirmalari Merkezi*, 37(10), 159–182. <https://doi.org/10.12787/karam705>
- Rama'dan "Açık Balkan" Girişimini Boykot Eden Kosova Hükümetine Eleştiri. (2022). <https://www.balkannews.com.tr/arnavutluk/rama-dan-acik-balkan-girisimini-boykot-eden-kosova-h782.html> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Ratko Mladic Trial Told of Srebrenica Chaos*. (2012). <https://www.bbc.com/news/world-europe-18099008> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Renan, E. (1946). *Nutuklar ve Konferanslar* (1st ed.). Sakarya Basımevi.
- Reshani, A. (2020). The US Foreign Policy Role in Achieving the Rambouillet Agreement. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6(2), 322–334.

- Rüma, İ. (2008). Uluslararası Toplum Ve Egemenlik: Bosna - Hersek Örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(1), 238–272.
- Sannav, S. C. (2017). Soğuk Savaş Sonrası Sırbistan. In İ. Kamil (Ed.), *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015)* (1st ed., pp. 311–326). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Sarıkaya Güler, T., Emiroğlu, H., & Bayram, M. (2019). Yugoslavya'nın Dağılma Sürecinin Araçsal Bir Yaklaşımla Analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(December), 1278–1293. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.563419>
- Savaş Sonrası Süreçte Bosna-Hersek ve Sırbistan Diplomasisi*. (2021). <https://www.tuicakademi.org/savas-sonrasi-surecte-bosna-hersek-ve-sirbistan-diplomasisi/> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Saygılı, R. (2020). Millet. In T. Erdem (Ed.), *Milliyetçilik* (1st ed., pp. 13–27). Otorite Kitap.
- Sırbistan Cumhurbaşkanı Vucic: Türkiye'yle Ticaret Hacmimiz Tarihin En İyi İvmesini Yakaladı*. (2022). <https://www.bloomberght.com/sirbistan-cumhurbaskani-vucic-turkiye-yle-ticaret-hacmimiz-tarihin-en-iyi-ivmesini-yakaladi-2296854> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Sırp lider Dodik: Ukrayna Savaşı Bosna Hersek'ten Ayrılma Planımızı Erteletti*. (2022). <https://tr.euronews.com/2022/06/07/s-rp-lider-dodik-ukrayna-savas-bosna-hersek-ten-ayr-lma-plan-m-z-erteletti> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Sırp Lider Milorad Dodik, "Ayrılıkçı" Yasanın Onaylanmasını 6 Ay Erteletti*. (2022). <https://perspektif.eu/2022/04/19/bosnali-sirp-lider-milorad-dodik-ayrilikci-yasanin-onaylanmasini-6-ay-erteledi/> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Sırp Ortodoks Kilisesi Makedon Ortodoks Kilisesi'nin Otosefelliğini Kabul Etti*. (2022). <https://www.gazeteduvar.com.tr/sirp-ortodoks-kilisesi-makedonya-ortodoks-kilisesinin-otosefalligini-kabul-etti-galeri-1566169?p=3> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)

- Smith, A. (1994). *Milli Kimlik* (1st ed.). İletişim Yayınları.
- Smith, A. (2017). *Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik* (1st ed.). Alfa.
- Taşcan, A. (2017). Balkan Milliyetçiliğinin Gelişmesinde Dini Rolü. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 4(13), 382–411.
- Tekin, S., & Çemrek, M. (2020). Milliyetçilik Kuramları. In T. Erdem (Ed.), *Milliyetçilik* (1st ed., pp. 255–264). Otorite Kitap.
- Terzic, A., & Crnovrsanin, S. (2022). *Bosna Hersek, Türkiye'nin Desteklediği Otoyol Projesiyle Bölge Ülkeleriyle Bağlarını Güçlendirmek İstiyor*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bosna-hersek-turkiyenin-destekledigi-otoyol-projesiyle-bolge-ulkeleriyle-baglarini-guclendirmek-istiyor/2176118> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Tilly, C. (2001). *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu* (1st ed.). İmge Kitabevi Yayınları.
- Todorova, M. (2003). *Balkanlar'ı Tahayyül Etmek* (1st ed.). İletişim Yayınları.
- Tolstoy, L. N. (2015). *Anna Karenina* (1st ed.). İletişim Yayınları.
- Toparlak, B. (2017). Bulgaristan'da Siyasal - Ekonomik Gelişmeler ve Dış Politika (1990-2015). In İ. Kamil (Ed.), *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015)* (1st ed., pp. 393–432). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Türbedar, E. (2021). Bosna-Hersek'te Milliyetçi Söylemlerin Tehlikeli Yükselişi: Tarih Tekerrür Mü Ediyor? *Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 425–456.
- Uğurlu, M. (2019). *Milliyetçiliğin Efsanesi (Sırp Milliyetçiliği ve Kosova Efsanesi)* (1st ed.). Gece Akademi.
- Ünal, G. (2019). *Kosova Savaşını Hatırlamak: Çatışan Milliyetçilik ve Savaş Anlatıları*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Ünlü, M. (2010). Sırpların I. Kosova Zaferi'nin 500. Yıldönümünü Kutlama Girişimleri. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama*

- Merkezi Dergisi*, 28(28).
- Usta, G. (2021). *1990 Sonrası Türkiye, Bosna - Hersek ve Sırbistan İlişkileri*. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
- Vodinalı, H. (2017). *Türkiye, Büyük Bir Tuzağa Doğru Adım Adım İlerliyor*. <https://odatv4.com/makale/turkiye-buyuk-bir-tuzaga-dogru-adim-adim-ilerliyor-2201171200-108236> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Wachtel, A. B. (2009). *Dünya Tarihinde Balkanlar* (1st ed.). Doğan Kitap.
- Yanatma, S. (2019). *Bosna Savaşı 'nda Sırp Polislerin Katlettiği 86 Boşnak Müslüman 27 Yıl Sonra Toprağa Verildi*. <https://tr.euronews.com/2019/07/20/bosna-savasinda-sirp-polislerin-katlettiği-86-bosnak-musliman-27-yil-sonra-topraga-verildi> (Erişim Tarihi: 19.06.2022)
- Yazgan, P. (2020). Ulus Devlet. In T. Erdem (Ed.), *Milliyetçilik* (1st ed., pp. 83–90). Otorite Kitap.
- Yıkıcı, A. (2020). *19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayrılıkçı Balkan Milliyetçilikleri*.
- Yıldırım, E. (2016). Millet ve Milliyetçiliğe Dair Kavramlar ve Sınıflandırmaların Ötesinde: Yeni Bir Model Önerisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(28), 123–142.
- Yıldırım, U. (2022). *Karar Verme Teorileri Kapsamında Kriz Diplomasisi: Kosova Krizinde Martti Ahtisaari'nin Kriz Diplomasisi*. Karabük Üniversitesi.

ÖZGEÇMİŞ

Lise eğitimini Kırıkhan Naim Atakaş Anadolu Lisesi'nde tamamlamıştır. Lisans eğitimini Karabük Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde almış, 2019 yılında mezun olmuştur. Ayrıca Karabük Üniversitesi Sosyal Hizmet bölümünde çift anadal programı öğrencisi olarak lisans eğitimi almış ve 2021 yılında mezun olmuştur. Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Disiplinlerarası Bölge Çalışmaları Anabilim Dalı'nda yüksek lisans yapmıştır. Orta düzeyde İngilizce bilmektedir.